

KUBINYI ANDRÁS

BUDA ÉS PEST SZEREPE A TÁVOLSÁGI KERESKEDELEMBEN A 15–16. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Nem sokkal több mint 200 km-re fekszik egymástól a Duna partján két fontos középkori főváros: Buda és Bécs.¹ Míg azonban az osztrák főváros kereskedelmével nem kevés munka foglalkozott,² Buda kereskedelemtörténetének feldolgozása előtt komoly nehézségek tornyosulnak. Elpusztult a főváros levéltára, nem maradt ránk a királyi levéltár, úgyhogy aprólékos munkával, a Budával kapcsolatokat tartó városok anyagából kell konstruálni a város múltját. Bonyolítja a helyzetet, hogy Buda és balparti testvérvárosa, Pest, jogilag önálló volt, rajtuk kívül még Óbuda és két mezővárosi rangú külváros, Felhévíz (Buda mellett) és Szentfalva (Pest mellett) együtt alkotta a fővárosi agglomerációt. Ezek a települések ugyanis gazdaságilag összefüggtek egymással: még a kortársak is ebből a szempontból egy városnak tartották őket.³

- 1 Ez a munka egy kb. 25 évvel ezelőtt írt tanulmány átdolgozott magyar nyelvű változata: *András Kubinyi: Die Sädte Ofen und Pest und der Fernhandel am Ende des 15. und am Anfang des 16. Jahrhunderts.* In: *Ingomar Bog* (szerk.): *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa.* Köln-Wien, 1971. 342–433. — Ez a tanulmány sohasem jelent meg magyarul, és csak kevesen használták fel, így indokolt egyszer magyarul is kiadni. Újból elolvassván akkori munkámat, örömmel állapítottam meg, hogy túlnyomórészt ma is érvényesnek tartom akkori nézeteimet. Ennek ellenére vannak részek, így pl. e tanulmánynak 2. fejezete, amelyben álláspontom részben változott, úgyhogy ez nem felel meg teljesen akkori munkám szövegének. Ezen kívül számos helyen változtattam a megfogalmazáson; hol egyértelműbbé, hol óvatosabbá tettem. A jegyzeteket a későbbi irodalom alapján bővítettem, itt azonban nem törekedtem teljességre.
- 2 *Arnold Luschin von Ebengruth: Münzwesen, Handel und Verkehr im späteren Mittelalter.* In: *Geschichte der Stadt Wien.* Hrsg. von Altertumsvereine zu Wien. Bd. II/II. Wien, 1905. 741–866. — *Theodor Mayer: Der auswärtige Handel des Herzogtums Österreich im Mittelalter.* In: *Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs.* Heft 6. Innsbruck, 1909. — *Friedrich Engel-János: Zur Geschichte der Wiener Kaufmannschaft von der Mitte des 15. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts.* In: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien* 6(1926) 37–71. — *Otto Brunner: Neue Arbeiten zur älteren Handelsgeschichte Wiens.* In: *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien* (=JVGSStW) 8(1949–50) 7–30. — *Peter Csendes: Die Donaustädte von Passau bis Pressburg im 15. Jahrhundert.* In: *Wilhelm Rausch* (szerk.): *Die Stadt am Ausgang des Mittelalters.* Linz/Donau, 1974. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas III.) 95–106. — *Uő.: Zur Wiener Handelsgeschichte des 16. Jahrhunderts.* In: *Franz Baltzarek, Peter Csendes és mások* (szerk.): *Wien an der Schwelle der Neuzeit.* Wien, 1974. 44–53. — *Othmar Pickl: Der Handel Wiens und Wiener Neustadt mit Böhmen, Mähren, Schlesien und Ungarn in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts.* In: *I. Bog* (szerk.): i.m. 320–341. — *Richard Perger: Nürnberger im mittelalterlichen Wien.* In: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Nürnberg* (=MVGStN) 63(1976) 1–98.
- 3 *Karl Otto Müller: Welthandelsbäuche (1480–1540).* Wiesbaden, 1962. (Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit. Bd. V.) 199.

Ez a munka a középkori főváros kereskedelemtörténetének utolsó évtizedeit tárgyalja — kb. a Jagellók trónra léptétől (1409) a török megszállásig (1541) —, amikor az erősebben kapcsolódott a nemzetközi gazdasági élet vérkeringéséhez. Ennek a korszaknak a végén, 1536-ban írta Oláh Miklós (1526 előtt II. Lajos király titkára) Budáról: „*Oppidum ipsum Budense celebre est Italis, Germanis, Polonis et nostra hac eatate Turcis quoque mercatoribus eo confluentibus veluti ad totius Hungariae emporium.*” Pestet így jellemezte: „... *vinis ... praeter haec mercaturis quoque omnibus celebris. Mercatorum magnus est eo concursus. Poloni, Silesitae et pleraeque exterae nationes in ea vinum mercantur.*”⁴ Azaz: a volt királyi titkár szerint mindkét város híres, külföldi kereskedők által látogatott hely; Pesten a bor a legfontosabb árucikk, Buda pedig egész Magyarország „emporiuma”, fő vásárhelye. Nemcsak a magyar Oláh tartotta ennek Budát, hanem az osztrák Cuspinianus is *gazdag emporiumnak* nevezte.⁵

1. A főváros kereskedelmének fejlődése a 15. század végéig

Buda városa már nem sokkal alapítása (a 13. század közepe) után az ország gazdaságilag egyik legfontosabb városa lett. Ezt bizonyítja 1255. évi vámtarifája, tudjuk továbbá, hogy IV. Béla a kereskedelmét és kézművességét is szabályozta.⁶ Legkésőbb a 14. század első felétől árumegállítójoggal is rendelkezett,⁷ ami a város gazdasági életére hasonlóan hatott, mint ugyanaz a kiváltság Bécs fejlődésére.⁸ A jelek szerint, a bécsihez hasonlóan, a budai polgárság is megelőgedett a hozzá kényszerített kereskedelem hasznával, legfeljebb a kincstári bevételek bérletével és a pápai tized adminisztrációjával foglalkozott.⁹ A 14. század első felétől a magyar arany iránti kereslet a délnémet kereskedőtöke érdeklődését is felkeltette az ország iránt. Az 1335. évi visegrádi csúcstalálkozón a magyar és cseh királyok a délnémet kereskedők számára a bécsi árumegállítást kikerülő utat biztosítottak Brünnön keresztül. Ennek a kereskedelmi útnak Budán volt a vége,¹⁰ mint ahogy a század második felében egyre nagyobb számban kibocsátott, és a délné-

4 *Nicolaus Olahus: Hungaria — Athila. Edd. Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász. Bp. 1938. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saec. XVI. 10.) 17.*

5 Cuspinianus János beszéde, Budának 's véle Magyar országnak ezer öt száz negyven egyedik esztendőben lett romlása emlékezetére és harmad századára. Kiadta *Podhradczky József*. Budán 1841. 36.

6 Budapest történetének okleveles emlékei I. (1148–1301). Csánki Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte *Gárdonyi Albert*. Bp. 1936. 56–57. — *András Kubinyi: Die Anfänge Ofens. Berlin, 1972. (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen. Reihe I. Geissener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens Bd. 60.) 82–90.*

7 *Pleidell Ambrus: A Nyugatra irányuló magyar külkerkedelem a középkorban. Bp. 1925. 46–47. — Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilegiumok. Tanulmányok Budapest múltjából (=TBM) 14(1961) 41–42.*

8 *Th. Mayer: i.m. 25 skk. valamint a fenn, a 2. jz-ben id. további irodalom.*

9 *Csánki Dezső: Hazánk kereskedelmi viszonyai I. Lajos korában. Bp. 1880. 25. — Salamon Ferenc: Budapest története II. Bp. 1885. 345. — Lederer Emma: A középkori pénzüzetek története Magyarországon (1000–1458). Bp. 1932. 163–164.*

10 *G. Juritsch: Handel und Handelsrecht in Böhmen bis zur Hussitischen Revolution (Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Österreichischen Länder). Leipzig und Wien, 1907. 64–65. — Th. Mayer: i.m. 29–30. — Hóman Bálint: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp. 1921. 67–68. — Pleidell A.: i.m. 33–48. stb.*

met kereskedővárosok magyarországi kereskedelmét biztosító királyi kiváltságglevelek¹¹ is általában Budát jelölték meg az út végének.¹²

Elénk kereskedelem folyt a 14. században az olasz városokkal is.¹³ Az áruforgalom lebonyolításában a firenzeiek játszották a főszerepet. Legkésőbb a 14. század második felében alakul ki a budai „Olaszok utcája”,¹⁴ és az itt élő olaszok egy időre háttérbe szorították a kincstári kamarabérletekből és a pápai tizedek átutalásában a budai német és magyar polgárokat.¹⁵

Közben néhány, a határszéli forgalomban érdekelt város gazdaságilag erősödött, és egyeseknek sikerült a budai árumegállítójogot sértő kiváltságokat szereznie: így pl. Kassa is megkapta ezt a jogot.¹⁶ A nagyszebenieknek adott privilégiumok érvénytelenítették velük szemben a budai árumegállítójogot (1367, 1370).¹⁷ Ez már jelzi, hogy a főváros nehezen fogja tudni a határvárosokkal szemben megvédeni saját árumegállítójogát, és ezzel gyengülni fog az a lehetőség, hogy fogadja az országba különféle irányból érkező kereskedőket, felvásárolja áruikat, azokat pedig szétossza és értékesítse. Buda monopóliumhelyzetére aztán Zsigmond király mérte a fő csapást. Ő, aki a hazai városokat számos intézkedéssel támogatta,¹⁸ 1402. január 22-én Bártfa, Lócse, Sopron, Pozsony és Nagyszombat városoknak árumegállítójogot adott, és részben felmentette őket Buda árumegállítójogának hatálya alól.¹⁹ Igaz, hogy október 1-én a privilégiumok érvénye alól kivette a hazai kereskedőket, és csak a külföldiek számára tartotta fenn,²⁰ az 1405. évi városi dekrétum 11. cikkelyében azonban felmentette az összes hazai kereskedőt Buda árumegállítójoga hatálya alól is: „nehogy egyetlen város haszna és gyarapodása miatt országunk egész közönsége szenvedjen kárt és kényelmetlenséget”. Bár a

11 *András Kubinyi*: Regensburg — Passau — Ungarn im Mittelalter. In: Bayern und Ungarn (Tausend Jahre enge Beziehungen). Hrsg. v. *Ekkehard Völkl*. Regensburg, 1988. (Schriftenreihe des Osteuropainstituts Regensburg — Passau. Bd. 12. = Südosteuropa-Studien 39.) 36–37. — Ld. még a köv. jz-et.

12 *Csánki D.*: i.m. 30–32. — *Pleidell A.*: i.m. 49–51.

13 *Huszi Dénes*: Olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban. Bp. 1941. 64–83. — *György Székely*: Wallons et italiens en Europe centrale aux XVIe-XVe siècles. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica* 6(1964) 29, 39–47.

14 *Gy. Székely*: i.m. 40. — *András Kubinyi*: Topographic Growth of Buda up to 1541. In: *Nouvelles Études Historiques publiées à l'occasion du XIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois* I. Bp. 1965. 143.

15 Vö. az olasz kamarabérletre pl. *Mályusz Elemér*: Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez. *Budapest Régiségei* (=BudRég) 18(1958) 301–309. — A 15. század második felének kamaraispánjainak eddig legteljesebb listája: *Isván Hermann*: Finanzadministration in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts in Ungarn. Bp. 1987. (Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae) 84–88.

16 *Pleidell A.*: i.m. 56–57. — *Erich Fügedi*: Kaschau, eine osteuropäische Handelsstadt am Ende des 15. Jahrhunderts. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 2(1956) 207. — *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp. 1984. 165–167.

17 *Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller* (szerk.): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* II. Hermannstadt, 1897. 297–298., 337–339. — *Pleidell A.*: i.m. 70.

18 *Szlcs Jenő*: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp. 1955. 214. skk. — *Mályusz E.*: Zsigmond i.m. 150–182. — *Kubinyi András*: Zsigmond király és a városok. In: *Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde* (szerk.): *Művészet Zsigmond király korában, 1387–1437*. I. Tanulmányok. Bp. 1987. 235–245.

19 Ld. fenn, a 16. és 18. jz. — A kiváltságok: *Mályusz Elemér* (szerk.): Zsigmondkori Oklevéltár II/1. Bp. 1956. 1411–1414. sz. — *Pleidell A.*: i.m. 70. skk. ezt az intézkedést a független magyar külkereskedelem megszűnéséként értelmezte, ami legfeljebb csak részlegesen és csak a 15. század első felére fogadható el.

20 *Mályusz E.*: Zsigmondkori Oklevéltár i.m. II/1. 1949. sz.

külföldiekkel szemben fennmaradt a budaiak joga, de ennek a határszéli városok privilégiumai következtében nem volt már praktikus haszna Buda számára.²¹ (Mivel Zsigmond gazdasági tanácsadója ekkor Nürnbergi Márk volt,²² valószínű, hogy ez az intézkedés a délnémetek javát is szolgálta.)

Ez a rendelkezés egybeesett az olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok ideiglenes visszaesésével. A király Velencével kereskedelmi háborút is folytatott; szeretne volna a keleti kereskedelem útját Velence kikapcsolásával Magyarországon keresztül vezetni.²³ Nézeteltérései voltak azonban a Budán élő firenzeiekkel is. Ezek a Nápolyi László ellenkirályt az országba behívó, a luxuscikkeiket felvásárló urakat támogatták, úgyhogy 1403-ban Zsigmond bebörtönöztette a budai olasz kolónia nagy részét, és vagyonukat is elkoboztatta.²⁴ Noha később szabadon engedte őket és részben befolyásukat is visszaszerezték, ez mégis hozzájárult ahhoz, hogy csökkent az olasz kereskedelem jelentősége, annál is inkább, mert Dalmácia Velence kezére került. A déli kereskedelmi útvonal nem hozott nagy hasznot a budaiaknak, mert a fenn említett határszéli városok kiváltságai tartalmazták a zenggi kikötő irányába való szabad kereskedés jogát is.

Magyarország legfontosabb kereskedelmi útja a nyugati lett.²⁵ Emellett említendő az északkeleti,²⁶ míg az északnyugati jelentősége a huszita háborúk miatt csökkent.²⁷ Mind ez, mind az árumegállítójog magával hozta a nyugati határvárosok, különösen Pozsony jelentős arányú fejlődését. A 15. század első felében Pozsony a magyar királyság talán legfontosabb kereskedővárosa.²⁹ Helyzete a korabeli Bécshez hasonló. Mindketten közvetítőkereskedelemből éltek, nem sok saját árujuk volt, és egyaránt függtek a délnémet kereskedőtől.³⁰ (A pozsonyiak és a délnémetek rendszeren Bécsben kötötték meg üzleteiket.)³¹ Ahogy arra a város gazdaságtörténésze, Kováts Ferenc rámutatott, a tőkeszegénységben szenvedő

21 *Franciscus Döry, Georgius Bónis, Vera Bácskai* (szerk.): *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. Bp. 1976. (Publications Archivi Nationalis Hungarici II/11.) 199–200.

22 *Mályusz E.*: Zsigmond i.m. 163–164.

23 *Hermann Heimpel*: *Zur Handelspolitik Kaiser Sigismunds*. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte (= VSWG) 23 (1930) 145–156. — *Jozef Janáček*: *Der böhmische Aussenhandel in der Hälfte (!) des 15. Jahrhunderts*. Historica 4(1962) 41–42. — *Wolfgang Stromer Freiherr von Reichenbach*: *König Siegmunds Gesandte in den Orient*. In: *Festschrift für Hermann Heimpel*. Bd. II. Göttingen, 1972. 591–606. — *Pach Zsignond Pál*: *A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala I. Lajos és Zsigmond korában*. In: *Századok* (=Sz) 109 (1975) 3–32.

24 *Mályusz E.*: *Az izmaelita pénzverőjegyek* i.m. 306–307. — *Az olasz kereskedelem korabeli visszaesésére* ld. *Huszi D.*: i.m. 84–87.

25 *Franz Kováts*: *Handelsverbindungen zwischen Köln und Pressburg (Pozsony) im Mittelalter*. Klny. a Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln 35. füzetéből (Köln, 1914.) 5. skk. — *Uő.*: *A magyar arany világtörténelmi jelentősége és kereskedelmi összekötőtevéseink a Nyugattal a középkorban*. Történelmi Szemle 11(1922) 119. skk.

26 *Ondrej R. Halaga*: *Kosice* — Balt. Vyroba a obshod v styku vychodoslovenskych miest s Pruskom (1275–1526). Kosice, 1975. (Obchodné Styky Slovenska so zahraničím v stredoveku. Diel I.)

27 *Fr. Kováts*: *Handelsverbindungen* i.m. 20. — *Uő.*: *A magyar arany* i.m. 139. (Ahol az előző nézetével szemben, és a korábbi forgalommal kapcsolatban óvatosságra int. Azaz arra utal, hogy a cseh út kevésbé volt fontos.) — *J. Janáček*: i.m. 45.

28 *Fr. Kováts*: *Handelsverbindungen* i.m. 1. skk.

29 *Lederer E.*: i.m. 82–106.

30 *Pozsonyra* ld. *Kováts F. és Lederer E.* i.m.-eit, Bécsre fenn, 2. jz.

31 *Th. Mayer*: i.m. 81. 88. jz. — *Olykor* azonban a délnémetek továbbmentek Pozsonyba: *Lederer E.*: i.m. 90–93.

pozsonyiak annyira rá voltak utalva a délnémetekre, hogy csak annyi árut tudtak behozni, amennyit külföldi üzletfeleik számukra hitelben adtak.³²

A 15. század közepén Pozsonynak sikerült bérbe vennie a nyugati kereskedelem egy részét ellenőrző harmincadhivatalokat, és így módja volt a saját kereskedői által fizetendő harmincadvámot a felére csökkenteni.³³ Ez a húsz évig tartó bérlet nyilvánvalóan növelte a pozsonyiak gazdasági erejét. Néhány ottani nagykereskedő cégnek sikerült szinte az egész áruforgalmat saját kezébe egyesíteni,³⁴ ez azonban nem szabadította meg a pozsonyiakat a délnémet függéstől.

1460 táján következett be a visszaesés. Pozsonyban, amelynek áruforgalma annyira kötődött Ausztriához, általában bécsi dénárban kötöttek üzletet³⁵ — akárcsak Sopronban³⁶ —, így a város jelentős károkat szenvedett az osztrák pénzválság következtében.³⁷ Ehhez számíthatjuk az akkori zavaros osztrák viszonyokat,³⁸ a Magyarország és Ausztria közti gyakori hadiállapotot, és ezek hatását a kereskedelemre,³⁹ úgyhogy nyilvánvaló, hogy ennek hatnia kellett Pozsony fejlődésére is. (Hasonló volt a helyzet egyébként Bécsben is.)⁴⁰ A harmincadbérlet utolsó két évében erősen esnek a vámbevételek. Ugyanakkor a városi háztartás kiadásainak csökkenése a polgárság adózási lehetőségének esésére utal. 1460 után ugrásszerűen és nagymértékben hanyatlak a távolsági kereskedelmi hitel is.⁴¹ Pozsonynak egyelőre nem sikerült régi gazdasági jelentőségét visszanyerni, és amikor Mátyás király visszavonta árumegállítójogát,⁴² elvesztette azt a támaszát, amely mesterségesen élesztette gazdaságát. Mind Pozsony, mind Sopron életében mindenütt kimutatható a hanyatlás.⁴³

32 *Kováts Ferenc*: Korakapitalisztikus gazdasági válság Magyarországon I. Mátyás király uralkodása alatt. In: Emlékkönyv Dr. Mahler Ede ... nyolcvanadik születésnapjára. Bp. 1937. 191. — A délnémetektől való gazdasági függésre többen rámutattak az újabb irodalomban is. Ld. *Pl. Szűcs J.*: i.m. 190–193. — *Uő.*: Das Städtewesen in Ungarn im 15-17. Jahrhundert. In: La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie. Bp. 1963. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 53.) 97–164. — *László Makkai*: Die Hauptzüge der wirtschaftlich-sozialen Entwicklung Ungarns im 15-17. Jahrhundert. I.m. 27–47. — *Paulinyi Oszkár*: Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és a kifejlett feudalizmus korszakában (1000–1526) (*Gazdag föld — szegény ország*). Sz 106(1972) 561–602.

33 *Kováts Ferenc*: Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincadkönyv alapján (Történet-statisztikai tanulmány). Bp. 1902. (Társadalom- és gazdaságtörténeti kutatások I.) 1–8. — *Uő.*: A magyar arany i.m. 120. skk.

34 *Kováts F.*: Nyugatmagyarország i.m. 159. skk. — *Th. Mayer*: i.m. 104–105.

35 *Kováts F.*: Nyugatmagyarország i.m. 209., stb.

36 Ld. a különböző soproni számadáskönyveket: *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. II/2–6. k. Sopron, 1931–1943.

37 *Kováts F.*: Korakapitalisztikus i.m. 178–196., főként 193–195.

38 *A. Luschin*: i.m. 765. — *Th. Mayer*: i.m. 122. skk.

39 III. Frigyes pl. 1457-ben visszavon egy rendelkezést, miszerint idegen kereskedők nem kereskedhetnek országaiban. (Ezt a rendelkezést a rokonával, V. Lászlóval való ellenségeskedéssel indokolta.) *Házi J.*: i.m. I/4. 239. — A nyolcvanas évek háborúinak hatása Bécsre: *Ferdinand Oppl — Richard Perger*: Kaiser Friedrich III. und die Wiener, 1483–1485. Briefe und Ereignisse während der Belagerung Wiens durch König Matthias Corvinus von Ungarn. Wien, 1993. (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte. Bd. 24.) 19–20.

40 Ld. az előbbi jegyzeteket.

41 *Kováts F.*: Korakapitalisztikus i.m. 183. — *R. Perger*: Nürnberg i.m. 2–38. összeállította a Bécsben működő nürnbergi kereskedőkre vonatkozó adatokat, beleértve a pozsonyiakkal kötött üzleteket. Feltűnően csökkennek az adatok a 15. század közepe után.

42 Pozsony város levéltára Oklevelek (=Pozsony v. lt. Okl.) 4089., 4107. sz.

43 Pozsony és Sopron gazdasági életének hanyatlására ebben a korszakban számos adatok hoz *Szűcs J.*: Városok i.m.

A nyugati határvárosok jelentőségének csökkenése nem maradhatott hatástalan a fővárosra; nyilvánvalóan használt neki. Buda és Pest kedvező földrajzi helyzetéből fakadó előnyöket a 15. század elejétől — majdnem ugyanakkor, amikor az 1402. évi intézkedések károsan hatottak — mind gazdasági, mind gazdaságon kívüli faktorok csak növelték. Ezek a faktorok vagy azonnal, vagy következményeiben hatottak, és nekik köszönhető, hogy a város fejlődése nem akadt meg a határszéli városok támogatása idejében. Gazdaságon kívüli ok volt a királyi udvar állandó ott tartózkodása; az udvar és az ott élő főpapok és főurak ugyanis állandó piacot biztosítanak a fővárosi kereskedőknek és kézműveseknek.⁴⁴ Bár Buda már a 13. század második felétől elvileg az ország fő- és székvárosa,⁴⁵ ezt a szerepet azonban a 14. század nagy részében Visegrád játszotta. Zsigmond király sokat utazott, római királlyá választása (1410) óta pedig hosszabb ideig távol volt az országtól is. Mátyás alatt aztán Buda valódi székváros lett, és bár háborúi őt is sokszor távol tartották a fővárostól, ő hozta létre budai udvartartása ellátására a budavári udvarbírói hivatalt, a királyi uradalmak fő jószágkormányzóságát.⁴⁶ Utódai, a Jagellók már szinte állandóan Budán tartózkodtak.

A királyi udvartartás magával hozta a központi bíróságok és hivatalok fővárosba koncentrációját. Ebből a szempontból nagyon lényeges a bíróságok és a kormányservek Visegrádról Budára költözése (1405–1408 között).⁴⁷ A bíróságok itteni működése azért különösen fontos, mert a rendszeresen tartott bírósági ülésszakokon (az *oktávák*on), szinte az egész birtokos nemesség megjelent.⁴⁸ A 15. században a kúriában már egy állandó, nemcsak az oktávák alatt működő bíróság is működött. A bíróságok országos szerepe Mátyás reformjai óta csak nőtt.⁴⁹ Ugyancsak ő szervezte meg a pénzügyeket irányító kincstartóságot, és hajtott végre kancelláriai reformot is.⁵⁰ Ezek is Budán működtek.

A 15. század közepe óta rendszeres országgyűléseket is általában Budán, vagy Pesten, esetleg a Pest melletti Rákos mezején tartották, amelyeken a nemesség

44 *Werner Sombart*: Studien zur Entwicklungsgeschichte des modernen Kapitalismus, I. Luxus und Kapitalismus. München-Leipzig, 1913. 77. — Bécs példája: *O. Brunner*: i.m. 26.

45 *Gárdonyi Albert*: Magyarország középkori fővárosa. Sz 78(1944) 219–231.

46 *Engel Pál*: Az utazó király: Zsigmond itineráriuma. In: *Beke L.–Marosi E.–Wehl I.* (szerk.) i.m. I. 70–92. — *Kubinyi András*: A budai vár udvarbírói hivatala 1458–1541. Levéltári Közlemények (=LK) 35(1964) 71. skk.

47 *Kunorovitz L. Bernát*: A budai várkapolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez. TBM 15(1963) 122–123.

48 *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. Bp. 1899. 209–213. — Hogy mennyi nemes jött még egy ún. *breve iudicium* alatt is össze a fővárosban, azt az ilyenkor felvett tanukihallgatások igazolják. Pl. 1509: in civitate Budensi... a nobilibus... comitatuum de Posega, Wesprimiensis, Jauriensis, Poseniensis, Mosoniensis et Tholnensis, instante scilicet presente brevium iudiciorum termino, huc Budam... congregatorum... inquirendo... rescivissent. *Radvánszky Béla* — *Závodszy Levente* (szerk.): A Héderváry család oklevéltára I. Bp. 1909. 515.

49 *Szilágyi Loránd*: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Bp. 1930. 93. skk. — *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 219–415.

50 A kancelláriára *Szilágyi L.*: i.m. passim. — A kincstárra: *Kubinyi András*: A kincstári személyzet a XV. század második felében. TBM 12(1957) 25–31. — A pénzügyi és kancelláriai reformokra összefoglalóan: *Uő.*: A Mátyás-kori államszervezet. In: *Rázsó Gyula* — *V. Molnár László* (szerk.): Hunyadi Mátyás (Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára). Bp. 1990. 81–104.

elvileg fejenként lett volna köteles megjelenni.⁵¹ A 15. század végén a nemesség — talán túlzó becsléssel — 25–30 000 háztartásra tehető.⁵² Amennyiben a nemességnek csak kétharmada jelent meg, az is 15–20 000 embert jelentett, szolgák, esetleg zsoldosok nélkül. A főváros-jelleg következtében a két testvérváros élelmiszer- és kézművesipari termékek terén előnyös és kényelmes felvevőpiachoz jutott, ami a 15. század második felétől egyre nagyobb hasznot biztosított lakói számára.

A fővárosi kereskedelem egyik legfontosabb üzletága, az udvari szállítás ezzel állt kapcsolatban. Ez elsősorban a Jagelló-korban mutatható ki, de már Mátyás alatt is számolni kell vele. (Igaz, nagy királyunk gyakran tartózkodott Boroszlóban, majd Bécsben, úgyhogy az udvari szállítások haszna nem mindig a budai kereskedőknél csapódott le.) Ugyancsak főleg a fővárosi üzletemberek mutathatók ki egy másik üzletágban: a kincstári jövedelmek bérletében, illetve kezelésében. A főváros ebben már a 14. században is élen járt, illetően szerepe azonban Mátyás pénzügyi reformjai alatt tovább növekedett. Különben magát a reformot is egy budai polgár, Ernuszt János valósította meg kincstartóként.⁵³ Fontos volt még a hadiszállítás is. A török elnyomulás miatt a déli végvárakban állomásozó állandó katonaság ellátása és fizetése nagy terheket rótt a kincstárra, Mátyás nyugati hadjárataiban pedig egy — ugyancsak állandó — zsoldossereg harcolt.⁵⁴ Fegyvereket, lőszert, a katonák zsoldjára is fordított posztót Mátyás részben a hazai városoktól,⁵⁵ részben a meghódított tartományokból (pl. Sziléczia és Alsó-Ausztria) szerezte be.

A helyzet a Jagellók alatt annyiban változott, hogy feloszlatták Mátyás zsoldosseregét, ám a török határon az erdélyi vajda, a horvát bán és a temesi ispán által fegyverben tartandó bandériumokon kívül⁵⁶ továbbra is jelentős, királyi zsoldban részesülő katonaság állomásozott. A kincstár 1504-ben összesen 5433,⁵⁷ 1511-ben pedig 6247 katonának fizetett zsoldot. Az utóbbi alkalomkor a zsoldból 5420 forint értékben posztóval „fizettek”: görlicivel és „egyszerűvel”. Így tudjuk meg, hogy 375 vég posztó 1500 forintot ért. Ezt az arányt a többi posztóra alkalmazva arra következtethetünk, hogy a végvári katonaság 1355 vég posztóhoz ju-

51 I.m. 79–81. — *Teke Zsuzsa*: A dekrétum fogalma és társadalmi szerepe Mátyás korában. Történelmi Szemle (=Tsz) 29(1986) 197–217. — *Mályusz Elemér*: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. (A hűbériség és rendiség problémája). In: Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára. I. Bp. é.n. 367. skk. — *Uő.*: Les débuts du vote de la taxe par les Ordres dans la Hongrie féodale. Nouvelles études i.m. I. 56. skk.

52 *Szabó István*: Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között. In: *Kovacsics József* (szerk.): Magyarország történeti demográfiája. Bp. 1963. 90. — *Maksay Ferenc*: „A sok nemes ország”. In: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok (Mályusz Elemér Emlékkönyv). Szerk. *H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc*. Bp. 1984. 290–291.

53 Ld. rá fenn, 50 jz-ben id. irodalmat.

54 *Tóth Zoltán*: Mátyás király idegen zsoldosserege (a fekete sereg). Bp. 1925. — *Rázsó Gyula*: Mátyás zsoldosseregének hadművészetéről. Hadtörténeti Közlemények (=HK) 5(1958) 117. skk. — *Kubinyi András*: Mozgósítási és hadseregellátási problémák Mátyás alatt. HK 37(1990) 88–99.

55 Ld. az előző jz-et, valamint: *Kubinyi András*: Városaink háborús terhei Mátyás alatt. In: Házi Jenő Emlékkönyv (Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére). Szerk. *Dominkovits Péter, Turbuly Éva*. Sopron, 1993. 155–167.

56 *András Kubinyi*: The Road to Defeat: Hungarian Politics and Defense in the Jagiellonian Period. In: *J.M. Bak — B.K. Király* (szerk.): From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary. Brooklyn NY, 1982. (Eastern European Mongographs No. CIV.) 159–178.

57 MOL DL. 21 279.

tott.⁵⁸ A jajcai bánok fizetésére 1506-ban 500, 1507-ben 2800 forint értékű posztót fordítottak.⁵⁹ 1513/14 táján a végeken 7817 ember állomásozott, ezek is részben posztóban kapták zsoldjukat.⁶⁰ Meg kell még említeni, hogy a királyi udvari katonaság (*aulici*) egy része is végvárakban állomásozott. Ők zsoldjukat közvetlenül az udvarból kapták. Egy részük azonban nyilván Budán tartózkodott.⁶¹ A legfontosabb végvárakban, így Temesvárott és Jajcán az „udvari huszárokat” saját kapitányok vezényelték. Ők nem szerepelnek a végvárak zsoldösszesítésében.⁶² A katonaság számára főként budai kereskedők szállították a posztót.⁶³ Így feltételezhetjük, hogy a főpapok, egyházi testületek és az urak, akik gyakran háztulajdonosok is voltak a fővárosban,⁶⁴ itt fedezték áruszükségeiket is. Estei Hippolit pl. esztergomi érseksége idején udvartartása számára az árukat nem székvárosa, hanem Buda kereskedőitől szerezte be.⁶⁵

Már nem gazdaságon kívüli tényező viszont Buda és Pest gazdasági megerősödésének egy másik oka: az állat-, főként marhakereskedelem. Magyarország már legkésőbb a 14. századtól fogva exportált szarvasmarhát Nyugatra.⁶⁶ Ez összefügghet a délnémet (és olasz) városok növekvő hússzükségletével,⁶⁷ ami bizonyára élenkítőként hatott a hazai marhatenyésztésre. Ehhez kedvező feltételeket teremtett a pusztásodás folyamata. Különösen a Nagyalföldön haladt előre — itt nem tárgyalható módon — jelentős mértékben. A nagyalföldi hajdúk a sok pusztán ál-

58 Uo. Kiadva: *Thallóczy Lajos — Horváth Sándor: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527.* Bp. 1915. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára 4. = Monumenta Hungariae Historica (=Monlungh-Hist) I/40.) 178–192. — A második forrás helyes datálása: *György Bónis: Ständisches Finanzwesen in Ungarn im frühen 16. Jahrhundert.* In: *Nouvelles Études* i.m. I. 84. 29. jz.

59 *Tallóczy L. — Horváth S.:* i.m. 208–209.

60 *Kubinyi András: A Száva-szentdemeter-nagyolaszi győzelem 1523-ban.* HK 25(1978) 194–203.

61 *Fógel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516).* Bp. 1913. 67–71. — *Uő.:* II. Lajos udvartartása (1516–1526). Bp. 1917. 57–62. — Fógel arra nem figyelt fel, hogy a többi *aulicus*, akik élén különben kapitányok is kimutathatók, többségben ugyancsak az udvarhoz tartozó katonák voltak, akár csak az *aulici milites*, ill. *huzarones*. (Az előbbi különben inkább udvari lovagnak fordítandó.) A rájuk vonatkozó források tekintélyes részét Fógelnél meg lehet találni.

62 *Fógel J.:* II. Lajos i.m. 61. Ld. pl. az 1526. évi királyi kiadási naplóból egy jún. 19-i bejegyzést: *Eodem die subscriptis aulicis hwarzonibus ad Jayczam servientibus ad rationem servitorum suorum distribute sunt pecunie...* MOL DI. 24 405.

63 *Johann Christian v. Engel: Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer.* Bd. I. Halle, 1797. 43. — *Thallóczy L. — Horváth S.:* i.m. 208–209. — MOL DI. 104 635–104 636., stb.

64 *Pataki Vidor: A budai vár középkori helyrajza.* BudRég 15(1950) 239–299. (A budai várhegyen háztulajdonos urak adatait is tartalmazza.)

65 *Fügedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek (Tanulmányok a magyar középkorról).* Bp. 1981. 168–172.

66 *G. Jurish: i.m. 65–66.* — Egy nürnbergi számára Budán vásárolt magyar szarvasmarhákra (1360): *Carl L. Sachs: Metzgergewerbe und Fleischversorgung der Reichsstadt Nürnberg bis zum Ende des 30jährigen Kriegs.* MVGSIN 24(1922) 246–247. — *Székely György: Vidéki termelőágak és az árukereskedelem Magyarországon a XV–XVI. században.* Agrártörténeti Szemle (=AtSz) 3(1961) 318.

67 *G. Adler: Die Fleisch-Teuerungspolitik der deutschen Städte beim Ausgang des Mittelalters.* Tübingen, 1893. 68–74. — *Wilhelm Abel: Geschichte der deutschen Landwirtschaft vom frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert.* Stuttgart, 1962. 115–116. — *Szabó István: A hajdúk 1514-ben.* Sz 84(1950) 189–190. — A húsfogyasztásra vonatkozó adatokat azonban óvatosabban kell kezelni: *Ulf Dirlmeier: Untersuchungen zu Einkommensverhältnissen und Lebenshaltungskosten in oberdeutschen Städten des Spätmittelalters (Mitte 14. bis Anfang 16. Jahrhunderts).* Heidelberg, 1978. (Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Jahrgang 1978 — 1. Abhandlung) 293–302.

lattenyésztéssel foglalkoztak.⁶⁹ Az egyre növekvő jelentőségű szarvasmarhakivitelben a 15. század első negyede végétől az 1470-es évekig visszacsús mutatható ki,⁷⁰ amit ezután újra fellendülés követett. A kivitelben kedvező földrajzi fekvésük és a mezővárosoknál nagyobb tőkeerejük következtében az ország közepén fekvő városok: Buda, Pest, Székesfehérvár és Szeged jutottak vezető szerephez, akik — pusztabérlettel, vagy a tenyésztőknek nyújtott hitellel — részt vállaltak a tenyésztésből is.⁷¹ Valószínűleg a 14–15. századra esik a nagytestű szürke magyar marha kitenyésztése is.⁷²

Pest fellendülése a 15. század elejétől főként a marhakereskedelemmel függ össze. A Buda alapítása után jobbpárti testvérvárosának alávetett Pest a királynak nyújtott kölcsön fejében csak Zsigmondtól nyerte vissza autonómiáját,⁷³ aki már uralkodása kezdetén évi vásártartási jogot biztosított számára.⁷⁴ A 15. század elején már külföldön, így Velencében és Bécsben is kimutathatók pesti kereskedők.⁷⁵ 1427 óta egyre gyakoribbak az olyan adatok, miszerint pesti kereskedők hitelt nyújtanak pozsonyi kollégáiknak, főként nyugati posztó szállítására.⁷⁶ A pestiek sokszor nem pénzben, hanem állatban hiteleztek; vagyis: akárcsak a délnémetek, ők is áruhitelt nyújtottak a pozsonyiaknak. Jó példa Gubacsi Ferenci Gergely pesti bíró, aki az 1440-es években 1000 juhot szállított posztó ellenében pozsonyi kereskedőknek.⁷⁷

Ferenci életpályája egyébként is igen tanulságos. Eredetileg gubacsi paraszt volt, aki azonban a jelek szerint már ekkor hitelben szállított állatokat Pozsonyba. 1437-ben már biztosan pesti polgár.⁷⁸ 1441-ben megszerzi a Gubacs melletti Kerekegyházát, és erőszakkal hozzácsatol két szomszédos pusztát, ahol juhokat tenyésztett.⁷⁹ 1449-ben egy másik Pest megyei zálogbirtokot szerez.⁸⁰ Más adatok is azt mutatják, hogy Pest környékén virágzott a juhtenyésztés, amelyben az áru-termelő parasztság játszotta a fő szerepet.⁸¹ Ilyen juhtenyésztő paraszt lehetett

68 *Makkai László*: A mezővárosi földhasználat kialakulásának kérdései (A „telkes” és „kertes” földhasználat a XIII–XV. században). In: Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kolozsvár, 1957. 464–470.

69 *Szabó I.*: A hajdúk i.m. 190–191. — *Székely Gy.*: Vidéki termelőágak i.m. 316–322.

70 *Jan Blanchard*: The Continental European Cattle Trades, 1400–1600. *Economic History Review*. 2nd ser. XXXIX. 3(1986) 429–433.

71 Ld. fenn, 69. jz. — *Pach Zsigmond Pál*: Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században. Bp. 1963. 58–64. — *Gaál László*: A magyar állattenyésztés múltja. Bp. 1966. 107–112. — Budára és Pestre ld. alább.

72 *Márta Belényesy*: Viehzucht und Hirtenwesen in Ungarn im 14. und 15. Jahrhundert. In: Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa (Ethnographische Studien). Bp. 1961. 19. — *Bökönyi Sándor*: Die Haustiere in Ungarn im Mittelalter auf Grund der Knochenfunde. I.m. 90. — *Matolcsi János*: Állattartás őseink korában. Bp. 1982. 265.

73 Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Hrsg. v. *Karl Mollay*. Bp. 1959. (Monumenta Historica Budapestinensia I.) 204–205.

74 *Mályusz E.*: Zsigmondkori Oklevéltár i.m. I. Bp. 1951. 2179. sz.

75 1403-ban ment Lorberer Zsigmond pesti kereskedő Velencébe: *Harry Simonsfeld*: Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig und die Deutsch-Venetianische Handelsbeziehungen. Bd. II. Stuttgart, 1887. XIV. — 1420-ban Gyalai Balázs mutatható ki Bécsben. MOL DI. 43 472.

76 Pozsony v.l. Okl. 1021. 1076. 1111. sz. — MOL DI. 43 801, 43 824.

77 Pozsony v. lt. Okl. 2059, 2231, 2543. sz.

78 U.o. 1535. sz. — Valószínűleg őreá vonatkozik egy 1436. évi oklevél: egy pozsonyi polgár tartozik egy gubacsinak. MOL DI. 44 095.

79 *Géresi Kálmán* (szerk.): A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára II. Bp. 1883. 239–242.

80 MOL DI. 64 358.

81 Uo. 61 885.

eredetileg Ferenci is, aki később juhkereskedőként városi polgár, sőt bíró lett és magának tenyésztésre alkalmas birtokokat szerzett. Fia nem követte apja példáját: Kerekegyházi néven a vidéki nemességhez hasonult. (A család vele kihalt.)⁸²

Bár a kortárs külföldi utazók a 15. század első felében Szegedet és Pestet tartották az ország fő állatkereskedelmi központjának,⁸³ nem becsülhetjük le a budai polgárok szerepét sem ebben az üzletágban. Közvetlen adataink vannak a budaiak marhakereskedelmére,⁸⁴ valamint arra, hogy bécsieknek és pozsonyiaknak hiteleznek.⁸⁵ (Előfordul az is, hogy ugyanaz a budai, akinek pozsonyi adósa van, maga egy bécsinek tartozik. Erre elsősorban a fővárosi németeknél lehet példát találni, akik az állatkereskedelemben ritkábban vettek részt.) Valószínű, hogy a pozsonyiaknak hitelező budaiak nem mind állatkereskedők. Az volt azonban a magyar Mikolai Angyal István budai bíró, aki nagyjából ugyanakkor, mint pesti kollégája, Ferenci Gergely, hitelben szállított állatokat Pozsonyba, amiért posztót kellett volna kapnia. A kismemesi eredetű Angyal a Fejér megyei Mikola részbirtokosa volt, de több mint harminc évig vett részt a főváros vezetésében. Később állami szolgálatban is állt a pénzügyigazgatásban.⁸⁶

Pozsony tehát gazdasági fejlődése csúcspontján sem tudta kihasználni a közvetítőkereskedelemmel foglalkozó polgárai számára a magyar szarvasmarhakivitelben rejlő lehetőségeket. Nem volt elegendő tőkéjük, hogy a marhatenyésztésbe és kivitelbe bekapcsolódjanak, és így arra kényszerültek, hogy áruhitelt vegyenek fel nemcsak délnémet posztókereskedőktől, hanem budai, pesti, sőt székesfehérvári állatkereskedőktől is.⁸⁷ Ebből azonban az is következik, hogy a budaiak és pestiek immár nemcsak közvetítőkereskedelemből élnek, hanem saját tőkével és exportcikkkel is rendelkeznek. A század első felében az állatkereskedőknél kezd kialakulni egy, a nyugati kereskedőktől független kereskedőtöke. Nem sikerült azonban teljesen monopolizálniuk az állatkereskedelmet, mert ebben ekkor még bécsi kereskedők is résztvettek.⁸⁸ A marhakereskedelem jelentősége aztán a század utolsó harmadában még fontosabbá válik.

Buda Pozsony rovására történő megerősödéséhez Mátyás sziléziai hadjárata is hozzájárult. Mátyás 1469-ben elfoglalta Morvaországot és Sziléziát, és így délnémet áruk Sziléziából a jablonkai hágón át, a Vág völgyében vezető kereskedelmi úton Pozsonyt elkerülve is eljuthattak Budáig. A király Boroszlónak adott kiváltságokkal akarta fejleszteni a sziléziaiak magyarországi kereskedelmét, ami azonban sértette Buda árumegállítójogát és a budaiak időleges ellenállásához vezetett. Mivel Mátyás utódai, a Jagellók cseh királyként szintén uralkodtak Morvaországban és Sziléziában is, megerősítették Mátyás kiváltságait.⁸⁹ Ennek az északnyugati

82 *Bárfai Szabó László*: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Bp. 1938. 780, 786, 820, 1105, 1118. sz.

83 *Haraszti Sándor — Pethő Tibor*: Útikalandok a régi Magyarországon. Bp. 1963. 56–58.

84 *András Kubinyi*: Die Nürnberger Haller in Ofen. MVGSStN 52(1963–64) 84.

85 1440: Pozsony v. lt. Okl. 1695. sz. — 1441: Uo. 1780. sz. — Uo. Protocollum actionarium 274. sz. (=Prot.act.) 275. sz. — 1442: Uo. Satzbuch 50/7a. (Mályusz Elemér regesztái alapján) 1446: Uo. Okl. 2081, 2106. sz.

86 *Kubinyi András*: Polgári értelmiség és hivatalnokrétege Budán és Pesten a Hunyadi- és Jagellókorban. LK 39(1968) 212–213.

87 *A. Kubinyi*: Die Nürnberger i.m. 84–85.

88 Ilyen állatkereskedő volt pl. Wolfgang Holzer, az 1463-ban kivégzett bécsi polgármester. *Fr. Engel-János*: i.m. 37. — *Richard Perger*: Wolfgang Holzer. JVGStW 41(1985) 7–61.

89 *Heinrich Wendt*: Schlesien und der Orient. (Ein geschichtlicher Rückblick) In: Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Bd. 21. Breslau, 1916. 51–64., főleg 59.

útnak jelentőségét növelte, hogy a katonaság fizetésére szolgáló olcsó posztó többnyire ezen került az országba.⁹⁰ Mióta a Fuggerek bekapcsolódtak a magyar réztermelésbe, ez vált a rézkivitel fő útjává is. Ezzel szemben az Olaszországba irányuló rézkivitel útja érintette Budát.⁹¹ (Talán a fentiekkel is magyarázható, hogy nürnbergi kereskedők még a Fuggerek megjelenése előtt budai polgárjogot szervezve próbáltak bekapcsolódni a rézkereskedelembé.)⁹²

A délnémet területet Budával összekötő fő útvonal azonban továbbra is a Dunára volt maradt. A sziléziai út hosszabb és kényelmetlenebb lévén, a dunai út forgalma tovább növekedett, amint az osztrák pénzrontás hatása megszűnt, valamint a béke is helyreállt részben magában Ausztriában, részben Ausztria és Magyarország között. Különösen fontos volt ezen a téren Mátyás rövid ausztriai uralma (1485–1490). Nemcsak a pozsonyi árumegállítójog érvényét korlátozta, hanem osztrák hercegként a bécsiét is.⁹³ Mivel ezt követelte meg a gazdasági célszerűség, végül — visszafoglalván Ausztriát — a Habsburgok is kénytelenek voltak ezt jóváhagyni.⁹⁴ Így lehetőség nyílt a délnémet városok és a magyar főváros közti közvetlen kereskedelmi összeköttetés létesítésére. Ez természetesen kihatott Buda Jagelló-kori gazdasági helyzetére.

Mátyás kormányzata még egy szempontból hatott a főváros kereskedelmére. Láttuk, hogy a 15. század első felében, különböző okokból, az olasz kereskedők gazdasági jelentősége visszaesett a magyar fővárosban. Most, különösen Mátyásnak Aragóniai Beatrixszel kötött házassága óta (1476) Budán több olasz, főként firenzei kereskedőt tudunk kimutatni. Ügyfeleik most is főként főpapok és főurak voltak. A királyi udvar budai tartózkodása következtében azonban mégis a kincstárral kötötték legnagyobb üzleteiket.⁹⁵ Mátyás azzal is erősítette helyzetü-

90 A katonák igen gyakran görlizti posztót kaptak fizetésül. Vö. a fenn az 58. jz-ben id. forrással.

91 *Götz Freiherr von Pölnitz*: Jakob Fugger (Quellen und Erläuterungen). Tübingen, é.n. 287., 582.

92 *A. Kubinyi*: Die Nürnberger i.m. 85–88.

93 *A. Luschin*: i.m. 767. — *Alois Schulte*: Geschichte der Grossen Ravensburger Handelsgesellschaft, 1380–1530. Bd. I. Stuttgart-Berlin, 1923. (Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit. Bd. I.) 475–476.

94 *A. Luschin*: i.m. 770–772. — *Th. Mayer*: i.m. 161–162.

95 Az olasz kereskedelem jelentőségét az ország gazdasági életére ebben a korszakban a korábbi történetírás általában nem ismerte fel, noha firenzei levéltári kutatásai eredményeként Simonyi két-kötetes forráskiadványt állított össze „Florenzi Okmánytár” címmel, amely, egybevetve hazai forrásokkal, világosan mutatja az olasz áruforgalom jelentőségét. Simonyi okmánytára azonban kéziratban maradt, és ma a MTA Könyvtára Kézirattárában található. Sajnos, kevesen használták. Ezt és más forrásokat aknázza ki a művészettörténész *Balogh Jolán*: Néhány adat Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez a renaissance-korban. *Archaeológiai Értesítő* (= *ArchÉrt*) Új folyam 40(1926) 197. skk. — *Ld. még Ud.*: A művészet Mátyás király udvarában I. Bp. 1966. (Itt elszörva számos olasz kereskedelmi, ill. művészekre vonatkozó adat.) — A velencei kereskedelemre: *Kardos Tibor*: Velencei vonatkozású gazdaságtörténeti adatok a Jagelló-korból. Sz. 85(1951) 435. — Magam részletesen foglalkoztam ezzel: *Kubinyi András*: Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban. *BudRég* 19(1959) 99–119., ill. *Beriszló Péter* és budai szereplése. *Uo.* 20(1963) 126–127., 133. — *Helmuth Freiherr Haller von Hallerstein*: Deutsche Kaufleute in Ofen zur Zeit der Jagellonen. *MVGStN* 51(1962) 467–480. — *Gy. Székely*: Wallons i.m. 53–55. — *Ud.*: Les italiens en Hongire du XVe siècle: des hommes d'affaires, du commerce et de finance. *Alessandria*, 1993. (Biblioteca della società di storia arte ed archaeologia per le province di Alessandria e Asti N. 27.) 403–413. — *Samuil Goldenberg*: Notizie del commercio italiano in Transilvania nel secolo XVI. *Archivio storico italiano* 121(1963) 254–288. — *Teke Zsuzsa*: Velencei-magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században. Bp. 1979. (Értekezések a történeti tudományok köréből 86.) — Olaszok mint feudális urak üzletfelei: *Mályusz E.*: Az izmaelita pénzverőjegyek i.m. 305–306.

ket, hogy engedélyezte számukra a kiskereskedelmet,⁹⁶ noha ez idegenek számára Budán is tiltva volt. Erre utal Mátyás utódának, II. Ulászlónak 1496-ban Firenzéhez intézett levele: „polgáraitokat és kereskedőiteket itt mindig nem másként, hanem mint a sajátjainkat tartották és tartják folyamatosan.”⁹⁷

A marhakivitel a magyar–némethez hasonlóan fellendítette a magyar–olasz áruforgalmat, amihez még bőrkivitel is járult.⁹⁸ Marhákat főként Velencébe exportáltak.⁹⁹ A szomszédság ellenére — vagy talán épp azért — a velencei kereskedelem jelentősége Mátyás alatt nem vetekedhetett a firenzeivel, noha az előbbi sem minősíthető jelentéktelennek. Különböző okokból, főként uralkodása végén, Mátyás és az adriai köztársaság kapcsolata megromlott.¹⁰⁰ (A Jagelló-kor majd ebben is változást hoz.) Firenzénél és Velencénél kisebb mértékben mutathatók ki kapcsolatok Milánóval.¹⁰¹ Árui következtében a gazdag délszláv városköztársasággal, Raguzával folytatott kereskedelmet is az olasz vonalhoz sorolhatjuk. A gyakorlatilag független városállam elvileg elismerte a magyar királyt urának, és ezért olykor adót is fizetett. Így a magyar uralkodók kiváltságokkal látták el Raguzát, amelynek kereskedői közül többen üzleteltek Budán.¹⁰²

A középkori magyar királyság kedvező földrajzi fekvése elősegítette az olaszokkal és Raguzával folytatott kereskedelmet. A magyar korona melléktartományai határosak voltak Velencével, és Dalmácia elvesztése után is maradt magyar kézen levő kikötőváros az Adrián: Zengg. A firenzei kereskedők, Budára menve, rendszeresen látogatták hajókkal a zenggi kikötőt, különben a legkényelmesebb út ugyancsak a zenggi kikötőből indult a tengeren Velencébe. A kikötő jelentősége a Jagelló-korban különösen megnőtt, és nyilván nem véletlen, hogy II. Ulászló egyszer egy firenzei kereskedőt nevezett ki zenggi kapitánynak,¹⁰³ akinek utóda rendszeresen képviselte követként az országot Velencében, ahol főként pénzügyi segély folyósítására szolgáló egyezményeket kötött.¹⁰⁴ Volt egy szárazföldi út is, amely a Rába völgyéből kiindulva az alpesi osztrák tartományokon át vezetett Velencébe.¹⁰⁵ A Magyarország és az itáliai államok közti kereskedelmi kapcsolatokban tehát hasonló kedvező földrajzi helyzet érvényesült, mint Bécs és Velence között.¹⁰⁶ A magyar korona tartományai azonban kedvezőbb helyzetben voltak —

96 *K.O. Müller*: Welthandelsbräuche i.m. 200.

97 *Simonyi E.*: i.m. I. XI. sz.

98 A marhakivitelre ld. fenn, 69–72. jz. — Bőrkivitelre: *K.O. Müller*: Welthandelsbräuche i.m. 140.

99 *Tagányi Károly*: Marhakivitelünk Velencébe, 1514. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* (=MGSz) 6(1899) 144–149. — *Kardos T.*: i.m. 437–438. 442.

100 *Teke Zsuzsa*: Az itáliai államok és Mátyás. In: *Rázsó Gy.* — *V. Molnár L.* (szerk.): i.m. 245–275.

101 *Balogh J.*: A művészet i.m. I. 410–421., 618–619.

102 *Gelchich József*: Ragusa és Magyarország összeköttetései oklevéltára. Bp. 1887. 614–617., 626–627., 648–651. (kiváltságok) 617., 620., 623., 628., 667., 672., 676–677., 681., 683. (a magyar királynak fizetett adók) 646., 666. (A budai polgárokkal azonos jogállásra való igény.)

103 1496: II. Ulászló Firenzének: mittimus Florentiam... Joannem Pastorem civem vestrum ac civitatis Segnie nostrum Capitaneum... *Simonyi E.*: i.m. I. XI. sz. — Pastor zenggi kapitányra és üzleteire: *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i.m. 111. 37. jz.

104 Lónyai Albert zenggi kapitány velencei követségei 1501–1515 (Közlemények a velencei állami levéltárból). *Magyar Történelmi Tár* (=MTT) XXII. 1–44.

105 *Othmar Pickl*: Die Auswirkungen der Türkenkriege auf den Handel zwischen Ungarn und Italien im 16. Jahrhundert. In: *Othmar Pickl* (szerk.): Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege. Graz, 1971. (Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Bd. 1.) 73–80. — *Szakály Ferenc*: A Dél-Dunántúl külkereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán. Somogy megye múltjából (Levéltári Évkönyv) 4(1973) 55–62.

106 *Th. Mayer*: i.m. 60–61. — *O. Brunner*: i.m. 23–24.

mondjuk Csehországnál. Nálunk nem volt szükség a Marini-tervre, hogy a délnémetek közvetítő kereskedelmének kikerülésére közvetlen kapcsolatot létesítsenek Velencével.¹⁰⁷ Mátyás a jelek szerint Bécs elfoglalása után el akarta odázni az osztrák főváros velencei kereskedelemre vonatkozó kiváltságainak megerősítését Buda érdekében.¹⁰⁸ Talán az sem véletlen, hogy Bécs a magyar megszállás idején budai kereskedőktől vásárolt olasz posztót.¹⁰⁹

2. Magyarország külkereskedelmi áruforgalmának struktúrája a középkor végén

Buda és Pest szerepe az ország külkereskedelmében a 15. század végére tehát átalakult. Mielőtt azonban a középkor végi állapottal foglalkoznánk, meg kell kísérelnünk leírni az ország külkereskedelmi struktúráját. Ez akkor is nehéz lenne, ha fennmaradtak volna a külkereskedelmi forgalmat megvámoló ún. harmincadhelyek jegyzékei. (Ezt Erdélyben huszadnak hívják.) Szemben az egész ország területén szedett vásár-, út-, rév- stb. vámokkal, amelyek nagy részét uralkodóink eladományozták, a harmincad és a huszad az elidegeníthetetlen koronajavakhoz tartoztak, ami nem jelenti azt, hogy a királyok ne adták volna azokat bérbe, sőt esetleg zálogba.¹¹⁰ Kováts Ferenc kimutatta, hogy a külkereskedelmi értékvám az 1450-es években nem 1/30-ad, hanem 1/17-ed volt,¹¹¹ viszont az 1460-as évek elején egy pápai nunciás jelentés 5 %-os, azaz 1/20-os vámról tud.¹¹² Valószínű, hogy a középkor végén helyesebb az 5 %-os értékvámmal számolni.¹¹³ Harmincadot csak egyszer kellett fizetni, erről igazolást állítottak ki, amivel a többi harmincadhivatalnál fizetés nélkül át lehetett haladni.¹¹⁴ Logikus az lenne, ha harmincadok csak a határon lettek volna. Láttuk azonban, hogy Pozsony városa a 15. század közepén a budai harmincadot is bérelte. Mit vámolnak el az ország közepén? Kováts úgy vélte, hogy azokat az árukat, amelyek a határszéli harmincadok elkerülésével jutottak az országba,¹¹⁵ azaz a csempészcs megakadályozását szolgálták.

107 *J. Janáček*: i.m. 53–58.

108 *A. Luschin*: i.m. 767.

109 *Th. Mayer*: i.m. 150. — *H.v. Haller*: i.m. 474. — Az olasz borok is magyarországi kereskedők közvetítésével jutottak Bécsbe: *Fr. Baltzarek, P. Csendes* és mások (szerk.): i.m. 51. — Budai kereskedők bécsi befolyására Mátyás ottani kormánya idején: *András Kubinyi*: Die Pemfflinger in Wien und Buda (Ein Beitrag zu wirtschaftlichen und familiären Verbindungen der Bürgerschaft im der beiden Hauptstädten am Ausgang des Mittelalters). *JVGStW* 34(1978) 67–87.

110 *Pach Zsigmond Pál*: „A harmincadvám eredete”. Bp. 1990. — Szervezetere a középkor végén ld. az 50. jz-ben id. tanulmányaimat.

111 *Kováts F.*: Nyugatmagyarország i.m. 19–22. — Ezt alkalmazta *Paulinyi Oszkár* is: Ipar, kereskedelem. In: *Magyar Művelődéstörténet II.* Bp. é.n. 169.

112 *Relatio de statu et proventibus regni Hungariae tempore regis Mathie Nuncii Apostolici ejus temporis*, kiadva: *Martinus Georgius Kovachich*: *Scriptores minores*. Buda 1798. 30. Másik variánsa: *J. Chr. v. Engel*: i.m. II. Halle, 1798. 16. — *Ember Győző* is az áru értékének huszadjával számol: *Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén*. Bp. 1988. 59.

113 Kováts adatai korábbi időre vonatkoznak. *Pach Zs. P.* is az 5 %-os vámmal számol a középkor végén: „A harmincadvám” i.m. 81–83.

114 *Kováts F.*: *A magyar arany* i.m. 121. 1. jz.

115 l.h.

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű, és a kérdésre nem adható egységes válasz. Az természetes, hogy központi harmincadokat felhasználták a csempészás ellen is. További nehézséget okoz, hogy minden törvényi tiltás ellenére egyes esetekben belföldi vásárforgalom után is szedtek harmincadot. Ezzel 1902-ben még Kováts Ferenc is tisztában volt, de 1922-re már kizárólag határvámként értékelte a harmincadokat.¹¹⁶ Végül is az a lényeg, hogy a központi fekvésű harmincadoknál — amelyeket 1498-ban el akartak törölni —¹¹⁷ legalábbis a Jagelló-korban elsősorban a kivittelt vámosták. Ez pontosan látható abból a szerződésből, amelyet Junckher Péter budai polgár kötött 1490-ben a budai és székesfehérvári harmincadok évi 6000 forintért való bérletéről: „amennyiben a királyi felség... valamely okból rendeletet hozna, hogy ebből az országból külső országba ne vigyenek és hajtsanak ki ökröket, marhákat, lovakat és bármely más állatot, akkor bármi kár, amely a rendelet fennállása idején a harmincadok jövedelmében keletkezne, ne Junckher Péter részét érintse, hanem miután előbb igaz számadást és jó becslést végeztek, a király számlájára könyveljék”.¹¹⁸ Ez nyilvánvalóan mutatja, hogy a század végén a két központi harmincad fő bevétele az állatkivitelből származott. A nagy állatkiviteli korszak előtt nyilván ezért nem volt itt harmincadhivatal. Az 1498:29. tc. eltörölte az összes új harmincadhivatalt, kivéve — ideiglenes hatállyal — a budait, székesfehérvárit és patajit. (Patajon át vezetett a szegedi út Székesfehérvár felé, és amennyiben az Alföld állattenyésztői el akarták kerülni Budát, Itália felé is legegyszerűbben itt kelhettek át a Dunán.)¹¹⁹

Így a központi harmincadokat sem hagyhatjuk ki az ország külkereskedelmi struktúrája vizsgálatából. Sajnos, ezekből egynek sem maradt fenn a számadása, más harmincadoknál is alig egy-két évről maradt fenn ilyen. A töredékes harmincadnaplók alapján pedig veszélyes a kereskedelem mennyiségére következtetni. Pozsonyban pl. ismerjük az 1451/52. pénzügyi évtől az 1457/58-ig az ottani, valamint az oroszvári és budai harmincad bruttó bevételeit. A szóban forgó hét esztendő alatt a bevétel évi 6277,1 és 12 788,9 forint között ingadozott.¹²⁰ Ilyen nagy ingadozás esetén egy fennmaradt év adatai félrevezetőek lehetnek. Nem beszélve arról, hogy a Szlavóniából és a Dél-Magyarországról egyáltalán nem maradt fenn harmincadnapló, az északnyugati harmincadokból is alig.

Több mint húsz évvel ezelőtt úgy véltem, hogy a Jagelló-korból ismert egy-két költségvetési előirányzatból, valamint a harmincadok bérbeadására vonatkozó adatokból következtethetünk legalább az egyes főharmincadhivatalok bevételeire. Úgy, hogy őket egymással összehasonlíttuk, ennek alapján pedig meghatározható az ország külkereskedelmi forgalmának értéke (pontosabban: vámértéke). Bár akkori számításaim módszerét most is jónak tartom, az eredmény felhasználóságával kapcsolatban ma már aggályaim vannak. Akkor a buda-székesfehérvári, a szlavóniai és a pozsony-soproni főharmincadok 1494/95. évi és 1523. évi adatait hasonlítottam össze. Ezek szerint 1494/95-ben 660 000, 1523-ban pedig 104 000

116 Kováts F.: Nyugatmagyarország i.m. 3. — *Uő.*: A magyar arany i.m. 119–130.

117 Kivéve ideiglenesen Budát, Székesfehérvárt és Patajt: Corpus Juris Hungarici. Magyar Történytár. 1000–1526. évi törvényczikkek. Bp. 1899. 610.

118 *J. Chr. v. Engel*: i.m. I. 126.

119 Ld. fenn, 117. jz. — Az 1498:34. tc. (Corpus Juris i.m. 612.) felsorolja a harmincadhivatalokat: valamennyi határszéli. — Helyükre: *Sólyom Jenő*: A magyar vámügy fejlődése 1519-ig. Bp. 1933., térkép a 160–161. között.

120 Kováts F.: A magyar arany i.m. 120–121.

forint vámértékű áru érintette volna a határt. 1494/95-ben Buda-Székesfehérvárra 36,4 %, Szlavóniára 33,3 %, Pozsony-Sopronra 30,3 %, 1523-ban pedig 61,5 %, 15,4 %, illetve 23,1 % esett volna. 1494-ből ismerjük még a kassai főharmincad hivatal bérösszegét: (5000 forint), valamint az erdélyi huszadét (7000 forint). Megkísérletem felbecsülni a hiányzó harmincad hivatalokat. A kezelési költségeket és a bérlő hasznát is beleszámítva 40 000 forint nettó bevételre, azaz 1 600 000 forint vámértékre számítottam Magyarország külkereskedelmi vámértékét a 15. század végén.¹²¹

Ez sokkal alacsonyabb összeg, mint amennyit egy pápai nunciusi jelentés alapján korábban feltételeztek.¹²² Ez utóbbi szerint a királynak 82–100 000 forint bevétele lett volna a harmincadból. A forrás egyik variánsát kiadója 1480-ra keltezte,¹²³ így ezt szokták idézni, noha a másik kiadás a hatvanas évek elejére tette. Már Palacky, aki mindkét variánst használta, megállapította, hogy 1462-ben kelt, szerzője pedig Hieronymus Landus krétai érsek volt. Az ebben foglalt harmincadbevétel azonban semmi esetre sem lehet helyes. A kb. egy évtizeddel korábbi ún. Eizinger-jegyzés csak 10 000 forint bevétellel számol.¹²⁴ Ebben nyilván tükröződik az akkori belviszályok következménye is, de a majdnem tízszeres bevételnövekedés a hatvanas évek elejére így is elképzelhetetlen. Főként, hogy Kováts Ferenc kutatásai szerint a harmincadbevételek az ötvenes években hatalmasan estek.¹²⁵ Mátyás maga is — többek közt — a csökkenő harmincadbevételek miatt vezette be az 1467. évi kincstári reformot.¹²⁶

Sokkal pontosabb a Fontana magyar követ által 1475-ben külföldön ismertett összeállítás a magyar királyi bevételekről. Ez 50 000 forintra becsüli a harmincadbevételeket,¹²⁷ ami egybevág Surian velencei követ 1516. évi zárójelentésével, aki ugyancsak 50 000 forintot adott meg. Surian tendenciózusan magasabbra becsülte Mátyás és alacsonyabbra a Jagellók bevételeit,¹²⁸ ebben az esetben azonban a jelek szerint adata elfogadható, és alátámasztja az 1490-es évekre vonatkozó becslést. Ott bérlétről volt szó. Mivel az adatok a bérösszeget tartalmazzák, ahhoz hozzá kell tenni a kezelési költségeket és a bérlő hasznát. A korábbi szakirodalom a kezelési költségekre a bruttó bevétel 25 %-át számította, de nem hagyhatjuk ki a bérlő üzleti hasznát sem, ami a bruttó bevétel további egynegyedét jelenthette. Így a fenti 1494/95. évi nettó bevétel a bruttó bevétellel (az 1494/95. évi 80 ezres szemben) és 1 333 340 forint vámértékű forgalommal számolhatunk. Tekintve a Mátyás-kori háborús viszonyokat és a magyar állat kivitel épp az 1470-es években kezdődő fellendülését, érthető, hogy a kilencvenes évek közepére nőtt a külkereskedelmi forgalom.

121 *A Kubinyi*: Die Städte i.m. 366–369.

122 Ld. fenn, 112. jz. Különösen *Kováts F.* vont le ebből az 1480-as (!) évekre messzemenő következtetéseket: A magyar arany i.m. 129. Ebben — többek közt — követte őt *Szűcs J.*: Városok i.m. 188. és *Uő.*: Das Städtewesen i.m. 116. 31. jz.

123 Ez *Johann Christian von Engel* volt, ld. fenn, 112. jz. — A helyes datálásra: *Kubinyi András*: A XV–XVI. századi magyarországi városi fejlődés kérdéseire. Sz 99(1965) 515–516.

124 *Franúsek Palacky*: Geschichte von Böhmen IV/2. 76. 46. jz. — Az Eizinger-jegyzék: *János M. Bak*: Monarchie im Wellental: Materielle Grundlagen des ungarischen Königtums im fünfzehnten Jahrhundert. In: *Reinhard Schneider* (szerk.): Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich. Sigmaringen, 1987. (Vorträge und Forschungen Bd. XXXII.) 382.

125 *Kováts F.*: Korakapitalisztikus i.m. 192.

126 Ld. erre fenn, 50. jz.

127 *Fügedi Erik*: Mátyás király jövedelme 1475-ben. Sz 116 (1982) 484–506.

128 *Balogh István*: Velencei diplomaták Magyarországon (1500–1526). Szeged, 1929. XVI.

Amennyiben a harmincadjövedelemről levont következtetések helytállóak, ez azt jelentené, hogy Magyarország csak korlátozott módon vett részt az európai távolsági kereskedelemben, főként ha összehasonlítjuk Firenze 1361–1364 közti vámbevételével,¹³⁰ vagy a velenceiekkel a 15. század elejéről.¹³¹ Magyarország lakosságát a 15. század végén három és fél millióra becsülve,¹³² az akkori 1 600 000 forintos külkereskedelmi forgalomból egy személyre mindössze 0,46 forint esne. Mielőtt ezt a kérdést tovább elemeznénk, egy lényeges kérdéssel, a külkereskedelem aktív vagy passzív voltával kell foglalkoznunk.

A kérdés eldöntéséhez az eddigi szakirodalom — nem véletlenül — a harmincadnaplókhoz fordult. Kováts Ferenc volt az, aki a pozsonyi harmincad 1457/58. évi naplóját elemezve rámutatott arra, hogy a behozott és kivitt áruk vámértéke közötti arány 89,38: 10,62 %, tehát Magyarország külkereskedelmi mérlege a legfontosabb nyugati kereskedelmi úton hihetetlen mértékben passzív volt.¹³³ Erre támaszkodott az a tézis, amely napjainkig jelentős szerepet játszik gazdaságtörténetírásunkban, miszerint Magyarország középkori külkereskedelmi mérlegének passzivitását a magyar aranyforint kivitele egyenlítette ki. Ezt már Kováts Ferenc felvetette, majd főként Paulinyi Oszkár képviselte — Kováts számadatait kissé korrigálva — több tanulmányban. Mivel iparcikket (főként posztót), fűszereket stb. hoztunk be, a kivitel pedig állatokból, borból és rézből állt, ez egyrészt károsan hatott a hazai iparra, másrészt tőkeszegénységet hozott létre: a magyar kereskedelmi tőke a külfölditől függött.¹³⁴ Magam több tanulmányban igyekeztem a fenti nézetekkel szembeni ellenvetéseimet kifejezni.¹³⁵

Bonyolítja a helyzetet, hogy 1542-ből fennmaradt és feldolgozásra került ugyancsak a pozsonyi (és a mellette fekvő többi) harmincadhivatal számadása is, amely egészen más képet mutat. Ekkor az áruforgalom vámértékének csak 30,43 %-a esett a behozatalra, 69,51 %-a a kivitelre, 0,06 % pedig megállapíthatatlan

129 Ld. fenn, 121. jz.

130 *Armando Saporì*: La gabella delle porte di Firenze 1361 e 1364. In: *Miscellanea in onore di Roberto Cessi*. I. Roma, 1958. 343–348.

131 *Gino Luzzato*: Studi di storia economica Veneziana. Padova, 1954. 276.

132 *Szabó István*: Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között. In: *Kovácsics József* (szerk.): Magyarország történeti demográfiája (Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig). Bp. 1963. 97–98.: 3,5–4 millióra becsülte. — *Fügedi Erik*: A középkori Magyarország történeti demográfiája. In: KSH Népeségutómányi Kutató Intézet, Történeti demográfiai füzetek 10(1992) 41.: minimálisan (!) 2 239 000 tette az ország lakosságát a középkor végén. Ez természetesen azt jelenti, hogy ennél magasabb volt, de nem érthette el Szabó István becslését. Szabó első adata szerint is túlbecsült: *Kubinyi András*: Változások a középkor végi Magyarországon. Bp. 1993. (Előadások a történettudomány műhelyeiből 2.) 5–7. Ennek ellenére a Szabó-féle becslés első határát alkalmaztam, nehogy túlzottan alábecsüljem az egy személyre eső külkereskedelmi forgalom értékét.

133 *Kováts F.*: A magyar arany i.m. 124.

134 *Fr. Kováts*: Handelsverbindungen i.m. 1–32. — *Uő.*: A magyar arany i.m. 104–143. — *Paulinyi O.*: Ipar i.m. 161–199. — *Uő.*: Nemesfémtermelésünk i.m. 561–602. — Ezt vette át *Szács J.*: Városok i.m. és *Uő.*: Das Städtewesen i.m. 97–164. és mások is.

135 *Kubinyi András*: A XV–XVI. századi magyarországi városi fejlődés i.m. Sz 99(1965) 513–521. — *Uő.*: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: *Gerevich László* (főszerk.) Budapest története II. Bp. 1973. 133–240. — *Uő.*: A későközépkori magyarországi városi fejlődés vitás kérdései (Régészet és várostörténet). Pécs, 1991. (Dunántúli Dolgozatok C) Történettudományi Sorozat 3.) 15–31. — *Uő.*: Wirtschaftsgeschichtliche Probleme in den Beziehungen Ungarns zum Westen am Ende des Mittelalters. In: *Westmitteleuropa–Ostmitteleuropa (Vergleiche und Beziehungen)*. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag. München, 1992. (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum) 165–174.

volt.¹³⁶ Mivel a fenn ismertetett 1523. évi harmincadbevételek alapján a buda-székesfehérvári harmincadok összehasonlítása a pozsony-sopronival és a szlavóniaiival azt mutatta, hogy az előbbire 61,5 % esett, Budán és Székesfehérvárott pedig elsősorban a kivitel vármolták, magam azt tartottam, hogy az ország külkereskedelmi mérleghiánya már Mohács előtt megszűnt, és a legrosszabb esetben is egyensúly kialakulásáról beszélhetünk.¹³⁷

Fügedi Erik velem egy időben jelentette meg a középkorvégi magyar külkereskedelemlről szóló tanulmányát, úgyhogy egymásra nem tudunk reflektálni, és legfeljebb egy korábbi munkámat idézhette. Fügedi egyrészt, hozzám hasonlóan, felhasználta a harmincadbérleti szerződéseket és a Mátyás-kori 50 000 forintos harmincadjövedelmi adatot, de felhasználta több kisebb-nagyobb harmincad (pl. a bártfai) naplóját is. Megkísérelte továbbá az 50 000 forintos Mátyás-kori harmincadjövedelmet felosztani a régiók között. Itt a buda-székesfehérvári harmincadot Fehérvár név alatt a nyugati körzetekhez csatolta, a nyugati körzetre pedig — a pozsonyi adatok alapján — passzivitást mutatott ki. A vámnaplók alapján a nyugati, északi és keleti körzetben a be- és kivitt árutípusok vámjövedelmének arányát százalékosan is megkísérelte megállapítani. Eszerint pl. a nyugati körzetben (azaz Pozsony, Fehérvár és Szlavónia) a kivitel 55 %-a élőállat, 10 %-a állati termék, 16 %-a hal lett volna. (Azt most nem vitatom, elképzelhető-e hogy az állatkivitel csak 3,5-szöröse volt a halkivitelnek). Ugyanebben a körzetben a behozatal 78 %-a textíliákra, 15 %-a fém- és nürnbergi árukra esett volna. Végeredményben Fügedi a Kováts-Paulinyi által elképzeltnél alacsonyabb passzivitást tételezett fel, de az ország külkereskedelmi mérleghiányáról kialakított hipotézist fenntartotta. A külkereskedelem trendjére nem mert következtetni, viszont korábbi tanulmányaimmal név nélkül vitatkozva, elutasította azon véleményemet, hogy a buda-székesfehérvári harmincadok bérösszegének 1495/96-tól 1526-ig történő emelkedése (6000 forintról 16 ezerre) nem jelenti a marhaexport hirtelen növekedését, hiszen „ez akkora állománybeli növekedést feltételez, hogy évi 40 000 ökörrel többet lehetett kiszállítani. Megváltozhat-e egy ország gazdasági helyzete és struktúrája a középkorban ilyen alapvetően másfél nemzedék alatt?”¹³⁸

Mielőtt erre a kérdésre visszatérnénk, más oldalról is meg kell világítanunk a passzivitás kérdését. Mályusz Elemér a nyolcvanas években több tanulmányban foglalt állást a Kováts-Paulinyi-féle elmélettel és azon nézettel szemben, hogy a középkori Magyarország „gazdag föld — szegény ország” lett volna. Mályusz elsősorban azt bizonyította, hogy a 15. század első felében a magyar aranypénz a korábban feltételezettnél jóval kisebb mértékben áramlott ki Nyugatra, úgyhogy az nem fedezhette a nagyarányú textil- és fűszerimportot. Erre szolgált viszont a magyar állatkivitel.¹³⁹ Egyébként a magyar aranyforint nyugati forgalma, Ausztriát is beleértve, az egész 15. században jóval jelentéktlenebb volt a korábinál.¹⁴⁰

136 *Ember Gy.*: i.m. 177.

137 *Ld.* a 135. jz-ben id. korábbi tanulmányaimat.

138 *Erik Fügedi*: *Der Aussenhandel Ungarns am Anfang des 16. Jahrhunderts. I. Borg* (szerk.): i.m. 56–85. — *Magyar változata: Uő.*: *Kolduló barátok* i.m. 364–386. (az idézet: 385.)

139 *Mályusz Elemér*: *Állatkiviteli tilalmak Magyarországon a XIV. és XV. század fordulóján. AtSz* 25(1983) 319–326. — *Uő.*: *Der ungarische Goldgulden in Mitteleuropa zu Beginn des 15. Jahrhunderts. Études historiques hongroises... I. Bp.* 1985. 21–35. — *Uő.*: *Bajorországi állatkivitelünk a XIV–XV. században. AtSz* 28(1986) 1–33.

140 *Th. Mayer*: i.m. 150. — *Bernhard Kirchgässner*: *Zur Neuordnung der Währungsräume Südwestdeutschlands und der angrenzenden Eidgenossenschaft 1350–1550. In: Beiträge zur Wirtschafts- und Stadtgeschichte. Festschrift für Hektor Ammann. Wiesbaden, 1965. 314.*

Csakhogya az is kérdéses, hogy az 1457/58. évi harmincadnapló mennyire alkalmas a magyar külkereskedelmi deficit megállapítására. 1457/58-ból valóban megismerjük a Pozsonyon áthaladt kereskedelmi forgalmat, amelyben a kivitel — beleértve az annak többségét képező állatokat — tényleg minimális volt. Csakhogya 1542-ben, amikor külkereskedelmünk aktivitását igazolják a harmincadnaplók, az ökröknek mindössze 7,05 %-át vámosták el Pozsonyban, ezzel szemben Szempencen 55,21 %-át, Nagyszombatban pedig 30,85 %-át.¹⁴¹ Ezeket a harmincadhivatalokat akkor együtt kezelték a pozsonyival, szemben 1457/58-cal. Amennyiben az arányok nem változtak volna a 15. század közepe óta, annyiban a Kovátsnál feltételezett több mint tízszeresére kellene tennünk az állatkivitel értékét, ami esetleg már a 15. század közepére is megkérdőjelezné a külkereskedelmi mérleg passzivitásának elméletét. Pedig ebben még nem lenne benne a Ptujon keresztül Itáliába irányuló nagyméretű szarvasmarhaexportunk,¹⁴² és azzal sem számolnánk, amiről már volt szó: hogy a 15. század két középső negyedében csökkent a magyar szarvasmarhaexport.

Sajnos az 1457/58. évi napló felhasználhatóságával egyéb nehézségek is vannak. Kováts Ferenc maga mutatott rá arra, hogy az ökrök, juhok és bárányok vámértéke jóval alacsonyabb volt a piaci értéknél, nem úgy azonban a lovaké.¹⁴³ Emögött nyilván kereskedelempolitikai megfontolások rejlettek, ami azt mutatja, hogy 1457/58-ban Pozsonynál is kisebb volt a külkereskedelmi mérleghiány a feltételezettnél. (Megjegyzem, hogy 1542-ben épp ellenkező a helyzet, a vámérték volt magasabb a piaci értéknél,¹⁴⁴ ami viszont csökkentené az akkori külkereskedelmi mérlegaktivitásunkat.)

Nem volt szó még a törvényes kereskedelmi utak elkerüléséről, magyarán a csempészésről, a harmincadosok megvesztegetéséről, stb. Stefan Kazimír szlovák kollégánk a 16. század második felének szlovákiai harmincadnaplóit feldolgozva utalt már arra, hogy a naplók nem tartalmazzák a teljes áruforgalmat.¹⁴⁵ Bár Ember Győző nem fogadta el érvelését,¹⁴⁶ azt mégis számos adat, főként Gecsényi Lajos kutatásai igazolják,¹⁴⁷ de erre kell következtetni törvényeinkből is. Az 1498:29. tc.-ben — amely szerint különben kizárólag az országból kivitt áruk után kell fizetni és a belföldi forgalom után nem — azt olvassuk: „és mivel gyakran megtörténik, hogy a kereskedők a marhákat és marhanyájukat akkora kísérettel szokták hajtani, hogy a harmincadosok nekik ellent nem állhatván, ezeket az állatokat a királyi jövedelmek rövidségére harmincadfizetés nélkül erőszakosan vagy alattomban viszik ki”, elrendeli az állatkihajtók megbüntetését az állatok becsér-

141 *Ember Gy.*: i.m. 138.

142 *O. Pickl*: Die Auswirkungen i.m. 73–87. — *Uő.*: Der Funktionswandel der Stadt Pettau/Ptuj am Handelsweg zwischen Ungarn und Oberitalien vom Mittelalter bis zur Gegenwart. In: Schriftenreihe des Zentralinstituts für fränkische Landeskunde und allgemeine Regionalforschung an der Universität Erlangen-Nürnberg. Bd. 25. (Stadtstrukturen an alten Handelswegen im Funktionswandel bis zur Gegenwart) Ninberg, 1985. 65–67. — *Szakály F.*: A Dél-Dunántúl i.m. 57–81.

143 *Kováts F.*: Nyugatmagyarország i.m. 189.

144 Az ökör vámértéke 10 ft volt: *Ember Gy.*: i.m. 157., 165. — A piaci érték az 1540-es években 5–6 ft-ra tehető: *László Makkai*: Der ungarische Viehhandel 1550–1650. I. *Bog* (szerk.): i.m. 502.

145 *Stefan Kazimír*: K pramennej hodnote colnych registrov. Slovenská Archivistika 7(1972) 276–291.

146 *Ember Gy.*: i.m. 16.

147 *Gecsényi Lajos*: Fejezetek a magyarországi kereskedelem XVI–XVII. századi történetéből. Bécs/Győr 1994. (kéziratot kandidátusi értekezés) 17., 23–44. stb. (Köszönöm a szerzőnek, hogy használhattam.)

tékében.¹⁴⁸ Ez különben azt is bizonyítja, hogy országlakosok és nem külföldiek hajtják ki a marhákat, különben nehéz lett volna őket utólag perelni. A cikkely ezt megelőző része, amely csak a kivitel harmincadkötelezettségéről szól, nem annyira lényeges. Ebben a hazai, vásári forgalom harmincadolásának tilalma a lényeges. Az viszont elgondolkoztató, hogy a törvény szerkesztői elfelejtkeztek a behozatalról. Talán mégis jelentéktelenebb volt az import?

Így az 1457/58. évi harmincadnapló felhasználhatósága a magyar–nyugati kereskedelem aktivitása, vagy passzivitása szempontjából egyaránt bizonytalan. Baj van a harmincadbérleti szerződésekkel is. Nem az a nehézség, hogy 1494/95 és 1523 között 6000-ról 16 000-re nőttek a buda-székesfehérvári harmincad bevételei. A központi harmincadok ugyanis valóban elvámolhatták a határon valami okból harmincadot nem fizetett árukat is, s számolnunk kell belső áruforgalom — a törvények által ugyan tiltott — megvámolásával is, végül az itt mégiscsak legfontosabb állatkivittel. Amennyivel pedig közben — és nem csak 1542-ben — megnövelték a kivitt állatok vámértékét, akkor nem is tűnik már olyan túlzottan magasnak a bevételek növekedése. A baj azonban másutt keresendő.

Erre csak néhány példát hozunk a pozsony-soproni harmincadok bérletének történetéből. 1494/95-ben ezek 5000 forintért voltak bérbé adva,¹⁴⁹ hogy 1509-ben Sárkány Ambrus és társasága évi 7000 forintért vegye át őket.¹⁵⁰ Ezt természetesen úgy is lehetne értelmezni, hogy időközben a forgalom nőtt meg, ennek azonban ellentmond, hogy a következő évben a király, elvévén Sárkányéktól a bérletet, azt 5500 forintért adja Baracsi Mátyásnak. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a bérlet könnyítése érdekében a király további kedvezményeket adott Baracsinak, többek között feloldotta az épp érvényben lévő marhakiviteli tilalmat.¹⁵¹ Mindez arra utal, hogy harmincadbérleti feltételek mögött nem kereshetünk gazdasági összefüggéseket. Azt magyarázhatják rálicítalások és személyi kapcsolatok is. (Baracsi királyi sáfár volt!) Ha pedig valaki, mint a jelek szerint Sárkány, túl magas bérért szerezte meg a harmincadszedés jogát, akkor a vám növelésével és más, nem törvényes eszközökkel akart hasznához jutni (ezt a Sárkány ellenes vádakból tudjuk).¹⁵² Így tehát a harmincadolási adatok csak igen nagy óvatossággal használhatók fel, és még ebben az esetben is csak bizonytalan értékű eredményekhez vezetnek.

A harmincadnaplók egyet bizonyítanak; erre már fentebb is történt utalás. Magyarország iparcikkeket, főként posztót és fémárut, valamint fűszereket importált, állatokat, mezőgazdasági termékeket és rezet exportált. Azaz: az ország külkereskedelmi áruforgalma hasonlított a későbbihez. Valószínűsíteni lehet továbbá, hogy a külkereskedelmi forgalom nem volt különösen nagy értékű, ami azt jelenti, hogy a posztókat és bizonyos fémárut, valamint nyilván luxuscikkeket leszámítva a szükségletet a helyi kézművesség is fedezni tudta. Ugyancsak valószínűsíthető, bár nem bizonyítható, hogy a későközépkori magyar külkereskedelmi mérleg passzivitása inkább a legendák világába tartozik, sőt talán a század közepén sem volt annyira passzív, mint azt Kováts Ferenc és követői tartották.

148 Corpus Juris i.m. 610.

149 Harber Mátyás budai polgárnak: *J. Chr. v. Engel*: i.m. I. 127.

150 MOL DI. 82 290.

151 Pozsony v. lt. okl. 4415. sz.

152 *Kubinyi András*: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. In: Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára (Tanulmányok). Bp. 1994. (Művészettörténet-műemlékvédelem VI.) 273–274.

Emellett szól még egy érv. A Kováts–Paulinyi-elmélet — mint láttuk — úgy vélte, hogy a nagyarányú magyar külkereskedelmi mérleghiányt magyar aranyforinttal fedezték. Azt is láttuk, hogy ezzel szemben a 15. század első fele viszonylatában már Mályusz Elemér is óvást emelt. Tudjuk azt is, hogy a magyar aranypénz későközépkori külföldi forgalma alacsonyabb volt a korábnál. Ehhez járul, hogy a középkor végén igen gyakran nem voltak azonosak a külföldi árut behozó, és a magyar marhákat exportáló személyek. Azt is tudjuk, hogy a magyar állatkereskedők hozták be a rossz külföldi ezüstpénzeket az országba.¹⁵³ Ez részben a Mátyás király által 1468–1470 között bevezetett pénzreform következménye volt. Az új, madonnás dénár, amelyből százat számítottak egy aranyforintra, megőrizte értékét a II. Lajos-kori pénzrontásig annak következtében, hogy a király leértékelte az aranypénzt és felértékelte az ezüstpénzt. Ez pedig azzal járt, hogy a Magyarországra árut behozó külföldi akkor járt jól, ha érte aranypénzt kapott, és nem állatokat hajtott ki cserébe. A magyar állatkereskedő pedig ezüstpénzre cserélte külföldön áruját. A pénzreform tehát elősegítette az 1470-as években újra fellendülő magyar állatkivitelben a hazai kereskedők részvételét.¹⁵⁴ Így a külföldre került, amúgy is kisebb mennyiségű magyar aranypénz sem bizonyít a magyar külkereskedelem mérleghiánya mellett.

Megjegyzem, hogy a magyar aranytermelés a 15. század közepétől Kováts Ferenc adatai szerint is folyamatosan esett,¹⁵⁵ Paulinyi pedig ennél is kisebb termeléssel számolt.¹⁵⁶ Ha arra gondolunk, hogy a kivert arany tekintélyes részét ipari célra: ékszerek, nemesfém tárgyak készítésére, műalkotások aranyozására fordították,¹⁵⁷ akkor nem lehet véletlen, hogy a Jagelló-korban a kincstár gyakran ezüstben fizette a nagyobb értékű tételeket is,¹⁵⁸ és előfordult, hogy Budán is nehezen lehetett aranypénzhez jutni.¹⁵⁹ A német Paumgartner a 16. század elején arról tud, hogy Magyarországon az üzleteket a száz dénáros számítási forintban kötik, és amennyiben a kereskedő aranyban kéri a fizetséget, ezt külön ki kell a szerződésben kötni.¹⁶⁰

Buda kétségkívül vezető szerepet játszik ekkor az ország gazdasági életében. Kováts Ferenc szerint a magyar behozatal háromnegyede és a kivitel fele a budai piacon cserélt gazdát.¹⁶¹ Ha ebben van is túlzás, alapjában véve igaza lehet. A külkereskedelem erősen hatott a városra, és ez megmutatkozik kereskedőinek a város életében elfoglalt helyében is.

153 Corpus Juris i.m. 736. Ld. erre részletesebben alább.

154 A. Kubinyi: Wirtschaftsgeschichtliche i.m. 170–174.

155 Kováts F.: A magyar arany i.m. 112.

156 Paulinyi O.: Nemesfémtermelésünk i.m. 564.

157 Ékszerek készítésére felhasznált aranypénzekre számos adat maradt; még 1500 Ft-ból (!) készült aranylánca is: András Kubinyi: Die Rolle der Archäologie und der Urkunden bei der Erforschung des Alltagslebens im Spätmittelalter. Études historiques hongroises... I. Bp. 1985. 627–630.

158 A fennmaradt királyi számadáskönyvtörédekben alig lehet aranypénzben történt kifizetéseket találni, noha olykor több ezer forintos tételekről van szó. Az 1525. év első feléből való kiadási naplóban csak hat aranyforintban történt kifizetésre maradt adat. *Fraknói Vilmos*: II. Lajos király számadáskönyve. MTT XXII. 65., 126., 136., 145., 180., 191.

159 E. Kovács Péter: Estei Hippolit püspök egri számadáskönyve 1500–1508. Eger, 1992. 194. Drága árfolyamon vettek Budán aranyforintot: et nota, quod aurum nunc non reperitur, quia familiares legati posuerunt istam caristiam et sic sunt ita cari ets.

160 K. O. Müller: i.m. 199.

161 Franz Kováts: Ungarn in der mittelalterlichen Grossraumwirtschaft Europas. Klny. a Donaueuropa II/11. (Bp. 1942.) kötetéből: 134.

3. Az olasz kereskedők szerepe a Jagelló-kori Budán

Láttuk, hogy Mátyástól az olaszok megkapták a kiskereskedelem jogát, és ez nyilván hozzájárult ahhoz, hogy a 15–16. század fordulóján nem nagyon törekedtek a budai polgárjog megszerzésére. Üzleteiket Budán tartózkodó firenzei vagy velencei polgárként, illetve kereskedőként kötötték meg.¹⁶² Ezzel szemben a 15. század elején az itt élő itáliaiak zöme még budai polgár volt.¹⁶³ Leginkább a szlavóniai harmincadokat vették igénybe. A firenzeiek gyakran hajón, a zenggi kikötőn keresztül közlekedtek Magyarországgal, bár gyakran panaszkodtak, hogy hajóikat a velenceiek feltartóztatják, és csak a magyar király közbenjárására engedik el.¹⁶⁴ Fontos volt még az az útirány, amely a három észak-szlavóniai harmincad (Muraszombat, Nedölce, Varasd) valamelyikét érintve Radkersburgnál vagy Pjujnál (magyarul Regede és Potoly)¹⁶⁵ jutott a Habsburgok területére és Stájerországon, illetve Karintián át ment Velencébe. Valószínű, hogy a délnyugati irányú magyar ökörkivitel nagy része ezen bonyolódott le, ugyanis ez nem járt az állatok hajóra rakásával.

A Magyarországra behozott és itt áruba bocsátott olasz áruk nagy részét Budán adták el. Számítanunk kell még Lengyelország irányába folytatott tranzitkereskedelmükkel is, ami szintén érintette a magyar fővárost. Árucikkeikre és a kereskedő személyekre elsősorban az 1494/95. évi királyi számadáskönyvből következtethetünk. 1494-ben a kincstár különféle selyem- és egyéb szövetet vásárolt Budán összesen 4203 forint 11 dénárért. Ebből 1504 forint 63 dénár értékűek voltak azok a szövetek, amelyekből egy rőf többé került egy forintnál (bársony, skarlát, gránát, damaszt és meg nem nevezett olasz posztó). Egy 320 forintos tétel kivételével ismerjük az eladókat: öt firenzei kereskedőt (1197,63 Ft érték), két budai magyart (294 Ft), és egy valószínűleg német nőt (13 Ft). Az olcsóbb szövetek eladóit nem ismerjük ilyen pontosan, de egyetlen egy olasz sincs közöttük; annál több német származású budai polgár, valamint néhány magyar. Az viszont érdekes, hogy a veronai (*pernis*) posztó különböző fajtáit nem olaszok, hanem németek: Haller Ruprecht, Piller Hans és Junckher Péter, valamint a talán magyar Posztómető Fülöp adták el.¹⁶⁶ A drágább olasz szöveteket később is olaszok bocsátották áruba, így ők szállították 1513/14-ben Beriszló Péter horvát bánnak a fizetése fejében járó szöveteket.¹⁶⁷ Előfordult természetesen az is, hogy budai németek drága olasz posztót adtak el,¹⁶⁸ ezekkel azonban elsősorban mégis olaszok és kisebb mértékben magyarok kereskedtek. Viszont az olcsó, bár jó minőségű veronai posztó¹⁶⁹ a németek árucikke maradt. Az olaszok ezen kívül — olykor

162 Kubinyi A.: Budai kereskedők i.m. 102.

163 Mátyusz E.: Az izmaelita pénzverőjegyek i.m. 301–309.

164 Simonyi E.: i. m. II. CCCXII., CCCXVI., CDL., CDXLVI. és CDXLVIII. sz.

165 Vö. a 142. jz-ben id. irodalmat.

166 *J. Chr. v. Engel*: i.m. I. 17–181.

167 MOL DI. 104 635, 104 636.

168 1495-ben a kincstár Hallertől vett „de panno italico” 12,5 ft értékben. *J. Chr. v. Engel*: i.m. I. 172. — Egy Arnoldus nevű kereskedőtől, aki lehet a német Arnolth János is, vettek bársonyt 42 Ft értékben. I.m. I. 78. Ezek azonban kivételek; a drága olasz szövetek forgalmazásában a németek az 1520-as évekig nem tudtak betörni.

169 A pozsonyi harmincadon keresztül bejutó posztók között a firenzei után a második legdrágábbnak számított: Kovács F.: Nyugatmagyarország i.m. 99.

egészen kis tételekben — ékszer¹⁷⁰ és fűszerek¹⁷¹ eladásával, és bankát-utalásokkal¹⁷² is foglalkoztak. A Velence¹⁷³ vagy a pápa¹⁷⁴ által a magyar királynak folyósított segélyek átutalásánál, vagy a kinevezett püspökök által a pápának fizendő *annáták* kifizetésénél mindenütt megtaláljuk őket.¹⁷⁵

Üzleteikre nézve igen tanulságos az az oklevél, amelyből megtudjuk, hogy csak 1489/90-ben 18 firenzei kereskedő 26 093 forint értékű drága firenzei szövetet szállított hitelben Mátyásnak: bársonyt, damasztot, atlaszt és tafotát.¹⁷⁶ Többségükről tudjuk, hogy Budán éltek és a királynénak, az esztergomi érseknek és másoknak is szállítottak.¹⁷⁷ Üzleteik jelentőségét jól mutatja az idézett 1494/95. évi számadáskönyv. Noha nem mindig adja meg annak a nevét, akitől vásároltak, megállapítható, hogy az említett két év alatt 31 budai kereskedőtől a legkülönbözőbb árukat vásárolta a kincstár (posztótól a gyertyáig, és bundától a vasig) 8246 forint 88 dénár értékben. Az összeg 62,2 %-át (5128 Ft 58 d) hat firenzei kereskedőnek fizették ki. Egy firenzei kereskedő tehát átlagban 854 forint 73 dénár, egy budai német vagy magyar kereskedő átlag 124 forint 74 dénár értékű árut szállított a kincstárnak.¹⁷⁸

Üzletfelek köre azonban nem korlátozódott a királyra vagy az uralkodó osztály felső rétegére. Szállítottak a hazai németajkú városoknak is,¹⁷⁹ és általában nem vetettek meg semmiféle üzletet vagy ügyfelet sem.

A Jagelló-kor legjelentősebb budai olasz kereskedője Raggione Bontempi volt, akire itt 1488 és 1526 között maradtak fenn adatok. Egy levelében *kauffman von fflorenz*ként írta alá magát.¹⁸⁰ Eredetileg a firenzei Nerli-cég megbízottjaként került a magyar fővárosba, s az sem zárható ki, hogy végig az is maradt.¹⁸¹ A Nerli-cég szerepe segít megvilágítani a magyarországi kereskedelem jelentőségét Firenze szempontjából; nem tartozott ugyanis Firenze legjelentősebb cégei közé. Rése volt ugyan a Franciaországgal folytatott üzletekben is,¹⁸² de inkább közepes

170 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i.m. 100–101. — *Balogh J.*: A művészet i.m. I. 564–571., 600.

171 *Balogh J.*: A művészet i.m. I. 599–600., 616.

172 *Nyáry Albert*: A modenai Hyppolit-codexek. Sz 4(1870) 684–685. — *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i.m. 99–100. — *Balogh J.*: A művészet i.m. I. 596–623. passim. — Ebben az üzletágban megmaradtak az olaszok 1526-ig, de erős konkurrenciát jelentettek számukra a nagy délnémet cégek, pl. a Fuggerek.

173 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i.m. 101. — *Kardos I.*: i.m. 434–442. — Ebben az üzletágban a kikeztesztelkedett spanyol zsidó Cotta család tagjai, budai polgárok, valamint az ugyancsak budai polgár Harber Mátyás is résztvettek. Lónyai Albert i.m. MTT XXII. 17–18. — A Cottákra: *Kubinyi András*: Spanyol zsidók a középkori Budán. In: Magyar–zsidó oklevéltár XII. Bp. 1969. 3–7.

174 Mátyás idejében ezzel a Medici-cég is foglalkozott, mégpedig velencei fiókján keresztül. Ebben az időben úgy látszik, hogy ez volt a Mediciek egyetlen magyarországi ügylete. *Raymond de Roover*: The Rise and Decline of the Medici Bank 1397–1494. Cambridge (Massachusetts), 1963. (Harvard Studies in Business History XXI.) 201–202.

175 *Augustinus Theiner*: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia II. 644. — Itt van szó Antonio de Zuane dela Seda velencei kereskedőről. Erre az üzletre ld. még *G.v. Pölnitz* i.m. 561.

176 MOL Dl. 37 684. — Az olasz kereskedők különben az 1520-as évekig a kincstár legfontosabb udvari szállítói. *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i.m. 99–102., 109–112. — Vö. még *S. Goldenberg*: i.m. 257–278.

177 Ld. az előző jz-t és *Gy. Székely*: Les italiens i.m. 411–412.

178 A 166. jz-ben id. számadáskönyv alapján.

179 *Balogh J.*: A művészet i.m. I. 601., 607. Résztvettek a könyvkereskedelemben is: i.m. 608.

180 Aláírásának facsimiléje: *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i.m. 107.

181 Firenze városa II. Ulászlónak ír érdekében: ...nobilissimam nostre urbis et opulentissimam familiam Nerliorum, quorum negotia hic gessit in regno Hungarie... *Simonyi E.*: i.m. II. CDLX. sz.

182 Avignonban, Montpellierben, ezen kívül Velencében is dolgoztak. *R. de Roover* i.m. 91., 337.

cégnek számított. Igaz, vagyonukat elismerték a kortársak, befolyásukat pedig igazolja a Mediciek 1494. évi elűzésében, majd a köztársaság vezetésében játszott szerepük.¹⁸³ Mivel Buda legtekintélyesebb középkorvégi olasz kereskedője — legalábbis egy időben — e cég megbízottja volt, arra kell következtetnünk, hogy a nagyobb haszonnal járó nyugati üzletekbe csak kisebb mértékben tudván bekapcsolódni, a Duna-völgyében igyekezett kárpótolni magát. A pápai legátus különben ezt írja 1526-ban Bontempiról: „...*como forá Messer Raggione Bontempi et altri che tenino raggione qui, che servissiro il thesoriere un altri ventimilia ducati di robbe et de panno, seta et oro*”.¹⁸⁴ Valószínűleg az ő örököse lehetett az a Raffaello Bontempi, aki Francesco Corsellini társaként 1528-ban Budán egy 267 forint 75 dénáros üzletet kötött.¹⁸⁵ (Corsellini és testvére, Pietro már korábban is kötöttek üzleteket Magyarországon.)

A legjelentősebb firenzei cég, a Medici, banküzletektől eltekintve nem nagyon érdeklődött a magyar piac iránt.¹⁸⁶ Igaz, a budai olaszok között voltak a Mediciekkal kapcsolatban állók, pl. Ottaviano Caffareccio da Volterra.¹⁸⁷ Most nem sorolhatjuk fel a korszak valamennyi Budán működő firenzei kereskedőjét, ezt más helyen amúgyis megtettük.¹⁸⁸ Azt azonban ki kell jelteni, hogy a legtekintélyesebb családok, így az Albizzi, Antinori, Cavalcanti és Gondi familiák is elküldték egy időre egyik tagjukat Budára.¹⁸⁹ Bontempit és Felice Fiorentino-t¹⁹⁰ leszámítva azonban általában csak néhány évig tartózkodtak itt. Caffareccio például hozzátétőleg nyolc évig kereskedett Budán.¹⁹¹

A velenceiekkel a firenzeiekhez hasonlóan állunk. Árucikkeik, ügyfeleik és jogaik a firenzeiekéhez hasonlítottak. A 16. század elején, amikor Magyarország és Velence szövetségesek voltak, nőtt a szerepük. A budai velencei kereskedők közül a legtekintélyesebbek Antonio de Zuane de la Seda és testvére, Jacopo voltak. Családjuk nem tartozott a velencei kereskedők élvonalába, de nem is volt jelentéktelen.¹⁹²

183 Commynes „tres riches”-nek nevezte őket. *Philippe de Comynes: Mémoires*. In: *Historiens et chroniqueurs du moyen âge*. Paris, 1952. (Bibliothèque de la Pléiade 48.) 1326. — *Francesco Guicciardini: Storia d' Italia I*. Milano, 1843. 66. — *Luca Landucci: Ein florentinisches Tagebuch 1450–1516*. In: *Das Zeitalter der Renaissance*. (Ausgewählte Quellen zur Geschichte der italienischen Kultur.) Hrsg. von *Marie Herzfeld*. Serie V–VI., I. Bd. Jena, 1912. 108. 1. jz., 110., 128., 165. 2. jz., II. Bd. 54. 1. jz., 60., 262. 2. jz. — *Kubinyi A.: Beriszló i.m.* 133. 40. jz.

184 *Relationes oratorum pontificiorum 1524–1526*. Bp. 1884. (Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia, II/1.) 339–340. — Bontempi üzleteire ld. még *Kubinyi A.: Budai kereskedők i.m.* 100. — *H. v. Haller: i.m.* 468. — *Balogh J.: A művészet i.m.* I. 60–602. — *S. Goldenberg: i.m.* 257–261.

185 *Kelényi B. Ottó: Iparosok és kereskedők Budán és Pesten a középkorban*. *BudRég* 13(1943) 329. — *Balogh J.: A művészet i. m. I.* 602. — A Corselliniekre: *Simonyi E.: i. m. II. k. CDIV. sz.*

186 Ld. fenn, 174. jz-ben.

187 *R. de Roover: i. m.* 37., 217. — Ld. rá *Kubinyi A.: Budai kereskedők i. m.* 111. 31. és 34. jz. — *Balogh J.: A művészet i. m. I.* 602. — A Marsupini családnak is volt kapcsolata a Mediciekhöz: *R. de Roover: i. m.* 62., 67., 106. és 277. — Franciscus Marsupini, aki valószínűleg Franko Itálusszal is azonos, 1494/95-ben a kincstárnak selymet, atlaszt és hermelinprémet szállít összesen 636 Ft 10 dénár értékben: *J. Chr. v. Engel: i. m. I.* 81., 160. — Ld. még *Balogh J.: A művészet i. m. I.* 614., 622. — Valószínűleg fia lehetett az a Marsupinus Ferenc, aki Bakócz primás familiárisa, majd 1514-től római magyar ügyvivő volt. *Főgel József: II. Lajos udvartartása 1516–1526*. Bp. 1917. 102.

188 *Kubinyi A.: Budai kereskedők i. m.* 99–102.

189 I.h. — *H. v. Haller: i. m.* 468. — *Gy. Székely: Les italiens i. m.* 412.

190 *Kubinyi A.: Budai kereskedők i. m.* 111. 35. jz. — Lehet, hogy tévesen lett Felice Stagival azonosítva. *Balogh J.: A művészet i. m. I.* 606. skk.

191 *Simonyi E.: i. m. II. CDXLIII. sz.*

192 *Kardos T.: i. m.* 435. — *Kubinyi A.: Budai kereskedők i. m.* 101. — A cégre vö. még *II. Simonsfeld: i. m. I.* 337–338., 368., — Ld. még fenn, 175. jz.

Az olaszok esetleges exportjáról kevés adat maradt fenn. Caffarecciotól Magyarországról hazautaztakor a Frangepánok 822 dukátot és posztókat raboltak el.¹⁹³ (Mivel valószínűtlen, hogy nyolc évi magyarországi tartózkodás után olasz posztóval térjen haza, bizonyára német vagy angol szövetekről volt szó.) Amikor Pietro del Pugliese hajóját a velenceiek elfogták, részszállítmányt koboztak el tőle.¹⁹⁴ Állatkivitelükről ugyan nem maradt adat, de állatbőrreikről igen. A Baptista nevű firenzei, aki 1494/95-ben a kincstárnak főleg selyemszöveteket adott el 1651 forint értékben, 1502–1509 között például felvásárolta a budai német mészárosceh összes állatbőrét.¹⁹⁵ Valószínű azonban, hogy az állatkivitelben elsősorban a hazai kereskedők játszották a főszerepet. Az Olaszországba marhákat eladók között található pl. a budai polgár Harber Mátyás,¹⁹⁶ Ernuszt Zsigmond pécsi püspök pedig pénzzel szállt be ebbe az üzletbe.¹⁹⁷

Az Olaszországból behozott drága olasz szövetek és fűszerek eladásába viszont a jelek szerint a hazai polgárság csak kisebb mértékben tudott bekapcsolódni. Néhány tekintélyes budai magyar kereskedőnek ugyan ez is sikerült,¹⁹⁸ azt azonban nem tudjuk, hogy ezek foglalkoztak-e állatkereskedelemmel is. Az olaszországi behozatal egyébként sem nagyon növelhette a budaiak hasznát és tőkét. Volt ugyan olyan is, aki az olasz áruforgalomba aktívan be tudott kapcsolódni, mint Georgius litteratus de Pestre (nyilván elírás: Pesti György deák), aki egy Raffaello „de Viuranis” nevű firenzei kereskedővel alkotott társaságot, mégpedig úgy, hogy ő adta a pénzt, az árut pedig Raffaello vásárolta és adta el.¹⁹⁹ Az olasz üzlet különben csak annyiban hozhatott hasznot a magyar fővárosnak, hogy az olaszok konkurenciát a délnémetekkel szemben jelentettek.

A Jagelló-kor végére feltehetően kissé visszaeshetett az olasz kereskedelem. Ezt ugyan egyedül a szlavóniai harmincadbérleti összegek esése bizonyítaná, ami azonban nem feltétlenül ad helyes képet. A török betörések viszont feltétlenül nehezítették a zenggi kikötő felé irányuló forgalmat, az viszont későbbi adatok alapján valószínűsíthető, hogy Radkersburg-Ptujon át folyó szarvasmarha-export változatlanul létezhetett.²⁰⁰ Az inkább a tengeri utat használó olaszok azonban mintha megfogytak volna Budán. A királyi kincstár által 1525 első felében 24 133 forint 32 dénár értékűen vásárolt áruból mindössze 13,3%-ot adtak el olaszok,²⁰¹

193 *Simonyi E.*: i. m. I. CDXXXVII–IX. sz. és CDLII–CDXLIV. sz.

194 I. m. CCXVI. sz. Az oklevél „cum aliquot aeris ponderibus”-t említ. Ez itt feltehetően rezes, nem pedig pénzt jelent.

195 A kincstár 1495 „pro pannis sericeis et aliis rebus ab ipso emtis” fizet neki. *J. Chr. v. Engel*: i. m. I. 160. A budai mészároscehhez kötött üzletére ld. a budai német mészárosceh céhkönyvét: Fővárosi Levéltár, passim.

196 MOL Dl. 19 436. (Aurifaber Mátyásnak nevezve) — Ld. rá fenn, 173. jz. és alább, 287. jz.

197 Ludovici Tuberonis Commentariorum de temporibus suis libri. *Joannes Georgius Schwandmer*. Scriptorum rerum Hungaricarum veteres ac genuini. II. Wien 1746. 175.

198 Itt különösen Szabó Benedek említendő, akitől 1494-ben a kincstár többek közt damasztot, bíbort, skarlátot stb. vásárolt 338,5 Ft értékben. *J. Chr. v. Engel*: i. m. I. 81–82., 97. — Feltehetőleg azonos azzal a „Zabo Wentze” budai polgárral, aki 1495. márc. 24-én Miksa bécsi „Regimentjtől” engedélyt kapott, hogy a vámok megfizetése mellett Ausztriában szabadon közlekedhessék áruival. *Regesta imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. I/2. Österreich, Reich und Europa, 1493–1495.* Bearbeitet von *Hermann Wiesflecker* Wien–Köln, 1990. 416. N° 3327.

199 *Simonyi E.*: i. m. II. XII. sz. — *Balogh J.*: A művészet i. m. I. 623.

200 Ld., fenn, 142. jz. — *Teke Zs.*: Velencei i. m. 81–86. — *Teke* különben (i. m. 83.) túlértékeltnek tartja *Pickl Othmar* megállapításait Péttau jelentőségéről, mert Sopron és közte nem tudott jelentős áruforgalmat kimutatni. Csakhogy Péttaut más úton közelítették meg, nem Sopron felől.

201 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 108. (A 158. jz.-ben id. számadáskönyv alapján.)

szemben a 1494/95. évi 62,2 %-kal. Ennek ellenére még mindig ők a legnagyobb üzletek kötői: azon hét kereskedő közül, akik 1000 forintnál magasabb összegért adtak el árut a kincstárnak, két olasz szerepel, együttesen 3028 forint 75 dénárral.²⁰²

Az itáliai kereskedelmet a korona 1526 után is támogatta. János király még 1526 őszén Velencébe küldte Josefics zenggi püspököt, és felajánlotta a Signorionak, hogy az addig Ausztriából érkező árukat Velencéből fogja beszerezni.²⁰³ Ez azt jelentette, hogy Magyarország nyugati kereskedelmét a követ püspöki székhelyének kikötője felé irányították volna. Ezt a — nyilvánvalóan irreális — tervet Horvátországnak a Habsburgok általi megszállása és a török előrenyomulása még csírájában meghíúsította. Több eredménnyel kecsegtetett Andrea Gritti velencei doge törvénytelen fiának, Lodoviconak, magyarországi kormányzósága (1530–1534). Megkapta — elvben — Zengget is, és hazájával élénk kapcsolatban állt. Tudunk nagy safrányüzletéről is.²⁰⁴ Igaza lehetett János király káplánjának, Szerémi Györgynek, aki szerint „Gritti úr árukkal akarta ékesíteni a várost, úgyhogy nem lett volna más hasonló Budához”.²⁰⁵

Az olaszokhoz hasonló szerepet játszottak Budán a raguzaiak (dubrovnikiak). Azzal a különbséggel, hogy — lévén papíron magyar alattvalók — gyakran szereztek polgárjogot a fővárosban. Nemcsak olasz eredetű, de balkáni, sőt török árukkal is kereskedtek. Aranyozott Török bársony, rác damaszt vagy tafota²⁰⁶ gyakoriak Budán, és általában olcsóbbak az olasz megfelelőiknél. Természetesen ezeknek csak egy részét hozták be a raguzaiak; jött balkáni áru Erdélyen át a szászok közvetítésével, sőt közvetlenül a török birodalomból is az országba.²⁰⁷ Két jelentős raguzai említendő Budán. A „de Leon” melléknevű Raguzai István eredetileg Mátyás, majd II. Ulászló király borbélyja volt, de raguzai kereskedők budai megbízottjaként is tevékenykedett, később olaszokkal került hasonló kapcsolat-

202 Ezek Lucas italus, egy velencei (MOL DI. 104 441, Batthyány Ferenc horvát bán hitelezője), és Antonius venetus de Zuane da la Seda voltak. (Ld. rá, fenn 192. jz.)

203 *Szalay László*: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1859. 12.

204 *Kreischmayr Henrik*: Gritti Lajos 1480–1534. Bp. 1901. (Magyar Történeti Életrajzok) 50–51., 58., 85. — Grittiire újabban: *Szakály Ferenc*: Veszthely az út porában (Gritti Magyarországon 1529–1534). H. és é.n. [Bp. 1986.]

205 Szerémi György... emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1583. Közli *Wenzel Gusztáv*. Pest 1857. (MonHungHist II/1.) 340.

206 *Balogh J.*: A művészet i. m. I. 401., 411., 428–429. — *J. Chr. v. Engel*: i. m. I. 46. (egy vég „deaurata de veluto Turcorum” 32 Ft-ba került, ugyanakkor egy rőf „de veluto deaurato”-t 16 Ft-ért vettek), 74. (itt a török áru 36 Ft), 86. (egy vég de Damasco Raschyorum 5 Ft, a nem rác damasz ára viszont színétől függően rőfönként 1 és 4–5 Ft között váltakozott: 80–82. — Rác tafotát említ az 1526. évi számadástörvény is: MOL DI. 24 405.)

207 *A szászokra Radu Manolescu*: Schimbul de marfuri dintre Tara Româneasca si Brasov in prima jumătate a secolului al XVI-lea. Studii si materiale de istorie medie 2(1957) 169–176. — Már Mátyás király is adott ki magyarországi kereskedelemre kiváltságlevelet egy Rusztem nevű török „mercator” számára 1478-ban: MTA Kézirattára, Oklevelek 456. sz. — A Mátyás és II. Bajezid szultán között 1488-ban kötött szerződés a vámok megfizetése után mindkét ország kereskedői számára biztosítja a kereskedelmet a másik országában: *Hazai György*: A Topkapu Szeraj Múzeum levéltárának magyar vonatkozású török iratai. LK 26(1955) 295. — 1510-ból van adatunk arra, hogy egy török vásáron represszália címén magyar kereskedőket tartóztattak le. MTT 24 (1877) 165. — A törökkel folytatott sókereskedelemre vö. még: *Hóvári János*: Az erdélyi só a török Szendrőben. In: *Glatz Ferenc* (szerk.): Gazdaság, társadalom, történetírás (Emlékkönyv Pach Zsigmond Pál 70. születésnapjára). Bp. 1989. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 6.) 41–61. — Ez utóbbi adatokból egyébként arra is következtetni lehet, hogy a déli harmincadoknál is jelentős forgalom volt, jóllehet legfeljebb mellékesen szoktak az ország középkorvégi külkereskedelmi struktúrájával kapcsolatos számításokban előfordulni.

ba. Szőlői és sáfrányoskertjei voltak a főváros környékén, később királyi uradalom zálogbirtokosa is lett.²⁰⁸ Ezek szerint hajlama volt a feudalizálódásra. Nem mondhatjuk el ezt a másik raguzairól, Sankó Miklósról, aki saját kereskedőtökéjét feudális urak pénze forgatásával is növelni tudta. Éveken át Batthyány Ferenc horvát bálnál működött együtt, aki több mint 20 000 forintot fektetett be Sankó üzletébe. Főként Velencével kereskedett, feltehetőleg azonban közvetlenül a törökökkel is. Valószínűleg ezért tartotta őt Szerémi török kémnek, aki különben azt is tudta róla, hogy Bakócz Tamás prímás szolgálatában állt. Így tehát feltehetőleg nem csupán a bán, hanem az esztergomi érsek pénzét is forgatta. Egy Budán élő firenzei olasz leányát vette feleségül. 1526 után is a magyar fővárosban maradt: Pesti Gábor 1538-ban feleségét *meretrix impudentissimanak* (igen szemérmetlen kurvának) nevezte.²⁰⁹

4. A németek üzleti és családi kapcsolatai

Az olasz kereskedők kiváltságaik következtében különleges helyzetet élveztek. Elvileg ilyenell a többi külföldi nem rendelkezett, sőt, ahogy ez az *Ofner Stadtrecht*ből kiderül, Magyarország más városainak polgárai sem.²¹⁰ A gyakorlat azonban más volt. A 16. század elején Magyarországon járt augsburgi Hans Paumgartner írja, hogy lehet „jó barátokat” találni, akiknek segítségével megkerülhetők az idegenekre és azok kiskereskedelmére vonatkozó tilalmak.²¹¹ Már a 15. század közepén üzlethelyiségeket tartottak fenn Budán bécsiek és pozsonyiak.²¹² A két említett város gazdasági visszaesése, árumegállítójuk megszorítása után közvetlenebbé vált a délnémet városok és Buda közti kapcsolat, ami a város belső életére is kihatott.

A város főként németekből és elsősorban posztókereskedőkből álló vezetőrétege elleni 1439. évi mozgalom sikeréből a gazdag magyar polgárság húzott hasznot. A város tizenkét tagú tanácsát ettől kezdve a németek és magyarok közötti paritásos alapon osztották meg, a főváros élén álló bírót pedig évente felváltva választották a két nemzetiségből. Úgy látszik, hogy az olasz, délszláv és a lassan eltűnő örmény polgárokat a magyarokhoz, a lengyeleket és a cseheket pedig a németekhez számították.²¹³ Buda vezetőrétege nem öröklődő patricius nemzetsé-

208 MOL DI. 26 136. — Egyetemi Könyvtár (Bp.) Kézirattár D. 40. — *E. Kovács P.*: i. m. 343., 346. Egri udvarbíró is volt: i. m. 383. (mutató alapján) — *Gelchich J.*: i. m. 662–663. — *Fógel J.*: II. Ulászló i. m. 43. — Szőlő- és kertvásárlásai (ekkor óbudai várnagy is): MOL DI. 21 466, 21 546, 21 549, 21 584, 21 696. — Óbuda zálogbirtokosa: *Martinus Georgius Kovachich*: Supplementum ad vestigia comitorum apud Hungaros II. Budae 1800. 426. — MOL DI. 106 083. 27. p. — *Knausz Nándor*: A budai káptalan regestái. MTT XII. 85. és 89. sz. — 1518-ban már halott: MOL DI 23 032. — Ld. még: Uo. 24 077, 24 372.

209 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 104., 114. 95. jz. — *Szerémi Gy.*: i. m. 47. — *Illésy János*: Adatok Pesti Gábor életéhez. Irodalomtörténeti Közlemények (= ItK) 3(1893) 336. — *Kubinyi András*: Pesti Gábor családi összeköttetései. ItK 72(1968) 81–96.

210 Das Ofner Stadtrecht i. m. 89–92. (72–78, 81. ♪).

211 *K. O. Müller*: i. m. 200.

212 Pozsony v. It. Okl. 2397. sz. (1454.)

213 *Szűcs J.*: Városok i. m. 287–295. — *Székely György*: A huszitizmus és a magyar nép. Sz 90(1956) 287–295. — *Mályusz Elemér*: Budai Farkas László. TBM 15(1963) 162. — *András Kubinyi*: Die Zusammensetzung des städtischen Rates im mittelalterlichen Königreich Ungarn. Südostdeutsches Archiv 34–35(1991–1992) 23–42. — Örményekre: Prímási levéltár (Esztergom). Archivum ecclesiasticum vetus 46.

gekből állt, a városi tanács a legtekintélyesebb polgárokból került ki. A bekerüléshez különösen a gazdasági életben vagy politikai–hivatali pályán elnyert tekintély (pl. királyi tisztviselőség), illetve beházasodás volt szükséges. A vezető réteg helyzete ilyenformán hasonló volt a bécsihez.²¹⁴ A 15. századtól kezdve Buda és Pest legtekintélyesebb polgárai magukat külön címzésekkel különböztették meg az egyszerű polgároktól. Ők voltak a *prudens et circumspectusok*, vagy csak *circumspectusok*, míg a közpolgárságnak csupán *providus* megszólítás járt. Tanulságos a circumspectus-réteg összetétele: közülük a németek többsége posztókereskedő volt, míg a magyarok közt kincstári jövedelmek kezelőit és bérlőit, más királyi hivatalnokokat, bor- és marhakereskedőket, nagy szőlőbirtokosokat találunk. (Ilyenek persze a németek közt is voltak.) Ehhez a réteghez csak kevés kézműves tartozott, és ha mégis, ezek főleg ötvösök, szűcsök, szabók, mészárosok, zsemlyesütő pékek voltak.²¹⁵ Ezek az iparágak voltak leginkább összekötve a kereskedelemmel, és más városokban, így Bécsben is, hasonló figyelhető meg.²¹⁶ A vezető réteg nagyobb része mindkét városban távolsági kereskedőkből és hivatalnokokból, kisebb részben néhány kereskedelemmel is foglalkozó iparág mestereiből került ki.²¹⁷

214 *Otto Brunner*: Hamburg und Wien. Versuch einer sozialgeschichtlichen Konfrontierung (1200–1800). In: Festschrift Hermann Aubin zum 80. Geburtstag. Hrsg. von *Otto Brunner, Hermann Kellenbenz, Erich Maschke, Wolfgang Zorn*. Bd. II. Wiesbaden, 1965. 483–487. — A budai vezetőrétegre: *A. Kubinyi*: Die Nürnberger i. m. 81–84 és a köv. jz.

215 *Kubinyi András*: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. LK 37(1966) 235–242. — *Martyn C. Rady*: Medieval Buda: a Study of Municipal Government and Jurisdiction in the Kingdom of Hungary. New York, 1985. (East European Monographs No. CLXXXII) 89–109., 112–113. — Itt jegyzem meg, hogy Rady és korábbi tanulmányaim többségében — beleértve ennek a tanulmánynak német változatát is — magam is a „patriciátus” kifejezést használtuk a vezető réteg helyett. Vö. pl. *Kubinyi András*: A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetéseinek tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig. LK 42(1971) 203–264. — Budán azonban — és a magyar városokban — éppúgy nem létezett patriciátus, mint Bécsben sem. Ott legfeljebb „patriciusi vezető rétegről” és nem patriciátusról lehetne beszélni. *Otto Brunner*: Neue Wege zur Sozialgeschichte (Vorträge und Aufsätze). Göttingen, 1956. 139–140. — A Béccsel foglalkozó modern irodalom azonban ezt a kompromisszumos formulát sem látszik elfogadni, inkább a „polgári vezetőréteg” (bürgerliche Oberschicht) terminus technicist alkalmazza, ez tűnik a leghelyesebbnek. *Richard Perger*: Die Wiener Ratsbürger 1396–1526. Ein Handbuch. Wien, 1988. (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte. Bd. 18.) 18–21. — Magam egy jegyzetben cáfoltam meg a korábban mások és magam által is alkalmazott „patricius” kifejezés használatának jogosságát: *A. Kubinyi*: Die Zusammensetzung i. m. 24. 5. jz. Használatát, amelyért magam is felelős vagyok — még a Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. *Kristó Gyula*. Bp. 1994. általam írt „város” címszavában is előfordul (716–718.) —, mellőzni kellene a magyar tudományban!!!

216 Ezen iparágak szerepére a kereskedelemben ld. *Georg von Below*: Probleme der Wirtschaftsgeschichte. Tübingen, 1926². 410. — *Erich Maschke*: Verfassung und soziale Kräfte in der deutschen Stadt des späten Mittelalters vornehmlich in Oberdeutschland. VSWG 46(1959) 440–450., 154. — Ötvösök, szűcsök, mészárosok és mások Bécsben is bejutottak a tanácsba: *Heinz Zatschek*: Handwerk und Gewerbe in Wien von den Anfängen bis zur Erteilung der Gewerbefreiheit im Jahre 1859. Wien, 1949. 106. — *R. Perger*: Die Wiener Ratsbürger i. m. 20–21. — Ld. még *O. Brunner*: Neue Wege i. m. 127.

217 *Karl B. Schalk*: Aus der Zeit des österreichischen Faustrechts 1440–1463. Wien, 1919. (Abhandlungen zur Geschichte und Quellenkunde der Stadt Wien. Bd. III.) 456. — *R. Perger*: Die Wiener Ratsbürger i. m. 20. — A budai tanács korszakunkból ismert tagjainak 60,4 %-a kereskedett, 32,1 %-a kézműves volt (főként „üzletelő” iparágakban), 7,5 % pedig olyan királyi tisztviselő, vagy értelmiségi (pl. orvos), akiknek üzletelése nem mutatható ki. *Kubinyi A.*: Budai és pesti polgárok i. m. 240.

A vezető réteg családi kapcsolatai mintegy tükörcképét nyújtják az üzleti kapcsolatoknak.²¹⁸ Először arra kell utalnunk, hogy Budán és Pesten — és a legtöbb középkori városban —, nyilván elsősorban a higiéniai viszonyok következtében, nem számolhatunk természetes szaporulattal; a városok bevándorlókra szorultak. Azokban a családokban, ahol 1470–1526 között ismerjük a fővárosban az apa halálakor életben levő gyermekek számát, azt találjuk, hogy egy apára átlag 1,4 továbbélő gyermek esik. Ezek az adatok megmagyarázzák a városi vezetőrétegben igen gyakori váltásokat.

A 15. század közepi budai és pesti vezetőrétegből a század végén fiágon már gyakorlatilag senki sem mutatható ki. Az új családok nagy része az 1470-es években költözött Budára. Többeknél, így a nürnbergi Hallereknél²²⁰ és másoknál is kimutatható a kiháló tanácsbeli családokba történő beházasodás, és így azok vagonának és befolyásának öröklődése. A nagy váltás mind a vegyes nemzetiségű Budán, mind a magyar Pesten kimutatható, és így érdekes eredményekre vezethet az újonnan érkezők származáshelyeinek és házassági kapcsolataiknak vizsgálata; annál is inkább, mert a Pestre is érvényes budai jog leányoknak, sőt az özvegyeknek is a fiúkkal egyenlő örökösödést biztosított.²²¹

A budaiak házasságkétesinek vizsgálata meglepő eredményekre vezetett. Adataink nem mutatnak ki a budai német és magyar vezetőréteg között családi összeköttetéseket. A két nemzetiség tagjai közötti gyér házasságkötések különleges okokra vezethetők vissza. A német Kreuz György például nem tartozott a városi vezetőréteghez, amikor feleségül vette a fővárosi tanácsbeli és nemes Kömlödi Gál özvegyét. (Kömlödi 1476-ban Mátyás megbízásából Firenzében eszközölt bevásárlásokat.) Vagyis: Kreuz házassága révén jutott be a vezetőrétege, és ettől kezdve, nem véletlenül, főként Kömlödi Györgynek nevezték.²²² A városi német vezetőrétegen belül sem nagyon házasodtak össze a posztókereskedő családok az öt, gyakran tanácstagságot is viselt, tekintélyes kézművesszakma művelőivel. A magyar vezetőrétegen belül is hiába keressük a kézművesek és a többi vezető polgár közti családi kapcsolatokat.

A — főként posztóval foglalkozó — gazdag német kereskedőréteg különösen gyakran keresett családi kapcsolatokat a hasonló pozsonyi családokkal. Erre már a 14. századból vannak adatok, amelyek a 15. században — amikor Pozsony gazdasági erejének csúcsán volt — csak szaporodnak. A század második negyedének egyik legtekintélyesebb budai polgára, a baseli eredetű München Henrik Siebenlinder János budai bíró veje volt. Négy leánya közül hármát a pozsonyi városi vezetőréteg tagjai vettek feleségül, kettőt két testvér, Gailsam Albert és Márton, a

218. I. m. 227–291.

219 Ld. pl. *Fritz Röig*: Die Europäische Stadt. Berlin, é.n. (Propyläen-Weltgeschichte Bd. IV.) 346. — *Heinz Zatschek*: Die Handwerker Wiens (Ein kleiner Beitrag zur Geschichte der Bevölkerungsentwicklung). JVGstW 8(1949–50) 31. — *Friedrich Lütge*: Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte (Gesammelte Abhandlungen). Stuttgart, 1963. (Forschungen zur Wirtschaft- und Sozialgeschichte Bd. 5). 294–296. — *Eberhard Isermann*: Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250–1500 (Stadtgestalt, Recht, Stadtreigentum, Gesellschaft, Wirtschaft). Stuttgart, 1988. 32–41.

220 *Kubinyi A.*: Budai és pesti polgárok i. m. 227–291.

221 Das Ofner Stadtrecht i. m. 163. (313 ¥). — *Martinus Georgius Kovachich*: Codex authenticus iuris tavericalis. Budae 1803. 226.

222 1476: *Balogh J.*: A művészet i. m. I. 470–471. — Kreuz, másként Kömlödi: MOL DI. 19 491. — Esztergomi káptalan magánlevéltára. Lad. 71. Fasc. 1. Nr. 8. — *Knauz N.*: i. m. 60., 93., 103. sz. — MOL DI. 106 083. 107. p. — Városi tanács tag is volt.

nagy pozsonyi Gailsam-cég vezetői.²²³ A Gailsam-cég 1457/58-ban 48 035,71 aranyforint értékben hozott be árut az országba.²²⁴ Egy leány Budán ment férjhez a Bambergből Budára költözött Münzer Jánoshoz, aki az 1475-ben bekövetkezett haláláig Buda vitán felül legtekintélyesebb polgára és sokszoros városbírája volt. Münzer a házassága által is megnövelt vagyonát (egy a nürnbergi eredetű Mühlstein családból való nővel kötött) második házasságából származó leányára, illetve annak férjére, az ugyancsak nürnbergi Haller Ruprechtre hagyta.²²⁵

A 15. század második felében azonban más budai kereskedők is rendelkeztek pozsonyi rokonsággal. A valószínűleg zsidó eredetű Ernuszt János budai kereskedő — később királyi kincstartó, szlavón bán és nagybirtokos — a gazdag pozsonyi polgár, Scharrach Burkhard sógora volt.²²⁶ A Budán az 1470-es és 1480-as években többször bíróná választott Forster György unokatestvére, Forster Wolfgang pozsonyi bíró volt. Egyik testvére egy tekintélyes pozsonyi polgárhoz ment hozzá, öccse, Lénárd, viszont az ausztriai Gross-Enzersdorf polgára volt. Özvegye Bernhard Gafram krakkói polgárhoz ment újra férjhez.²²⁷ Ezzel már benn vagyunk a Jagelló-korban, mert Forster 1491-ben halt meg. Özvegye egy kassai polgár üzleti megbízottjával pereskedett egy elég nagy összegű adósság ügyében.²²⁸ A Gaframok Krakkóból áruhitelt nyújtottak kassai polgároknak.²²⁹ A Forsterek üzleti és családi kapcsolatai tehát Ausztriától Lengyelorszáig, Pozsonytól Krakkóig terjedtek. (Forster György Pozsonyban élő testvérére, Borbálára, még visszatérünk.)

Mátyás korában megsokszorozódtak a buda-pozsonyi kapcsolatok részben házasságok, részben átköltözések révén. A legtekintélyesebb pozsonyi polgárcsaládok tagjai közül a hetvenes években először Königsfelder Miklós költözött Budára. Később bányavárosi vállalkozásokban is részt vett.²³⁰ Ugyanebben az időben jön a fővárosba a magyaróvári Leiss András, akinek unokatestvérei a pozsonyi városi vezetőréteg tagjai voltak.²³¹ Ez a tendencia a nyolcvanas-kilencvenes években felgyorsult. A legjelentősebb pozsonyi kereskedőcégek tagjai teszik át székhelyüket Budára, így a Gailsamok és a Kochaimok. Gailsam Albert és Munich Orsolya fia, Lajos nem sokkal apja 1483-ban bekövetkezett halála után költözik át,²³² míg Gailsam Wolfgang — aki Forster György budai bíró Borbála nevű testvérének unokája volt — a századforduló táján jön a fővárosba és lesz budai polgár.²³³ Kochaim Joachim 1479-ben még pozsonyiként iratkozik be a bécsi egyetemre, 1498-

223 *Kubinyi A.*: Budai és pesti polgárok i. m. 242.

224 *Kovács F.*: Nyugatmagyarország i. m. 159. skk., 191., 200. stb. — *Th. Mayer*: i. m. 104–105.

225 *A. Kubinyi*: Die Nürnberger i. m. 89–90. — *Uő.*: Budai és pesti polgárok i. m. 243–246.

226 Ernusztira: *Madzsar Imre*: Ernuszt János és háza Budán. Sz 52(1918) 56–71. — *Kubinyi A.*: A kincstartói személyzet i. m. 30. — Scharrachra: Pozsony v. lt. Okl. 3298. (1459.)

227 Uo. Protocolum testamentorum (=Prot. test.) 209^v–209^v, 378^v–381^v. — Uo. Okl. 4534. sz. — *Kerekes György*: Kassa polgársága, ipara és kereskedése a középkor végén. Bp. 1913. 76–77. — *Kubinyi A.*: Budai és pesti polgárok i. m. 248–251. — Forster budai bíró volt (1475, 1479, 1483, 1487). (1477-ből és 1485-ből nem ismerjük a bíró nevét, a páros években pedig magyarok bírásokodtak.) *M. C. Rady*: i. m. 174.

228 Kassa város levéltára (= Kassa v. lt.). Schwartzbach gy. 690. sz.

229 *E. Fügedi*: Kaschau i. m. 209.

230 1476-ban Ernuszt szolgálatában állt: *Madzsar I.*: i. m. 58–60. — Bányavárosi kapcsolatok: Garamszentbenedeki konvent orsz. lt. Fasc. 125. Nr. 26. és Fasc. 102. Nr. 43. — Ld, még Esztergomi kpt. magán lt. Lad. 71. Fasc. 2. Nr. 12. (házára és családjára)

231 MOL DI. 19 533, 93 580. — Pozsony v. lt. Okl. 4084. sz. — Uo. Prot. test. 271.

232 Uo. 194–195, 220^y. — Okl. 3832, 3916. sz. — *Kubinyi A.*: Budai és pesti polgárok i. m. 246–248.

233 Pozsony v. lt. Okl. 4534. sz. — Uo. Prot. test. 378^v–381^v. — MOL DI. 23 491.

ban azonban már budai kereskedő, aki Veres Farkas ugyancsak budai kereskedő társaként a várad-vadkert-i vásáron 885 forint 40 dénár értékben ad el késeket.²³⁴ Az 1520-as években épp a Gailsam és a Kochaim családok tagjai a legtekintélyesebb budai kereskedők.²³⁵ Úgy látszik tehát, hogy Pozsony gazdasági pozíciójának romlása következtében az ottani távolsági kereskedők jelentős része, üzleti tőkével együtt, a fővárosba költözött. Ez a jelenség is mutatja a két város gazdasági helyzetének változását.

A magyar királyság városaiból történő beköltözésnél is érdekesebb az idegenek beáramlása. Itt két nagyobb csoportot különböztethetünk meg: a bécsieket és a nürnbergieket. Az elsőhöz tartozik Dr. Kirchhaimer, az 1462/63. évi bécsi mozgalmak egyik vezetője.²³⁶ Bizonyos fokig ide sorolhatjuk az 1480-as évek végétől az 1510-es évekig tartó időszak egyik legtekintélyesebb budai polgárát, többszörös városbíráját, Pemfflinger Jánost is, noha a család Bajorországból származott. Unokatestvére azonban bécsi bíró volt, és János később megszerezte a bécsi Pemfflinger vagyont is. Jánosnak valószínűleg öccse volt a stájerországi Radkersburgból Budára költöző Márk, aki utóbb alkincstartó, majd egy szebeni szász családba beházasodván, az 1520-as években a szászok grófja lett.²³⁸

A Budára költöző nürnbergiekkel már korábban foglalkoztam,²³⁹ közülük Haller Ruprecht volt a legjelentősebb, de említhető még — többek közt — Mulner Arnold is.²⁴⁰ Mindketten a 70-80-as években kerültek a magyar fővárosba.

A budai német vezetőrétegben más, sokszor távoli városból érkezettek is kimutathatók. Svájci volt a már említett Munich Henrik. Ugyanonnan jöttek a Sankt Gallen-i Vogelweiderek, akik otthon is a legtekintélyesebb családokhoz számítottak. Bizonyára kelet-közép-európai gazdasági kapcsolatok vették rá Vogelweider Lénárdot és testvéreit, hogy Magyarországra és Lengyelországba köl-

234 A pozsonyi Kochaimokra: *Mályusz E.*: Budai Farkas i. m. 174–178. — 1479: *Schrauf Károly*: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig. Bp. 1902. (Magyarországi tanulók külföldön IV.) 58. — 1498: Nagyszebeni városi lt. ALNU III. Nr. 235. (A Gustav Gündisch által készített és a Budapesti Történeti Múzeumban őrzött regesztát használtam.)

235 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 108. — *H. v. Haller*: Deutsche Kaufleute i. m. 477–478. — Ezeket a helyeken Gazont és Kokon néven fordulnak elő. Korábban nem vettem észre, hogy a magyar jegyzők a német Gailsamból Gazont, a Kochaimból Kokont csináltak. Így nem fogadható el az sem, amit írtam, hogy a Siebenlinder–Münich–Münzer céget teljes egészen Haller Ruprecht örökölte. (*A Kubinyi*: Die Nürnberger 89–90.) A Gailsamok Pozsonyból Budára jöve átvették a cég egyik részét, és ezt a Forster-örökséggel is növelték.

236 *Richard Perger*: Neue Hypothesen zur Frühzeit des Malers Lukas Cranach des Älteren. Wiener Geschichtsblätter 21(1966) 71–72.

237 *A. Kubinyi*: Die Pemfflinger i. m. 67–87.

238 I. m. 70., 81–87. — *Fabritius Károly*: Pemfflinger Márk szász gróf élete különös tekintettel a reformatio elterjedésére az erdélyi szászok között. Bp. 1875. (Értekezések a történeti tudományok köréből IV/6.) — *Roderich Gooss*: Die Siebenbürger Sachsen in der Planung deutscher Südostpolitik von der Einwanderung bis zum Ende des Thronstreites zwischen König Ferdinand I. und König Johann Zápolya (1538). Wien, 1940. 79–94., 348–428.

239 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. és *Uő.*: Die Nürnberger i. m. — *Vö. még H. v. Haller*: Deutsche Kaufleute i. m.

240 I. m. 471. 31. jz. (Természetesen sógora nem „Lukács szegedi püspök”, hanem Szegedi Lukács püspök volt.) — Már 1489-ben voltak sziléziai üzletei: *Scriptores rerum Silesiacarum* XIV. Breslau, 1894. 193. — A 16. század elején a Thurzók, és így talán a Fuggerek budai megbízottja (dominus Mylner), aki 1500-ban és 1501 első negyedében Thurzó megbízásából összesen 1400 Ft-ot fizet ki Zsigmond lengyel herceg budai udvara eltartására. *Divélyk Adorján*: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500–1502, 1505). Történelmi Tár 1914. 12–14. Ld. még 30., 36., 48., 51., 56., 59., 70., 81., 87., 92.

tözenek, és ott képviseljük családi cégüket. (Ez különben a Hallerekre, és másokra is áll.) Lénárd budai (és a jelek szerint egyben krakkói) polgár lett, de Kassán is szerzett ingatlant. A 70-es évek elejétől van Magyarországon, kincstári tisztviselő (a kassai harmincadnál!), majd udvari szállítót. Könyvkiadással is próbálkozik. Székhelye Buda volt. Halála után rokonsága Budán, Kassán és Krakkóban telepszik le. Úgy látszik, hogy a budai Vogelweider már nem vesz részt a kereskedelemben. A család legjelentősebb tagja a krakkói ifjabb Lénárd, aki a Thurzókkal is kapcsolatban álló kereskedő volt. A kassai Stenzel (Szaniszló) az 1520-as és 30-as években a Fugerek szolgálatában állt.²⁴¹

Házassági kapcsolatok csak erősítették az üzletieket. Ezt igazolják a már említett a Gailsam–Haller–és Forster–családra vonatkozó adatok. A Forster–atyafiság azonban nem csupán az osztrák Gross-Enzersdorfot, Pozsonyt, és — egy özvegyen keresztül — Kassát és Krakkót kötötte össze Budával. Mint láttuk, Forster György budai bíró Pozsonyban élő Borbála nevű testvére a budai Gailsam Wolfgang nagynyája volt, Ebersperger Tamás pozsonyi polgárral kötött házasságából született Margit nevű leányát Stenzel Mihály budai kereskedővel és tanácstaggal házásították össze.²⁴² Ő a bártfai vezető rétegből származott, és valószínűleg unokaöccse lehetett annak a Stenzel Erzsébetnek, aki a 15. század második felének leggazdagabb kassai kereskedőjének, Szatmári Ferencnek a felesége lett.²⁴⁵ Ez utóbbi György nevű unokatestvére a 16. század elejétől Magyarország kancellárja, püspök, majd esztergomi érsek, aki a Thurzókkal is családi és üzleti kapcsolatban állt.²⁴⁴ Stenzel és Szatmári György rokonsága abban is megmutatkozott, hogy felesége nevelte fel a kancellár unokahúgát.²⁴⁵ Stenzel húga különben egy kassai polgár felesége lett.²⁴⁶ Stenzel és Szatmári közvetítésével az északkeleti városok vezetőrétege kapcsolatba került egyrészt a hasonló budai és

241 A budai Vogelweider Lénárdra: *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 45. 166. jz. — 1487: a király és a kincstartó 10 000 Ft-tal tartoznak neki. *Scriptores rerum Silesiacarum* i. m. 118. — Családja eredetéről: *Hektor Annmann*: St. Gallens Wirtschaftsstellung im Mittelalter. In: *Aus Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Gedächtnisschrift für Georg von Below*. Stuttgart, 1928. 153., 165. — *G. v. Pöhlitz*: Jakob Fugger i. m. 104. — A családra és tagjaira a legrészletesebben: *Hans Conrad Peyer*: *Leinwandgewerbe und Freihandel der Stadt St. Gallen von den Anfängen bis 1520*. Bd. II. St. Gallen, 1960. 47–48. — Lénárd halála után budai rokonaira, a később Krakkóban élő Sebestyénre, s a Budán maradt Andrásra és annak özvegyére (1525): Kassa v. lt. *Protocolum inhibitionium* 26^v., 30^v., 31^v. — Esztergomi kpt. mag. lt. *Capsa* 18. Fasc. 7. Nr. 2. és *Lad.* 64. Fasc. 2. Nr. 3., *Lad.* 53. Fasc. 3. Nr. 33., 35., 40. — *J. Chr. v. Engel*: i. m. I. 176. — A kassai és krakkói rokonság: *Kerekes Gy.*: i. m. 36., 58. — *Stanislaw Kutrzeba*: *Akta odnoszyce się do stosunków handlowych Polski z Węgrymi głownie z archiwum Koszyckiego z lat 1354–1505*. Klny. az Archiwum Komisji Historycznej IX. (Kraków, 1902.) kötetéből 55–58. — *G. v. Pöhlitz*: *Jakob Fugger* i. m. 104., 457–458. — *Uő.*: *Anton Fugger* I. Tübingen, 1958. 568. 86. jz, 413. 101. jz, 477. 83. jz, 483. 27. jz. — *E. Reinhardt*: *Johann Thurzó von Bethlenfalva, Bürger und Konsul von Krakau in Goslar 1478–1496*. Goslar a. H., 1928. (Beiträge zur Geschichte der Stadt Goslar 5.) 40. skk.

242 Ld. fenn, 233. jz.

243 *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien* II/4. k. 5929. sz. — Pozsony v. lt. Prot. test. 366–367. — Uo. Okl. 4599. sz. — MOL. DI. 23 032. (tanácstag) — Bártfa v. lt. Okl. 5507. sz. — Kassa v. lt. *Schwartzenbach* gy. 1180. (1527: budai tanácstag) és 1586. sz. (1534-ben már Pozsonyban van) — A bártfai Stenczelekre: *Iványi Béla*: *Bártfa* sz. kir. város levéltára 1319–1526. I. Bp. 1910. 1806, 1809, 2113, 2150–2155. stb. sz. — Szatmári felesége Stenzel Erzsébet: i. m. 2935. sz. — A Szatmári családra ld. *E. Fügedi*: *Kaschau* i. m. 195–198.

244 *Tóth-Szabó Pál*: *Szatmári György* prímás (1457–1524). Bp. 1906. (Magyar történelmi életrajzok) különösen 9–24. (A Thurzó-kapcsolat)

245 Pozsony v. lt. Okl. 4599. sz.

246 Kassa v. lt. *Schwartzenbach* gy. 1586. sz.

pozsonyi, másrészt a krakkói családokkal, beleértve a Thurzókat. Hasonló volt a Sankt Gallen-Buda-Kassa-Krakkó városokban érdekelt Vogelweider család is.

Szatmári kancellár azonban nem csupán a kassai Stenczeleken keresztül jutott kapcsolatba a budai vezető réteggel. Egyik unokaöccse, Kretschmer Lőrinc az erdélyi Beszterce vezető családjai egyikéből származott. Nagybátyja Olaszországban taníttatta, majd kijárta számára az egyik leggazdagabb magyar egyházi javadalmat, a székesfehérvári prépostságot.²⁴⁷ A prépost öccse, Balázs, — aki nyilván szintén unokaöccse volt a kancellárnak — az 1520-as években *pannicidaként* (posztómetőként) a főváros egyik leggazdagabb kereskedője. 1525 tavaszán ő szállít a legnagyobb értékben árukat a kincstárnak. (3500 Ft, őt követi Kochaim vagy Kokon Tamás, a Pozsonyból Budára költözött Joachim fia 3150 Ft-tal.)²⁴⁸

Az udvar 1525. évi szállítójának listáján Kretschmert és Kochaimot Kaltenhauser András követi 3002 forint 75,5 dénárral. Gazdag nürnbergi családból származott, amelynek vagyonát 1500 körül 15 000 forintra becsülték. Az idősebb Kaltenhauser is érdeklődött bányavállalkozások iránt. (Különben Gastel Fugger zum Reh, a Fugger-cég nürnbergi képviselőjének apósa volt.) A Budára átköltözött ifjabb Kaltenhauser ahhoz a — nürnbergiekéből és budaiakból álló — kereskedő csoporthoz tartozott, amely a magyarországi Fugger vagyon 1525. évi elkobzása után be akart kapcsolódni a besztercebányai rézüzletbe. Kaltenhauser a következő évben a nürnbergi Wolf Seldnerrel áll üzleti kapcsolatban, aki szintén érdekelt volt a rézüzletben.²⁴⁹

Az udvar 1525. évi szállítói között a következő Prunner Kunc 2500 forint értékű áruval. Talán a nürnbergi Jörg Prunner rokona lehetett, akinek vagyonát ugyancsak 15 000 forintra becsülték, és aki Itáliától Lipsceig kereskedett.²⁵⁰ Prunner után Ruprecht Zsigmond jön: neki egy alkalommal 1970 forintot fizetett ki a kincstár. Ő maga nem tartozott a budai városi vezető réteg távolsági kereskedő ágához. Tekintélyes kézműves volt; családjá mézárósként dolgozott, akik — akár csak a többi gazdag kézműves — ritkán házasodtak távolsági kereskedő családokkal. Ruprecht Zsigmond ennek ellenére egy boroszloi patríciuscsaládba nősült, és mivel a Jenkwicz-családból való felesége első férje az ismert Fugger-faktor, Kilián Auer volt, kapcsolatba került a Fugger-Thurzó céggel is. Mostohaleányát egy másik Fugger-faktorial, Johann Metzlerrel — különben Thurzó János unokájával — házasította össze. A húszas években köze lehetett a visegrádi pénzverdéhez, és így talán a Thurzók szolgálatában állt. A boroszloin kívül bécsi kapcsola-

247 *Tóth-Szabó P.*: i. m. 289. — A prépostra ld. *Veress Endre*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Bp. 1941. 72–73., 77–78., 451–452. — A besztercei Kretschmer családra: *Konrad G. Gündisch*: Das Patriziat siebenbürgischer Städte im Mittelalter. Köln–Weimar–Wien, 1993. 263–269.

248 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 108., 116. 139–140. jz. — *H. v. Haller*: Deutsche Kaufleute i. m. 477.

249 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 116. 141. és 148. jz, valamint az előbb, a 248. jz-et is. Megjegyzem, hogy itt a Kaltenhauser és Kalther adatokat össze kell vonni, a név elírása miatt ugyanis két személyt csináltam egyből. — Ld. még *H. v. Haller*: Deutsche Kaufleute i. m. 475. — *A. Kubinyi*: Die Nürnberger i. m. 102. 135. jz, 104. — *G. v. Pölnitz*: Anton Fugger i. m. 392. 16. jz, 399. 33. jz. — *Peter Ratkoš*: Povstanie banikov na Slovensku roku 1525–1526. Bratislava, 1963. 220., 252., 267. — *Helmuth Freiherr Haller von Hallerstein*: Grösse und Quellen des Vermögens von hundert Nürnberger Bürgern um 1500. In: Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Nürnbergs. Bd. I. Nürnberg, 1967. 132–133.

250 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 108. — *H. v. Haller*: Deutsche Kaufleute i. m. 477. — *Uő.*: Grösse und Quellen i. m. 134.

tokkal is rendelkezett, és azon kevés budai kereskedő közé tartozott, akinek a Fuggerek tartoztak.²⁵¹

A kincstár a felsoroltakon kívül 1525 első felében csak két olasz kereskedőnek fizetett 1000 forintnál többet leszállított áruk fejében. E szerint öt budai kereskedő egy fél év alatt összesen 14 122 forint 75,5 értékben nyújtott áruhitelt a kincstárnak. Ha hozzászámítjuk az 1000 forint alatti kifizetéseket is, akkor a kincstár 19 532 forintot fizetett ki budai kereskedőknek, összesen 16 cégnek. (Ebben az összegben nincsenek benne az olaszoknak, egy zsidónak és egy királyi titkárnak kifizetett tételek, valamint két régi adósság megtérítése.) Az persze egyáltalán nem biztos, hogy az esetleg csak 100 forinttal érdekelt kereskedők eleve jelentéktelenebbek voltak az ismertett ötnél. Az összeállítás csak azt mutatja, hogy 1525 első felében a kincstartó hitelben szállított áruk ellenértékét ezeknél később készpénzzel egyenlítette ki. Egy példa: a Kochaim család egy másik tagjának, Péternek a kincstartó csupán 187 forintot utalt ki közvetlenül. Ugyanő azonban 1000 forint értékű posztó és 2000 forint értékű selyem szállítása fejében kapott a kincstartótól utalványt egy jövedelemforrásra.²⁵² Ezzel szemben Kretschmernek nem csupán 3500 forintot fizetett a kincstár, de Batthyány horvát bán is tartozott neki posztó fejében 1000 forinttal.²⁵³

A budai német távolsági kereskedők rokoni kapcsolatait néhány példán mutattam be, és úgy vélem, hogy felesleges lenne a vezető réteg teljes rokonságát ismertetni. A fentiekben is igazolják azt, amelyekre már mások is utaltak: hogy a középkori városok családi kapcsolatai az üzleti kapcsolatokat tükrözik vissza.²⁵⁴ A városi vezetőréteg rokonsága Buda esetében kirajzol egy kereskedelmi úthálózatot. A legtöbb rokon Pozsonyban, Bécsben és Nürnbergben élt. Ez utal arra, hogy ekkor — más frankföldi városokkal együtt — Nürnberg volt a magyar kereskedelem iránt leginkább érdeklődő délnémet város,²⁵⁵ és arra is, hogy a Budát Nür-

251 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 108. 116. jz, 116. 143. jz. — *H. v. Haller*: Deutsche Kaufleute i. m. 477. — Ruprechték mészárosként: Fővárosi Levéltár (Bp.) Mohács előtti gyűjtemény 4. sz. — Uo. Mészárosékhönyv. — Zsigmond 1497-ben iratkozott be a bécsi egyetemre. Die Matrikel der Universität Wien II/1. Graz-Köln, 1959. 258. — *Gerhard Pfeiffer*: Das Breslauer Patriziat im Mittelalter. Breslau, 1929. (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte Bd. XXX.) 332., valamint 224., 241–242. (Metzlerre és Auerre) — *Jakob Strieder*: Die Inventur der Firma Fugger aus dem Jahre 1527. In: Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Ergänzungsheft XVII. Tübingen, 1905. 59., 60., 72. — *Peter Ratkoš*: Dokumenty k banickemu povstaniu na Slovensku (1525–1526). Bratislava, 1957. 445. — *G. v. Pölnitz*: Anton Fugger i. m. I. 606. 113. jz, 621. 148. jz. — Auerre és Metzlerre még sok adatot lehetne felhozni, ld. rájuk *G. v. Pölnitz* köteteinek névmutatóját.

252 *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 108. (Az itteni összegek azonban kissé módosultak, mert ekkor egyes személyeket kétszer vettem fel. A táblázat első csoportja, amely a kincstárnak 1000 Ft-nál magasabb összeget hitelezőknek kifizetett összegeket tartalmazza — belcélve a két olasz — ezek szerint nem 15 851 Ft 50,0 dénár, hanem 17 151 Ft 50,5 dénár. A következő csoportba felvett Kalthar ugyanis Kaltenhauser, Kouchprunner, (helyesen Konz Prunner), pedig Prunner Konrád. — Kochaim Péterre: uo. az összesen 3000 Ft értékű posztó és selyem szállítása: Pozsonyi káptalan lt. Prot. Nr. 5. extraseriale 59.

253 MOL DI. 104 441.

254 Ezt kiemeli *G. Pfeiffer*: i. m. 282–283. — Házasságok és üzletek kapcsolatára Buda vonatkozásában: *H. v. Haller*: Deutsche Kaufleute i. m. 480.

255 *Hektor Ammann*: Nürnbergs wirtschaftliche Stellung im Spätmittelalter. Nürnberg, 1970. (Nürnberger Forschungen 13.) 165–168. — A délnémet városok közül említendő még Ravensburg. Az ottani Nagy Kereskedő Társaság kapcsolatban állt Budával és Pesttel, noha a magyar adósságok behajtása komoly nehézségeket okozott. Egy kereskedő-tanulót mindenestre Budára küldtek,

berggel összekötő legfontosabb kereskedelmi út a Duna völgyében, Pozsonyon és Bécsen át vezetett.

Ezzel szemben budai gazdag német polgároknak Sopronban és Nagyszombatban ekkor alig laknak rokonai. Ez csak azt jelentheti, hogy e két város és a rajtuk keresztül vezető út számukra nem volt jelentős. Ebből az is következik, hogy a Nagyszombaton keresztül Brünnebe vezető út sem érdekelte a budai németeket. Egyelőre nincs is adatom a Jagelló-kori brünni kereskedelmükre. Sziléziai családi és üzleti kapcsolatok ugyan léteztek, de mennyiségük nem érte el a nyugatit.²⁵⁶ Ezzel szemben élénk volt a kapcsolat Buda és Kassa között, a többi északkeleti várossal, sőt Krakkóval is Kassa közvetítéssel alakultak Buda üzleti kapcsolatai.²⁵⁷ A Vogelweiderek is beiktatták Kassát a Buda és Krakkó közti üzleteikbe. Kassa utóbb sem vesztette el úgy a lengyel kereskedelem közvetítésében a jelentőségét, mint Pozsony nyugat felé. Ezt elősegítette kedvezőbb földrajzi helyzete: a Kassán átvezető út kötötte össze Lengyelországot közvetlenül a nagy erdélyi felvevőpiaccal, de eljuthattak rajta kereskedői az igen jelentős nagyváradi vásárookra is. A budaiak Kassára főként nyugati szöveteket szállítottak.²⁵⁸ Úgy tűnik azonban, hogy különben — egy helyi kereskedő társaságot leszámítva — Kassán a krakkói kereskedőtöke befolyása érvényesült.²⁵⁹

A budai német polgárság egyre élénkebben kapcsolódott Erdélyhez, ahol magyarországi viszonylatban a legsűrűbb városhálózat volt. Az erdélyi, főként szász városok szoros kereskedői kapcsolatokat építettek ki a román fejedelemségekkel. Nyugati árukat, illetve saját termékeket vittek ki, de jelentős árumennyiséget

hogy megtanuljon magyarul. *A. Schulte*: I. 97., 140., 166., 208., 397., 423., 371–477. II. 159., 241. III. 450–451. Azt, hogy Budán éltek ravensburgiak, mutatja, hogy Langenberger Pál a Budán tanuló Peter Helmert „fetter”-ként vette a házába. I. m. III. 454. — Dr. Richard Perger barátom (Wien) volt szíves arról értesíteni, hogy Sunthaim Antal budai polgár (1494) Friedrich Geldrich bécsi polgármester „Vetter”-je (Grundbücher der Stadt Wien 1/35. k. fol. 108.). A Sunthaimok és a Geldrichék ravensburgiak, az ottani Täschler család leszármazottai voltak. — Ravensburgból származott a híres nürnbergi művész, Veit Stoss is, akinek fiai közül András a budai Irgalmasság anyja karmelita kolostor perjele volt. Ő itt már nürnberginek számított. MOL DI. 106 083. 308. sk. p. — *Adalbert Deckert*: Die oberdeutsche Provinz der Karmeliten nach den Akten ihrer Kapitel von 1421 bis 1529. Rom, 1961. (Archivum Historicum Carmelitarum Vol. I.) 221. (960. sz.), 367–368. (1513–1519 közt volt perjel) — A Stoss-családra: *A. Jaeger*: Veit Stoss und sein Geschlecht. Aus dem Nachlass hrsg. von *Otto Puchner*. Neustadt a.d. Aisch, 1958. (Freie Schriftenfolge der Gesellschaft für Familienforschung in Franken. Bd. 9.) 3–4., 19., 58–60. — A 15. században a budai vezető rétegben is volt egy Stoss család: *Radvánszky B.-Závodszy L.* (szerk.): i. m. I. Bp. 1909. 323–328. stb.

256 *H. Wendl*: i. m. 53. skk., 60–64. — Viszonylagos jelentéktelenségére utal, hogy noha pl. a sziléziai Popplau-cégnak számos sziléziai és lengyel üzletfele volt, de csak két budai. *Historia Śląska 1/2*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1961. 141.

257 A Vogelweidereknek kívül lengyel vagy ottani kapcsolatokkal rendelkező budai kereskedő volt pl. Polyák Pál budai tanácsstag, aki egy időben a kakkói Michael Maidel (másként Spiss), később pedig a Fuggerek ellen is forduló Szerencsés Imre társa volt. Amennyiben nem egy hasonló nevű másik Polyákról van szó, akkor 1490-ben a nürnbergi eredetű Haller Ruprecht budai polgár üzlettársa volt. *Kubinyi A.*: Budai kereskedők i. m. 103., 108–109., 113. 79. jz, 114. 81–82. jz, 115. 130. és 132. jz, 116. 136. jz. — 1521-ben Pemfflinger Márkkal együtt az egri püspökség jövedelemkezelői: Bártfa v. lt. Okl. 5062. sz. — MOL DI. 23 582. — Leányát a bécsi polgár Hans Wurbm vette feleségül. *MOL Expeditiones camerales Fasc. IV*. fol. 494. (1554).

258 Ld. a fenn, Forster Györggyel és Stenczel Mihállyal kapcsolatban mondottakat, valamint *Kerekes Gy.*: i. h. — A kassai kereskedelem késő-középkori átalakulására: *O. Halaga*: i. m. I. 265–297.

259 *E. Fügedi*: Kaschau i. m. 208–209.

hoztak be — köztük ökröket is — együtt román kereskedőkkel.²⁶⁰ Bár szász kereskedők Budára, sőt tovább is eljutottak, fő piacuk Erdély és Buda, illetve Erdély és Kassa közt a nagyváradi vásár, a 15–16. század fordulóján Magyarország egyik legfontosabb vásártartó helye volt.²⁶¹ Ettől függetlenül a legfontosabb budai német kereskedő családok (pl. a Hallerek, Polyák Pál, Kochaim, stb.) közvetlen üzleti és családi összeköttetésre léptek Erdéllyel.²⁶² Itt is a budaiak voltak az aktívabbak, általában ők nyújtották a hitelt.²⁶³ A korszak végén, különösen 1526, illetve az 1529. évi ostrom után — tekintettel régi kapcsolataikra — sok budai német áttette lakóhelyét Erdélybe. Elég csak a Pemflingereket és a Hallereket említeni.²⁶⁴

Üzleti kapcsolatokkal rendelkezett a budai német távolsági kereskedő polgárság a felvidéki bányavárosokban is. Itt két korszakról kell szólnunk: a Fugger-Thurzó monopólium kialakulása (1490-es évek) előtti évtizedekről, és az 1525. évi megszüntetése utáni rövid időszakról. A budai kereskedőtöke az első korszakban mind a bányavállalkozás, mind a rézkereskedelem iránt érdeklődött. Említendő Ernusz János, a Mühlsteinek, Edlasperger-Juncker Péter, Königsfelder-Farkas Miklós vagy Haller Ruprecht neve.²⁶⁵ Ernusz ugyan nagybirtokos lett, és egy időre bányáit is elvesztette,²⁶⁶ a többiek pedig nem tudtak a Fuggerekkel konkurálni, noha egy részük gazdag nürnbergi családból származott. Juncker, aki a jelek szerint a tekintélyes bányavárosi Jung család tagja volt, a királyi kincstárhoz fűződő kapcsolatai segítségével 1494/95-ben még harcolt a Fugger-Thurzó cég behatolása ellen. A Fuggerek azonban évi járadék fizetésével leszerelték, és így a továbbiakban csak posztókereskedelemmel, illetve harmincadbérlettel foglalkozott.²⁶⁷

260 *R. Manolescu*: i. m. passim. — *Stefan Pascu*: Le développement des métiers et du marché en Transylvanie au Moyen Age jusqu'à la fin du XVIe siècle. *Revue roumaine d'histoire* 1(1962) 33–38. — *S. Goldenberg*: Comerțul, producția și consumul de postavuri de lână în Tarile române (sec. XIV. — Jumat. sec. VII). *Studii. Revista de istorie* 24(1971) 877–897. — *Carl Göllner* (szerk.): *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*. Bd. I. 12. Jahrhundert bis 1848, Bukarest, 1979. 78–82.

261 *E. Fügedi*: Kaschau i. m. 207–208. — *Kubinyi András*: A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a fővárosi kereskedelme a XV. század végén. *TBM* 15(1963) 190–199.

262 A Hallerekre: *A. Kubinyi*: Die Nürnberger i. m. passim. — *Gündisch Gusztáv*: Haller Péter gazdasági vállalkozásai (Adalékok a XVI. századi erdélyi gazdasági élet történetéhez). In: *Erdélyi Tudományos Füzetek* Nr. 206. Kolozsvár, 1947. 3–14. — *S. Goldenberg*: Hallerii (Un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania în sec. XVI). *Studii. Revista de istorie* 11(1958) 89–99. — A Kochaimokra és Polyákra vonatkozó adatokat ld. fenn.

263 *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*. Bd. I. Kronstadt, 1886. 534. — *Fabritius K.*: i. m. 19., 153–154.

264 A két családra vonatkozó adatokat ld. fentebb.

265 Az Ernuszokra és a Mühlsteinekre ld. a már említetteken kívül: *Madzsar I.*: i. m. 56–71. — *Paulinyi Oszkár*: A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. In: *Károlyi Árpád Emlékkönyv*. Bp. 1933. 424–428. (Ernusz és Mühlstein), 433. (Juncker) — *A. Kubinyi*: Die Nürnberger i. m. 86–87., 90–91. — *Königsfelder* ld. fenn, 230. jz. — *Juncker* ld. alább, 267. jz.

266 *Paulinyi O.*: A középkori magyar i. m. 424. 79. jz.

267 A Jung családra ld. i. m. 423–426. — A király 1494-ben két oklevélben említi Jung Péter budai harmincadost. A második oklevélből kiderül, hogy a király a beszercebányai bányákat elvette Thurzótól és Junknak adta, most ezt az intézkedést visszavonja. *Pozsony v. lt.* Okl. 4022. sz. — *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* (Wien). *Ungarische Akten. Spec. Fasc.* 342. Nr. 15. (A Mályusz Elemér regesztáját használtam.) Jung azonosságát Junckerrel bizonyítja, hogy ez utóbbi 1490-től 1495-ig megszakítás nélkül budai harmincados volt. *J. Chr. v. Engel*: i. m. I. 126. (Még 1498-ban is az: *Nagyszeben v. lt.* ALNU II. Nr. 625. G. *Gündisch regesztája*.) Másik neve Edlasperger volt, ld.

A Fuggerek elleni 1525. évi támadás mögött Mária királyné gazdasági tanácsadóit: Szerencsés Imrét és Beheim Bernátot kell keresni. Szerencsés fogadott fia és egy időben üzletvezetője a vele együtt felváltva a királyi alkincstartóságot is betöltő Haller János, az 1490-es évek rézkereskedőjének, a nürnbergi Haller Ruprechtnek fia, és egyben egy Mühlstein unokaöcs volt.²⁶⁸ Azt már láttuk, hogy Kaltenhauser és Seldner is megkísérelték a posztókereskedelembé való bekapcsolódást.²⁶⁹

A fővárosi német polgárság elsősorban különböző nyugati szövetekkel kereskedett. Olaszországi áruhoz bizonyára a délnémet városok útján jutott hozzá. Elsősorban a veronai posztóhoz, amely — mint láttuk — nem az ottani olasz, hanem elsősorban a budai német kereskedők forgalmaztak. A Jagelló-kor végén a fővárosi németek már a selyemkereskedelemben is — amely addig főleg olasz kéz volt — konkurrálni tudtak a firenzeiekkel és velenceiekkel. (Ézt mutatja Kochaim Péter fenn idézett esete.) Ezen kívül a németek gyakorlatilag mindennel kereskedtek, amit Magyarország a Nyugatról importált. Nem hiába rendelkeztek nürnbergi kapcsolatokkal, érdekeltek voltak a rézkivitelben is.

A budai németek állat- és borkereskedelmére jóval kevesebb adat maradt fenn. Ügyfeleik ugyanis az udvarban, valamint a fővárosban élő vagy ide utazó feudális urakon kívül elsősorban az ország többi németnyelvű városa és azok polgársága volt, akiknek gyakran szállítottak — olykor hitelben — nyugati árukat. Úgy látszik kevésbé érdeklődtek a nagy országos vásárok iránt, bár a nagyváradiakon megjelentek. Talán ezért becsülték a kortársak a pestieknél kevesebbre a budai országos vásárokat. Az áruforgalom nagy része ugyanis nem a vásárokon bonyolódott le, akárcsak Bécsben vagy Pozsonyban a 15. század közepétől.²⁷⁰ A királyi udvar pl. 1494/95-ben a budai vásárok alkalmából szinte semmit sem vásárolt.²⁷¹

A németek által behozott, vagy forgalmazott áruk zöme amúgy is olyan volt, hogy a helyi fogyasztókkal ritkábban kerültek kapcsolatba. Hatalmas mennyiségű külföldi posztót adtak ugyan el, de ezek értékének legnagyobb részét a drága import szövetek tették ki, amelyet főképp az urak vásároltak. Igaz, olcsóbb külföldi posztót, valamint a hazai darócot természetesen a parasztok is vásároltak,²⁷² ezeket azonban nyilván közvetítők segítségével értékesítették. (A beérkezett külföldi

pl. Quellen zur Geschichte der Stadt Wien i. m. Bd. II/4. 5506., 5518., 5527–5529. sz. — Úgy látszik, hogy a besztercebányai Jung család rokonaként és a rézületben való érdekeltisége miatt 1494-ben megkísérelte a bányákat Thurzóéktól meg- vagy visszaszerezni. Az ügy, úgy látszik, kompromisszummal végződött: 1495-től a Fuggerek évente fizetendő összeggel kárpótolták: *G. v. Pölnitz*: Jakob Fugger i. m. 34., vö. még 74., 117.

268 *A. Kubinyi*: Die Nürnberger i. m. 98–107.

269 Ld. fenn, 249. jz.

270 *K. O. Müller*: i. m. 199. — A bécsi és pozsonyi vásárokra: *Th. Mayer*: i. m. 103.

271 *J. Chr. V. Engel*: i. m. I.-ben közölt Ernusztt számadásban, passim.

272 Fontosságukat mutatja, hogy előjönnek a vámszabályokban is. Így a nagyváradiiban: *Kubinyi A.*: A városi rend i. m. 213., vagy az 1481. évi zágrábiban: „de curru panno albo wlgariter darowch onerato”. *J. B. Tkalčić*: Monumenta liberae regiae civitatis Zagrabiae II. Zagreb, 1894. 415. — Van egy rejtélyes adatunk is. I. Sándor moldvai vajda 1449-ben vámszabályzatot ad ki a brassói kereskedőknek. Eszerint a löweni posztó után 18, a kölni után 12, a „Bitvar”-i után 8, a cseh után 4 garas vám fizetendő. A durva posztót („bobou”) rőfönként adhatják el. A „Bitvar” szót a kiadók Budával azonosították. *Gustav Gündisch*: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. V. Bukarest, 1975. 280. Ezzel szemben *S. Goldenberg*: (Comerful i. m. 882.) kérdéssel „buduainak” veszi. Teljesen valószínűtlen, hogy a dalmáciai Buduában finom posztót

posztó egy része különben tovább ment a román fejedelemségekbe.)²⁷³ Készruhák, illetve a ruházati termékek közül, a süvegeket leszámítva, a 15. században harisnyákat, a 16. század közepén parasztkendőket hoztak be — legalább is a harmincadnaplók tanúsága szerint — nagyobb értékben be.²⁷⁴ A posztó egy részét tehát nyilván a szabók vásárolták fel, és készítették belőle ruhákat. Így aligha véletlen, hogy a szabók Buda és Pest vezető rétegében is képviselve voltak. Néhány szabó a szövetkereskedelemben is bekapcsolódott, így a budai magyar Szabó Benedek — különben Üveggyártó Máté budai bíró veje — az olaszokkal együtt drága olasz kelmékkel kereskedett. A budai német posztókereskedők fő üzletfelei a feudális urakon, valamint más hazai városok polgárain kívül feltehetően a szabók voltak.

Feltűnő az is, hogy fémárukat — késeket leszámítva — ugyancsak viszonylag kis értékben hoztak be az országba. Kések viszont hihetetlen mennyiségben áramlottak be.²⁷⁵ Ezek elosztásában a fenn idézett Kochaim-esetből következőleg ugyancsak főleg a budaiak vehettek részt. Meg kell azonban jegyezni, hogy a beérkezett késeknek talán nagyobb része tranzit áru volt kelet, a román fejedelemségek irányába.²⁷⁶ Késeket azonban közvetlenül a törököknek is adtak el. Maga Tomori Pál kalocsai érsek mint az alsó részek főkapitánya kért engedélyt a pápától 1525-ben kések eladására Törökországba.²⁷⁷

Az eddigiekből is valószínűsíthető, hogy a budai német kereskedők mind a külföldi áruforgalomnak, mind az egyes országrészek közti kereskedelemnek csak egy részét tarthatták kezükben. Kétségtelen azonban, hogy maga a posztóbehozatal, amely tekintélyes részükben az ő kezükben volt, lehetővé tette szépszájú jelentős cég keletkezését Budán. (Különösen ha egybevetjük az akkori magyarországi viszonyokkal, és a legtöbb árucikk esetében alacsony külkereskedelmi forgalommal.) Ez természetesen módot nyújtott számukra kereskedő tőke felhalmozására. A hazai viszonylatban jelentős tőkájukre következtethetünk az általuk hitelezett áruk értékéből, de azokból az adatokból is, amelyek Budáról külföldre költöző kereskedőkről tájékoztatnak.

Természetesen jóval több adatunk maradt Budára költöző külföldiekről, mint az innen elvándoroltakról, ami nyilván nem lehet véletlen. A bajorországi Dachauból Budára települt Meingos Tamás Budán bíró lett. Az 1490-es években Bécsbe költözött, ahol ugyancsak tanácstagga választották, majd Ausztria pénzverőmestere lett.²⁷⁸ Budáról inkább azok távoztak el, akik korábban már külföldi vagyonnal rendelkeztek. Az 1460-as évek eleji bécsi zavarok miatt Budára menekült Dr. Kirshhaimer unokája, Kronacher Ulrik, a budai vezetőréteg tagja, például vissza-

gyártottak volna, amely Moldvába is eljutott. Igaz, azonban, hogy eddig a csehnél jobb minőségű budai posztó gyártásáról sincs tudomásunk.

273 *R. Manolescu*: i. m. 155–160. Ld. még fenn, 260. jz.

274 *Kováts F.*: Nyugatmagyarország i. m. 118–119. — *Ember Gy.*: Magyarország i. m. 151.

275 A pozsonyi harmincadjegyzék tanúsága szerint 1457/58-ban 1 617 282 ún. „tarifált” kést hoztak be 18 329,1 aranyforint értékben. *Kováts F.*: Nyugatmagyarország i. m. 126. — 1542-ben késféléket már csak 10 045,9 Ft (!) értékben importáltak. *Ember Gy.* előbb i. m. 152.

276 1503-ban közel másfél millió kést vittek ki Brassón át a román fejedelemségekbe majdnem 18 000 Ft értékben. *R. Manolescu*: i. m. 181. Ez esetleg arra is bizonyíték lehet, hogy a külkereskedelmi forgalom mennyisége a 15. század közepe óta nőtt.

277 *Monumenta Vaticana* i. m. II/1. 146.

278 1489-ben budai bíró: MOL DI. 19 567. — Ausztriai ténykedése: *R. Perger*: Die Wiener Ratsbürger i. m. 223–224. (A bajorországi Dachauból származott és 1502-ben halt meg Bécsben.)

költözött Bécsbe. (Különben a jelek szerint Lucas Cranach rokona lehetett.)²⁷⁹ Amennyiben egy családban több örökös volt, akkor az is előfordult, hogy nem az egész család, hanem csak egy része költözött külföldre. A harmincadosként és kereskedőként nagy üzleteket lebonyolító Junckher, másként Edlasperger Péter fiai közül például László költözött be apja halála után annak bécsi házába, hogy nagy karriert fusson be ott: többek közt bécsi városbíró is lett. A budai ingatlanokat Junckher Pál örökölte.²⁸⁰ Azt már láttuk, hogy a Vogelweider örökösök felosztották egymás közt nagybátyjuk budai, kassai és krakkói vagyonát. Buda tehát lehetőséget nyújtott arra, hogy a délnémet kapcsolatokkal rendelkező vezetőréteg itt kiépítse vagyonát, amellyel külföldön, pl. Bécsben is el tudja érni azt a társadalmi színvonalat, amellyel Budán rendelkezett.

Bár a Jagelló-kori budai kereskedőtöke nagy része, a budai német vezetőrétegnél halmozódott fel, kérdéses azonban, hogy beszélhetünk-e náluk egyáltalán budai tőkéről. Nem csupán Budára áthelyezett, majd innen kivont délnémet tőke volt-e szó? Nürnberg és a többi délnémet város már korán kereskedelmi kapcsolatban állt, ahogyan arról már volt szó, a magyar fővárossal. Pozsony gazdasági fellendülése korszakában, a 15. század közepéig előtérbe került a magyar-délnémet kereskedelmi kapcsolatok rendszerében. Pozsony és Bécs gazdasági hanyatlása, majd árumegállítójuk korlátozása idején — ami egybeesett Buda Mátyás alatti erőteljesebb fejlődésével — újra közvetlenebb kapcsolat alakult ki a magyar főváros és a délnémet terület között. A háborúk idejében nőtt a Szilízián keresztül vezetett út jelentősége,²⁸¹ majd megint a Duna-völgyé. A budai jog, megnehezítvén az idegenek kereskedelmét, szükségessé tette, hogy a délnémet kereskedők házak a Budára küldött²⁸² üzleti megbízottaikkal, faktoraikkal, esetleg családtagjaival gyakran felvétessék a budai polgárjogot. Így formailag a saját, a valóságban azonban anyacégük nevében kereskedtek. Más esetekben a már Pozsonyból ismert példát követték a külföldi cégek: áruhitelt nyújtottak a budaiaknak. A század közepe óta tehát összehasonlíthatatlanul megnőtt a magyar fővárosban a délnémet tőke befolyása. Egyes cégek már nem törődtek azzal sem, hogy faktoraik megszerezzék a budai polgárjogot. Nincs adatunk, hogy a Fuggerék faktora, Hans Alber, egyben budai polgár is lett volna, és ez a Welser cég megbízottja esetében sem valószínű.²⁸³

A délnémet befolyás elismerése ellenére sem állíthatjuk azt, hogy kizárólag az érvényesült, és azt sem, hogy a magyar fővárosban ne lett volna tőlük független és a magyarországi viszonyokban nem is jelentéktelen tőkével rendelkező kereskedő réteg. Voltak olyan délnémet származásúak, akik talán egy ottani cég megbízásából kerültek ugyan Budára, de végül függetlenedtek és esetleg üzleti központjukat is itt állították fel. Ilyenek lehettek a Pemfflingerek²⁸⁴ és bizonyos mértékbe a későbbi generációban, a Hallerek.²⁸⁵

279 R. Perger: Neue Hypothesen i. m. 71–74.

280 Edlasperger Lászlóra: R. Perger: Die Wiener Ratsbürger i. m. 190. — Gecsényi L. id. kand. ért. 23–44. — A család magyar ágára: Kubinyi A.: Budai és pesti polgárok i. m. 256–257.

281 M. Wendt: i. m. 58–59.

282 H. v. Haller: Deutsche Kaufleute i. m. 468–471.

283 A Welser-cég faktorára Budán: Johann Cuspinians Briefwechsel. Gesammelt, hrsg. und erläutert von Hans Ankwicz von Kleehoven. München 1933. (Veröffentlichungen der Kommission zur Erforschung der Geschichte der Reformation und Gegenreformation. Humanistenbriefe. Bd. II. 105–107.)

284 Ld. fenn. — A. Kubinyi: Die Pemfflinger i. m.

285 Ld. fenn, 262. jz.

Ugyanez áll a német városi vezető réteg kézművesekből álló — és a posztókereskedőkkel általában nem házasodó — másik rétegére is. Bár a marhakereskedelem főként a magyar polgárok kezében volt, akadtak ezzel foglalkozó németek is. Sigel Tamás városi tanácsagról tudjuk például, hogy nemesektől legelőket bérelt, és szarvasmarhával — nem pedig posztóval — foglalkozott.²⁸⁶ Harber Mátvás királyi ötvös a századforduló tekintélyes üzletember volt. 1440 táján születhetett, és talán osztrák eredetű lehetett. Mátvás király szolgálatában *verweser vnd ausrichter aller seinen kuniglichen genaden klainatt* lett. A király szarvasmarhaeladással is megbízta Velencében. Egy időben malmot szerzett Felhévízen, elképzelhető, hogy vashámor céljára. II. Ulászló alatt ugyan változatlanul dolgozik ötvösként a királynak, de bérbe veszi a nyugati harmincadhivatalokat és udvari szállítóként posztót és olajat ad el a kincstárnak. A budai német kereskedők többségétől eltérően érdekelve volt az olasz kereskedelemben is. 1500-ban felkereste a Buccari-i vásárt, és velencei üzletemberek, illetve a Budán élő toledoi Cották mellett részt vesz a velencei segély Magyarországra jutásában. Noha a század végén jelentős, mindig a vezető réteg tagjai által betöltött városi hivatalokat töltte be: ő volt a Szentlélek-ispotály, sőt a budai németek plébániatemplomának, a Boldogaszszony-templomnak templomgondnoka, csak élete végén — később, mint a Gailsamokkal sógorságba került fia — mutatható ki a tanácsban. 1503-ban budai bírószer, valószínűleg nem sokkal halála előtt.²⁸⁷

5. Budai és pesti magyar üzletemberek Állatkivitel és belső forgalom

Budán a városi vezető réteg egy része, ahogy láttuk a magyarokból került ki; Pesten ők voltak túlnyomó többségben. Köztük is találtunk posztókereskedőket, akik főként olasz szövetekkel üzleteltek, de nem ez volt főbb üzletáguk. Továbbra is a marhakereskedelemben játszottak vezető szerepet. Akárcsak a 15. század közepén, most is találunk köztük tekintélyes polgárokat, akik Pest megyében és környékén szarvasmarhatenyésztésre alkalmas pusztákat bérelnek, vagy szereznek maguknak.²⁸⁸ Állattenyésztéssel ebben a korban főként a mezővárosi és falusi lakosság foglalkozott. Főleg a nagy alföldi mezővárosok polgárai, de olykor parasztok is részt vettek az állatkereskedelemben.²⁸⁹ A fontosabb marhahajtó utak egy része érintette a fővárost, ezért nem szüntették meg a budai harmincadot. Nyil-

286 MOL DI. 16 937, 16 940.

287 A. Kubinyi: Die Nürnberger i. m. 94. 96. jz. — Mivel fia, János, 1480-ban iratkozott be a bécsi egyetemre (Die Matrikel i. m. II. 176.), 1440 táján születhetett. A királyi ékszerek „Verweser”-je: *Borsa Béla*: Reneszánszkori ünnepek Budán. TBM 10(1943) 52. — Feltehetően ő a buccari vásáron szereplő Mathias de Buda, mivel ekkor más, Mátvás keresztnevű jelentős kereskedő nincs. MTT XIV. 183. — A velencei segélypénzek ügye (1504): Lónyai Albert i. m. MTT XXII. 17. — Fia, János már 1498-ban budai tanácstag. M. C. Rády: i. m. 175., ennek sógornője Gailsamné: Pozsony v. lt. Okl. 4583. sz.

288 MOL DI. 61 980. — Szegei Pál pesti bíró birtokspeculációira: Kubinyi A.: Budai és pesti polgárok i. m. 269. stb.

289 Székely Gy.: Vidéki termelőágak i. m. 315–322. — Pach Zs. P.: Nyugat-európai i. m. 64. — Paraszti marhakereskedőkre Blazovich László: Sorsfordulók Dózsa felkelésének idején Békés megyében. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tom. LXXV. Szeged, 1983. 35–40.

vánvaló, hogy az ország központjában megtartott sokadalmakat tartották a legfontosabb állatvásároknak. Ez vonatkozik mind Pestre, mind Székesfehérvárra,²⁹⁰ ahol szintén megtartották a harmincadshivalt. Itt vette át az árut a kereskedő a parasztoktól és a mezővárosi polgároktól és — ebben az időben még csak kisebb mértékben — a földesuraktól.²⁹¹ A kereskedő aztán továbbhajtotta a marhákat Morvaországba, Ausztriába,²⁹² illetve Velencébe és más olasz városokba. A morvaországi Auspitz, az osztrák Bruck, Getzendorf, Himberg, Ebenfurt és Laxenburg vásárai teljesen a magyar marhára voltak utalva. A 16. század első negyedében az egyes osztrák vásárookra 8–20 000 marhát hajtottak fel évente.²⁹³ Hasonló volt a helyzet az olasz területeken.²⁹⁴

A magyar és köztük a budai és pesti kereskedők általában nem hajtották tovább az állatokat, hanem — akárcsak a század első felében Pozsonyban — itt adták tovább őket. Előfordult természetesen, hogy a magyarok messzebb hajtották a marhákat, olykor Nürnbergig is, ahol a helyi üzletfelek csak a 16. század vége felé tudták monopolizálni a marhakereskedelmet, noha a nürnbergi tanács már korán, hitelnyújtással is, igyekezett polgárait a húsellátás biztosítása végett a marhakereskedelemre buzdítani.²⁹⁵ Az inkább aranypénz és réz iránt érdeklődő délnémet távolsági kereskedők és budai üzletfelek azonban nem használták ki a marhakereskedelem lehetőségét.

Az állatkereskedők olykor más árukkal tértek haza. Állatkereskedelemmel foglalkozott pl. az a budai kereskedőtársaság, amelyet az egyik társ halála után feloszlattak, és amely fegyverekkel, fonalakkal és — kisebb tételben — posztóval is kereskedett.²⁹⁶ Ahogy azonban a nagy posztóimportőrök csak ritkán vittek ki marhákat, éppúgy valószínűtlen, hogy az exportőrök árukkal értek volna haza. Mátyás pénzreformjai amúgy is érdekeltébbé tették a behozatallal foglalkozókat, hogy üzleti hasznukat magyar aranyforintba, a kivételben érdekelteteket pedig, hogy külföldi ezüstpénzbe fektessék.²⁹⁷ Erre utalnak különben a hazai marhakereskedés akadályozását szolgáló, de nehezen keresztülvihető törvények. Ezekkel általában azt akarták elérni, hogy a marhákat csupán az ország közepéig (azaz a budai, pesti és székesfehérvári harmincadokig) hajtsák, és itt adják el a

290 Pest marhakereskedelmi központ jellegére utal, hogy Mátyás 1461-ben a pestiektől 1500 marhát vesz át. Pozsony v. lt. Okl. 3380. sz. — Székesfehérvárra és Pestre: *Székegy Gy.*: Vidéki termelőáruk i. m. 319–322. — Vö. még *Szabó I.*: A hajdúk i. m. 195.

291 *Pach Zs. P.*: Nyugat-európai i. m. 58–64. — *Szabó István*: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig. Bp. 1975. (Agrártörténeti tanulmányok 2.) 67–69.

292 *L. Meder*: Handel Buch darin angezeigt wird, welcher gestalt inn den fürnembsten Handelstetten Europe, allerley wahren anfencklich kaufft... Nürnberg, 1562. LXV–LXVI.

293 *Takács Sándor*: Az osztrák határ-vásárok a 16. század első évtizedében. MGSz 13(1906) 128. — *Székegy Gy.*: Vidéki termelőáruk i. m. 318–319. — *Pach Zs. P.*: Nyugat-európai i. m. 64. — *Gadl L.*: i. m. 472–476. — *László Makkai*: Der ungarische Viehhandel 1550–1650. In: *I. Bog* (szerk.): i. m. 494–500.

294 *Othmar Pickl*: Routen, Umfang und Organisation des innereuropäischen Handels mit Schlachtvieh im 16. Jahrhundert. In: Festschrift Hermann Wiesflecker zum sechzigsten Geburtstag. Hrsg. von *Alexander Novotny* und *Othmar Pickl*. Graz, 1973. 143–166. — *Uő.*: Der Viehhandel von Ungarn nach Oberitalien vom 14. bis zum 17. Jahrhundert. In: *Internationaler Ochsenhandel 1350–1750*. (Akten des 7th International Economic History Congress Edinburgh 1978). Stuttgart, 1979. 39–81.

295 *K. B. Sachs*: i. m. 60., 64., 71., 92–95., 112. stb.

296 MOL DL. 93 580.

297 *A. Kubinyi*: Wirtschaftsgeschichtliche Probleme i. m. 170–174.

külföldieknek, hogy azok vigyék ki. A törvények ezt azzal magyarázták hogy: 1/ fizessék a harmincadot a külföldiek, (ami számos hazai város polgárai mentessége miatt a kincstár érdeke volt:) 2/ ne hozzanak be külföldi pénzeket, (ami tiltva volt).²⁹⁸

Különösen lényeges az 1514:66. tc. Ez a külföldi pénz beáramlásának leegyszerűbb eszközét az állatok kihajtásának megakadályozásában látja. Csak Pestig és Székesfehérvárig szabad őket hajtani, ahol a külföldieknek magyar pénzen kell azokat megvásárolni: „mert nem külföldi nemzetbeliek, hanem azok a magyarok szokták az idegen pénzeket behozni”, akik ezeket az állatokat külföldi országokban eladják.²⁹⁹ A külföldiek valóban főleg árukat hoztak be, és az állatkivitel — talán lovak kivételével, amire törvény is utal³⁰⁰ — nem érdekelte őket, továbbá az ausztriai és morvaországi határvásárokon sem posztó-, hanem csak állatkereskedők jelentek meg, így a törvények nem érthették el céljukat. A törvény különben világosan mutatja, hogy a magyar exportőrök a marhákat készpénz ellenében adták el, a pénzért azonban nem szereztek be más árut. Egyébként a törvényből az állatkivitelnek a harmincadbevételek alakulására gyakorolt nagy hatására is következtethetünk.

A pesti sokadalmaknak marhakereskedelmi jelentősége sem változott. Ez még a város helyrajzára is kihatott. A 15. század második felében épített városfal³⁰¹ ugyan egy nagy, beépítetlen területet is befoglalt a városszél és a városfal közé, amit vásártérként lehetett is hasznosítani. Alig egy emberöltővel később azonban a városi hatóság kénytelen volt a marhavásárokat, amelyeket addig a Hatvani kapunál (részben nyilván a falakon kívül is) tartották, kihelyezni innen a Rákos mezejére, ahol egyébként az országgyűléseket is tartották.³⁰²

A 16. század elejétől erősödik fel az a tendencia, amely eredetileg talán használt is az állatkereskedelem konjunktúráját kiaknázó fővárosnak, később azonban nyilván kárára vált volna. Eddig az állattenyésztés és — kisebb mértékben — állatkereskedelem főként a mezővárosiak és falusiak kezében volt, most az értékesítésbe a földesurak, nagybirtokosok és kisebb nemesek is kezdtek bekapcsolódni.³⁰³ Egyre több az adat állatokkal kereskedő birtokosokról, akik többnyire nemcsak a maguk által tenyésztett, hanem jobbágyaik járadékából származó vagy vásárolt állatokkal is üzleteltek.³⁰⁴ Az általunk tárgyalt korszakban a leggyakoribb eset még az volt, hogy a földesúr csendestársként lépett be egy állatkereskedő üzetébe. Maga Mátyás király például Harber Mátyáson keresztül adott el marhákat Velencében. Ernuszt János budai polgár, majd kincstartó és szlavón bán fia, Zsigmond pécsi püspök ügynökökkel vásároltatta össze Magyarországon a marhát, hogy azt Velencében eladassa. Ő is kincstartó lett (1494–1496), és ebben a tisztében első ténykedése az elzálogosított szlavóniai harmincadok visszaszerzése volt,

298 Vö. Szabó I.: A hajdúk i. m. 195.

299 Corpus Juris i. m. 736. Új kiadása: Antonius Fekete Nagy–Victor Kenéz–Ladislaus Solymosi–Geisa Érszegi: Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Bp. 1979. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II/12. 279.)

300 1498:32. tc. Corpus Juris i. m. 612.

301 Csorba Csaba: Pest városfalának vázlatos története. BudRég 14/1 (1976) 349–363. — Irásné Melis Katalin: A pesti későközépkori városfal kutatása. ArchÉrt 114/115 (1987/88) 199–225.

302 MOL Di. 106 083. 145. p. (1512)

303 Pach Zs. P.: Nyugat-európai i. m. 145.

304 I. m. 148–149.

amelyeket hivatalnokaival kezeltetett. Ezzel megbízottainak vámmentességet szerezhetett.³⁰⁵ Számos budai és pesti polgárnál lehet kimutatni üzleti kapcsolatokat feudális urakkal.³⁰⁶ Ez ekkor még hasznosnak is volt mondható: a feudális pénztöke növelte a kereskedő üzleti tőkét és ezzel gazdasági erejét a délnémet konkurensekkel szemben. Később ez bizonyára károsan, a feudális erők előnyére hatott volna, de mivel Buda 1541-ben török kézre került, erre már nem került sor.

Egyelőre azonban a fővárosi polgárság tekintélye még elegendő volt arra, hogy közepes nagyságú birtokkal rendelkező állatkereskedő nemesek budai polgárjogot igyekezzenek szerezni maguknak. Erre jó példa a nyugat-felvidéki birtokos nemes Hidasi Rácz Fülöp, különben királyi aulicus, egy időben Óbudai várnagy, aki 1494-ben 707 ökröt és 5150 juhot hajtott ki Morvaországba. Emellett kézzízalogra is nyújtott kölcsönt. Haláláig budai polgár maradt, noha birtokait is megtartotta.³⁰⁷

Pest számára fontos volt a borkereskedelem is. Magyarország ebben az időben főként észak, Lengyelország és Szilézia irányába exportált borokat, emellett volt kivétel Ausztria felé is.³⁰⁸ Pest kedvező gazdasági helyzete megnövelte borkereskedői gazdasági erejét. Az ország akkori legjobb minőségű borát a Szerémségben termelték, amihez még a szomszédos baranyai, somogyi és tolnai terület járult.³⁰⁹ Ezen a területen számos gazdag, főként bortermelésből élő mezőváros alakult. Valószínűleg kevés volt a tőkájük a szállítás megszervezésére, viszont Pest és Szeged, a Duna és Tisza mellett fekvő, kedvező és viszonylag olcsó szállítási lehetőséggel rendelkeztek a folyón. Így nem véletlen, hogy a két város polgárait a magyar borkereskedelem élén találjuk. A két város gazdag polgárai szőlőket is szereztek a szerémségi és környékbeli területeken, úgyhogy az értékesítés mellett részben a termelés is a kezükben volt.³¹⁰ Természetesen eközben Pest és Szeged között is élénk üzleti kapcsolat jött létre, ami — akárcsak a budai németeknél — házasságkötésekben mutatkozott meg. Gazdag szegedi polgárok gyakran Pestre költöztek, ahol a város vezetésében a 15–16. század fordulóján több szegedi eredetű család mutatható ki. Ilyen volt Szegedi Bodó István, egykor szegedi sókamárás és egyben Csongrád megyei ispán, aki miután egy tekintélyes pesti polgár leányát (egy gazdag cinkotai jobbágy unokáját) feleségül vette, átköltözött Pestre, ahol városbíróvá választották.³¹¹ Rokonai éltek Temesvárott, Nagyváradon és Székesfehérvárott. (A két utóbbiban tartották az ország legfontosabb vásárait.) Egyik rokona, Temesvári Bodó Mihály szintén Pestre költözött, ahol jelentős borkereskedő lett, aki Pest melletti birtokán állatokat is tenyésztett.³¹² Szegedi

305 Kubinyi A.: Budai kereskedők i. m. 104. — H. v. Haller: Deutsche Kaufleute i. m. 473.

306 Ld. az előző jz-t, valamint Szűcs J.: Das Städtewesen i. m. 136–137.

307 MOL DI. 22 515. (1494.). — Birtokaira: Rudnay Béla: A Zsámbokréthyak. Bp. 1908. 23., 28., 58., 81–89. — Budai polgárként hitelező: MOL DI. 25 160. — Óbudai várnagy: Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának oklevélgyűjteménye. Sopron, 1928. I. 177–178. — Budai polgár: MOL DI. 95 769. — Pozsony v. lt. Okl. 4675. sz.

308 Komoróczy György: Borkivitelünk észak felé. Kassa, 1944. — Harald Prickler: Zur Geschichte des burgenländisch-westungarischen Weinhandels in die Oberländer Böhmen, Mähren, Schlesien und Polen. Zeitschrift für Ostforschung 14(1965) 294–320., 495–529., 731–734.

309 N. Olahus: Hungaria i. m. 17.

310 Székely Gy.: Vidéki termelőgagak i. m. 335–336. — Kristó Gyula (szerk.): Szeged története I. A kezdetektől 1686-ig. Szeged, 1983. 471–476. (A vonatkozó fejezetet Kulcsár Péter írta.)

311 Kubinyi A.: A kincstári személyzet i. m. 45. 164. jz. — Uő.: Budai és pesti polgárok i. m. 264–266.

312 1472-ben iratkozott be a bécsi egyetemre: Die Matrikel i. m. II. 136. — MOL DI. 46 153, 46 853, 61 890–61 891, 61 903, 61 905, 61 943, 61 945, 61 979, 61 980. stb.

Pál, aki többször volt városbíró és az egyik legtekintélyesebb pesti borkereskedőnek számított, bizonyára ugyancsak Szegedről származott.³¹³ Valószínűleg onnan jött a Somogy megyei nemes családból származó Mízsér Mihály pesti tanácsstag is, aki talán nagyapja lehetett az író Pesti Gábornak.³¹⁴

A borkereskedelem hasznából részesültek a pesti hajósok is, és pedig nem csupán a szállítás révén, hanem mert kereskedtek is vele. A hajósok eredetileg a budai várnak szolgáló királyi *conditionariusok* voltak, s erre hivatkozva megőrizték függetlenségüket a városi hatóság alól. Céhük külön községi szervezetnek számított, amelynek élén egy bírónak vagy rektornak nevezett előljáró állt. (Mivel nemcsak szállítással, hanem kereskedelemmel is foglalkozott, a céh lényegében a kereskedő *gilde* szerepét is betöltötte.) Borral nem csupán az egyes hajósmesterek kereskedtek, hanem maga a testület is. 1466-ban ugyanis a hajósok elismerték a pesti városi hatóság adóztatási jogát az általuk a városba behozott borok után (kivéve a saját szőlőkben szüretelt borokat), a céh pénzén vásárolt borokat azonban továbbra is adómentesen mérhették ki a céhházban.³¹⁵

A pesti borkereskedők a Délvidéken vásárolt borokat a pesti piacon adhatták el. A királyi udvar ugyan 1494-ben a veszprémi püspöktől bérbevette a budai bortizedet, mégis vásárolt borokat, de — a malváziai importborokat leszámítva — kizárólag a pesti tanácstól (15 hordót 259 Ft 80 dénár értékben).³¹⁶ A pesti borpiac jelentőségét mutatja, hogy a várossal szemben, a budai hegyekben nagy kiterjedésű borvidék terült el.³¹⁷ A budaiak azonban csupán saját termésüket árulták a fővárosban, pedig Buda lakosainak száma, valamint az ide utazó nemesek és idegenek miatt a budai szőlők termésén kívül idegen borokra is volt kereslet. Még Ausztriából is hozták be ide bort.³¹⁸ A tanulmány elején már idézett Oláh Miklós szerint idegen, főként lengyel és sziléziai kereskedők is jöttek Pestre bort vásárolni. A pesti kereskedők különben, az állatkereskedőket leszámítva, ritkán utaztak külföldre. Gyakran szállították ugyan a szerémségi bort észak felé, de Kassánál többnyire megálltak. Ott vagy akár már Pesten a kassaiak vették át a bort, továbbszállítandó Lengyelország felé. A pestiek gyakran hitelben adták a borokat a kassaiaknak.³¹⁹ Valószínűleg ilyen üzletek következtében is jöttek létre pestiek és kassaiak között házassági kapcsolatok.³²⁰

Mint a bor- és szarvasmarhakereskedelem központjai a két pesti sokadalom — amelyeket Vasas Szt. Péter (augusztus 1.) és Szt. Miklós (december 6.) ünnepein tartottak — sokkal fontosabb volt a budaiaknál. Ez volt az a hely, ahol az ország vidéki lakossága a külföldi és hazai árucikkek iránti igényét kielégíteni tudta, ahol saját áruit eladhatta. Nem véletlenül írja az augsburgi Hans Paumgartner a 16. század elején ezekről a Pesten tartott — úgymond budai — vásárokról, hogy jelentősebbek a tulajdonképpeni budaiaknál, mivel ezeken „minden áruból töb-

313 Bíróként: Károlyi Oklevéltár i. m. III. 2. — Kassa v. lt. Schwartzzenbach gy. 699. sz. — MOL DI. 46 241, 61 905. (1491–93, 1496.) — Ld. még rá: Uo. 20 635, 21 148, 106 083. 286–287., 444–445., 516. p. — Esztergomi primási lt. Archivum ecclesiasticum vetus Nr. 81.

314 *Kubinyi A.*: Pesti Gábor i. m. 81–86.

315 *Kubinyi A.*: Budafelhévíz topográfiája és gazdasági fejlődése. TBM 16(1964) 104–107. — *Uő.*: A budai vár i. m. 78.

316 *J. Chr. v. Engel*: Geschichte i. m. I. 125.

317 *Kubinyi András*: A mezőgazdaság történetéhez a Mohács előtti Budán. AtSz 6(1964) 397.

318 I. m. 399. — Pozsony v. lt. Okl. 4580. sz.

319 Kassa v. lt. Schwartzzenbach gy. 699., 855. sz. — Ld. fenn, 308. jz. is.

320 Ld. az előző jz.-ben id. okleveleket.

bet adnak el, mint Budán.”³²¹ Buda és Pest abban is kiegészítette egymást, hogy az első a kül-, a másik a belkereskedelem központja volt. Pest belső piaci központ jellegét bizonyítja, hogy a bárifai vászonszövők alkalmasabbnak tartották áruik értékesítésére,³²² de az is, hogy a Fuggerek is árultak itt rezet,³²³ noha faktorátusuk Budán volt. A délnémet érdeklődés a hazai belkereskedelem iránt abban mutatkozik meg, hogy a 16. század mások évtizedétől újra találunk tehetős németeket Pesten.

A 15. század elejéig Pest város vezetésében és kereskedői között — még ha a budainál kisebb mértékben is — kimutatható a német elem,³²⁴ hogy a század közepére szinte teljesen eltűnjék. Körülbelül tehát abban az időben, amikor a szarvasmarhakereskedelmi konjunktúra kezdődik. Élnek ugyan németek a városban, de a vezetőrétegben és a kereskedők között nem találhatók. Az 1510-es évektől a nürnbergi Hallerek — akiknek egyik ága már megtelepedett Budán — tűnnek fel Pestre. Először csak időszakai kereskedők, hogy utóbb megszerezze a polgárjogot. Egy — ugyancsak német — családdal, az Eysalerekkel házasodnak össze, akik kereskedők voltak, sőt a városi tanácsba is bejutottak. Az Eysalerek később Bécsbe költöztek, ahol egyikük polgármester (!) lett.³²⁵

A budai és pesti polgárok természetesen nem csupán a külkereskedelem árucikkeivel, hanem a hazai mezőgazdasági és kézműipari termékekkel is üzleteltek. A bizonyos árucikkeket leszámítva csekély mennyiségű külkereskedelmi forgalom miatt azonban valószínűleg nem becsülhetjük túl a belkereskedelem jelentőségét a kettős város gazdasági életében. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a 15. század közepéig a magyarországi árutermelés még nem tette lehetővé, egységes országos piac létrejönni. Az egyes városok körül piacörzetek keletkeztek,³²⁶ közülük a legnagyobb átmérője földrajzi helyzete következtében is a fővárosinak volt. A piacörzetek csak laza kapcsolatban álltak egymással. Nem véletlen, hogy az 1476-ban kezdődött nagyváradi vámperben, amelyben az ország legjelentősebb városai vettek részt, csak a külkereskedelmi árucikkek: a posztó és a szarvasmarha vámját csökkentették.³²⁷ Úgy tűnik, mintha az egyes piacörzetek között csak a külkereskedelmi árucikkek cseréltek volna gazdát. Itt kell megjegyezni, hogy a törvények 1405-től kezdve több ízben igyekeztek az országban egységes mértékrendszert bevezetni, ami — nem véletlenül — a budai mértékeken alapult volna.³²⁸ Talán nem véletlen az sem, hogy az első adatunk a törvény tényleges életbe léptetésére az 1525. évi hatvani országgyűlés után van. Annak ellenére, hogy ennek határozatait

321 K. O. Müller: i. m. 149. — L. Meder: i. m. LXVII^v is a pesti sokadalmakat emeli ki. — Vö. még Kassa v. lt. Schwartzentbach gy. 904.

322 Szűcs J.: Városok i. m. 237–239.

323 Götz Freiherr von Pölnitz: Jakob Fugger, Kaiser, Kirche und Kapital in der oberdeutschen Renaissance. Tübingen, é.n. 611. — Uő.: Jakob Fugger i. m. 567., 577.

324 Ld. fenn, 75. jz (Lorberer).

325 A. Kubinyi: Die Nürnberger i. m. 109–110. — Uő.: A budai német i. m. 257–258.

326 J. Szűcs: Das Städtewesen i. m. 98–103.

327 Kubinyi A.: A városi rend i. m. 197–199.

328 1405:1. tc. — Döry F.–Bónis Gy.–Bácskai V.: i. m. 192. — 1504:17. tc. Corpus Juris i. m. 680–682. — Zsigmond intézkedésére újabban: Friedrich Bernward Fahlbusch: Städte und Königtum im frühen 15. Jahrhundert (Ein Beitrag zur Geschichte Sigmunds von Luxemburg). Köln-Wien, 1983. (Städteforschung A/17.) 41.

később megsemmisítették, a mértéktörvényt mégis keresztülvitték.³²⁹ További hatása azonban a mohácsi csatavesztés és Buda eleste miatt már nem érvényesült.

Az sem felejtethjük el, hogy Magyarország határterületei majdnem olyan szorosán kötődtek a szomszédos országokhoz, mint Magyarország központi részéhez. Egész Nyugat-Magyarországon a bécsi dénár volt pl. forgalomban, még a déli Vas megyében is, Erdélyben pedig az oszpora forgott, ami a román fejedelemségekhez fűződő gazdasági kapcsolatokra utal.³³⁰

Csupán Buda és Pest voltak kapcsolatai valamennyi magyarországi piackörzetnek, és így polgáiraik áruhitelekkel is hatni tudtak más városok gazdasági életére. Elsősorban ők voltak tehát érdekelték az egységes piac, mérték- és pénzrendszer kialakulásában. Ez az érdekeltség nyilván különbözőképp nyilvánult meg a főváros különböző kereskedő-típusainál. A posztóbehozókat pl. kevésbé érintette, hiszen áruik nagy részét helyben és néhány nagyobb városban amúgy is el tudták adni. Elsősorban azoknak állt az érdekében az egységes piac kialakulása, akik az áruk országos elosztását szervezték. Hozzájuk számítandók a budai és pesti kézművesek is, akik az általuk készített termékekkel üzleteltek.³³¹ (Itt különösen kiemelhetjük a fővárosi szűcsöket.)³³² Végül a Buda környéki agglomeráció gabonaellátására is utalnunk kell, ezt ugyanis szűkebb piackörzet nem fedezhette.³³³

A budai vezető rétegben tehát különböző csoportokkal kell számolnunk, amit bizonyítanak családi kapcsolataik és egymás közti érdekellentéteik, amelyek nyilvánvalóan kihatottak a várospolitikára is. Sajnos, a városi levéltár hiánya ezen a téren még nagyobb nehézséget okoz, mint a gazdaságtörténetben. Csak néhány olyan jelenséget látunk, amelyeket gazdaságtörténeti tényekkel egybevetve, feltevéseket kockáztathatunk meg. Megjegyezzük, hogy a pesti vezető réteg homogénebb volt a budainál. Kevesebb kézműves (az is főként szűcs) ült a tanácsban. Az

329 1525 (hatvani): 24. tc. — *Martinus Georgius Kovachich*: Vestigia comitorum apud Hungaros. Budae 1790. 606. — Királyi utasítás a budai mérték bevezetésére Pozsony megyében: Pozsony v. lt. Okl. 2689. sz. — *Bogdán István*: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Bp. 1978. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV/3.) 53–56., 58.

330 Vas megyében az 1495. évi királyi számadáskönyv szerint: „in illo comitatu communiter dant pecunias Wyennenses”. *J. Chr. v. Engel*: i. m. I. 146. — Ld. még a kiadott soproni és erdélyi számadáskönyveket passim.

331 Piacra hajóval vagy szekérrel járó fővárosi szabókra és vargákra: Esztergomi kpt. orsz. lt. Capsa 8. Fasc. 9. Nr. 14. (1514 körül.)

332 A kincstár 1494/95-ben hat budaitól, részben kereskedőtől, részben szűcsöktől subákat, ill. prémeket vett 424 Ft értékben. *J. Chr. v. Engel*: i. m. I. 44., 81., 102., 115., 176. — Még jobban mutatja a főváros illetén jelentőségét, hogy 1495 elején, az Újlaki Lőrinc herceg elleni hadjárat idején, a kincstár a szlavóniai Verőcén egy István nevű budai kereskedőtől vett rókaprém subát. I. m. I. 67. — Beriszló kincstartó és horvát bán számára 1514/15-ben különböző prémekből készült subákat vásároltak 126 Ft-ért Gergely és Hans budai kereskedőtől. *MOL Di.* 104 635, 104 636. — Érdeemes lenne a prémkereskedelmet és a subák kérdését monografikusan is feldolgozni.

333 A két város környéke alkalmatlan volt nagyobb gabonatermelésre. A budai hegyvidék nagy részét szőlők vagy erdők borították, a Pest körüli homokos terület pedig csak dinnye és retek termesztésére volt alkalmas. *András Kubinyi*: L'agriculture à Buda et à Pest à la rencontre du XVIe et du XVIIe siècle. *AtSz* 6(1964) Supplementum 1–2. — A két város ezért már korán arra kényszerült, hogy gabonaszükségletét nagyobb távolságból fedezze. Egy 1371. évi adat szerint a pozsonyiak gabonát és szénát szállítottak hajóval Budára. Pozsony v. lt. Okl. 284. sz. — Ez érthető, hiszen a hajón szállítás a Dunán lefelé a legolcsóbb. A gabona a 16. század elején is eléggé drága volt a két városban, amelyek a gabonaszükségletük nagy részét ekkor is, sőt 1526 után is Nyugat-Magyarországról fedezték. A budai és pesti kereskedők gyakran nyújtottak pozsonyi és nagyszombati polgároknak hitelt gabonaszállításra. Ld. mindezekre *A. Kubinyi*: L'agriculture i. m. 12. és az ott idézett adatokat.

első jelenség a vámpereknél ugrik ki. Buda és Pest, gyakran más városokkal, közösen több pert folytatott vámbirtokos feudális urakkal és egyházi testületekkel saját vámmentességük biztosítása érdekében. Ami különös: a főváros kizárólag akkor indított pert, amikor magyar ült a bírói széken.³³⁴ Pest a legtöbb perben Buda oldalán vett részt. Ez nem jelenthet mást, mint hogy — miként arról már volt szó — a belföldi kereskedelmi forgalomban a fővárosi magyar polgárság volt leginkább érdekelve. Még akkor is, amikor a viszály, mint a nagyváradi vámpemben, külkereskedelmi árucikkek vámja miatt tört ki.

A vámpereknél azonban nem mutatható ki ellentét a budai vezető réteg különböző csoportjai között, legfeljebb annyiban, hogy a németek kevésbé voltak azokban érdekelve, és így amikor ők állították a bírót, nem kezdeményeztek perteket. A magyar bírót által kezdett pert azonban továbbvitték. A 16. század elején úgy látszik kiéleződött a helyzet a budai tanácsban. 1491–1501 között minden páratlan évben, amikor a bíróság a németeket illette, Pemfflinger Jánost választották bírónak. 1503-ban aztán a már említett Harber Mátyás ötvös és kereskedő lett a bírót, hogy 1505-ben és 1509-ben megint Pemfflinger következzen. 1507-ben azonban Harber Mátyás fiát, Jánost, választották a város fejévé, aki legalább négyszer, utoljára 1523-ban töltötte be ezt a tiszteletet. A 16. században azonban egyetlen bírót sem mutatható ki folyamatosan hivatalában annyiszor, mint Pemfflinger vagy korábban Münzer János és mások. Ugyanez mondható el a magyar bírákról is. Pemfflingert általában Ádám Gergely váltotta a bírói széken (1482-ben, 1488-ban, 1490-ben, 1492-ben, 1494-ben, 1496-ban, 1500-ban volt bírót). Az 1484. évi bírót nem ismerjük, 1486-ban a máskülönben ismeretlen Keresztes, 1498-ban pedig Kanczlyr János — akinek öccse Bakócz Tamás kancellár testvérét vette feleségül — bíraskodott. A 16. században az Ádámhoz hasonlóan hosszán működő magyar bírót is hiányzik.³³⁵

Valami olyan változás következett tehát be, amiről csak feltevéseink lehetnek. Ismeretes, hogy 1500 közepén, állítólag országgyűlési határozatra és néhány budai polgár kezdeményezésére, eltiltották a külföldiek magyarországi kereskedését, s az utóbbiakat kiutasították az országból.³³⁶ Az érdekes az, hogy 1500. évi Szent György-napi országgyűlés törvényei erről mit sem szólnak. Megjegyzem, hogy épp Szent György-napján választották meg a budai bírót, ez esetben Ádám Gergelyt. Hasonló törvényt hoztak 1498-ban (31. tc.), de ez sem utasítja ki a külföldieket, csak azt írja elő, hogy az idegenek az állatokat a harmincadhivataloknál vegyék meg. (Ez is a magyarok állatkivitele ellen szólt.)³³⁷ Ennek ellenére a rejtélyes 1500. évi határozatot végrehajtották, és ezért Nürnberg városa — nyilván mert ő volt leginkább érintve — ellenintézkedéseket tett: eltiltotta a budaiak nürnbergi kereskedelmét. Ezt a budaiak kérésére rövidesen visszavonták, ami érthető, ha arra gondolunk, hogy ezzel árthattak volna városuk húsellátásának. (Ez különben egyik bizonyíték a budaiak Nürnbergig terjedő kereskedelmére.) Rövidesen visszavonták az 1500. évi rendelkezést is.

334 *Kubinyi A.*: A városi rend i. m. 223. 155. jz.

335 Bírólísták: *Kubinyi A.*: Budai és pesti i. m. 285–286. — *M. C. Rady*: i. m. 172–176.

336 *H. v. Haller*: Deutsche Kaufleute i. m. 471. — *Th[allóczy] L[ajos]*: Középkori gazdaságtörténeti adatok Nürnberg levéltárából. MGSz 7(1900) 77.

337 *Corpus Juris* i. m. 612.

Egy másik országgyűlési határozat is hatott a város politikájára. Az 1504:28. tc. az állatkivitelét a szokásos módon a külföldiek kezére akarja juttatni. Buda élén megint magyar bíró állt, aki a szabad királyi városok közös fellépését követelte a törvény ellen.³³⁸ A századfordulón egy másik ügy is érintette a várospolitikát: az olaszok kereskedelmi kiváltságai elleni fellépés és az ebben az időben Budán járt Paumgartner úgy tudta, hogy ezeket vissza akarják vonni,³³⁹ arra azonban nincs adat, hogy ez megtörtént volna. Legalább másfél évtizedig megmaradt az olaszok gazdasági hatalma. Paumgartner tehát valószínűleg a délnémetekkel szövetséges budai kereskedők olaszellenes terveiről értesült. A városi vezető réteg attól sem riadt vissza, hogy demagóg módszereket alkalmazzon az olasz konkurenciával szemben. Nem egy olyan eseményre maradt adat, amikor belső zavarokat felhasználtak az olaszok elleni támadásra.³⁴⁰

6. Mohács és Buda eleste közt. A németek kitelepítése Budáról

A mohácsi csata után Szulejmán seregével Budára jött, amelynek lakossága legnagyobb részben elmenekült, úgyhogy a város gyakorlatilag ellenállás nélkül esett a török kezére, akik felgyújtották.³⁴¹ Ezek után visszavonult, a romváros pedig az új király, Szapolyai János kezére jutott. Vele szemben egy főúri klikk Habsburg I. Ferdinándot választotta meg. János király 1527 közepén ellenállás nélkül engedte át fővárosát vetélytársának, majd később Lengyelországba menekült.³⁴² Az 1526. és 1527. évi események hátterében a budai városfalak romos állapota húzódik meg, ezek között ellenállni öngyilkossággal lett volna egyenlő.³⁴³ Az 1527 és 1529 nyara között viszonylag békés időszakban, a Habsburg-kormányzat alatti városban megindult az újjáépítés, az elmenekült polgárok visszatértek. A jelek szerint a városban semmi sem változott. A tanácsban túlnyomó többségben azok ültek, akik 1526 előtt. A magyar-német paritást is fenntartották.³⁴⁴ A magyar-osztrák perszónálunió a továbbiakban nyilván hatott volna Buda és Pest gazdasági életére, egyelőre azonban ennek még nem voltak jelei.³⁴⁵

A háború előtti gazdasági hatalmát azonban nem tudta megőrizni a kettős város. Az ország nagy része ugyan Ferdinánd kezére jutott, a Tiszántúl egy részén azonban a János-párti Czibak Imre váradi püspök maradt az úr, és az ottani nemesség egy része is Jánoshoz húzott. Északkeleten a parasztság egy része lázadt fel Habsburg-párti földesurai ellen János király nevére hivatkozva.³⁴⁶ A zavaros időszak nyilván hatott a szarvasmarhakereskedelemre, Pest pedig a Szerémség török kézre kerülésével elvesztette egyik legfontosabb árucikkét, a szerémségi bort.

338 I. m. 688. — Buda 1504. aug. 10-i körlevele a városokhoz: Bártfa v. lt. Okl. 3804. sz.

339 K. O. Müller: i. m. 200.

340 Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia. Bp. 1914. (MonHungHist. I/39.) 343.

341 Kubinyi A.: Budapest története i. m. 200–201.

342 Iványi Béla: Buda és Pest sorsdöntő évei, TBM 9(1941) 36. — Barta Gábor: Illúziók esztendeje (Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez). TSz 20 (1977) 1–30.

343 Iványi B.: Bártfa i. m. I. 3266. sz.

344 Kubinyi A.: Budapest története i. m. 201–202.

345 Pl. abba az irányba hathatott volna, hogy a király a harmincadokat az alsó-ausztriai kamara által igazgatta volna, ami később meg is történt. Ember Gy.: Magyarország i. m. 25–28.

346 Hídegpataky Antal: Patak és Újhely hadtörténete 1528-ban. Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 10(1904) 150., 154., 157., 162.

Nőtt viszont a török (és balkáni) kereskedelem jelentősége. Török kereskedőkre már Mátyás korából is maradt adat,³⁴⁷ a növekvő ellenségeskedés ellenére a Jagelló-korban is tovább nőtt a balkáni árukra igény.³⁴⁸ Mindez növelhette a kereskedők között azok számát, akik a török béke, sőt szövetség hívei voltak. (Nyilván nem véletlen, hogy a pesti városi vezetőréteg egy tekintélyes tagja, Beke Ferenc az 1525. évi hatvani országgyűlés alkalmából törökbarát kijelentéseket tett.)³⁴⁹ Itt kell megjegyeznünk, hogy Ferdinánd király csak rövid időt töltött Budán, úgyhogy a főváros polgársága éppen akkor nem élvezhette a királyi székhely előnyeit, amikor arra a pusztulás miatt a leginkább szüksége lett volna.

Ez magával hozta a két városban a Habsburgokkal szembeni ellenszenv növekedését, éspedig elsősorban a magyarok körében. Ez nem nyelvi alapon történt, hanem a városi vezető réteg csoportjai közti gazdasági ellentét megnyilvánulása volt. Közben János király helyzete kezdett javulni. Ehhez hozzájárultak Ferdinánd kormányzatának hibái, az egykori végvári parancsnok Cibak katonai sikerei, amelyeket növelt a parasztokat mozgósító demagógia. János végül kisebb lengyel segílyscapattal visszatért az országba. Sikerült a törökkel is megállapodnia, és amikor Szulejmán 1529-ben újra az országba érkezett, biztosítva látszott János térnyerése. A közben újra megerősödött Budán készültek a védekezésre, de a gazdag német, sőt részben magyar polgárság egy része is, inkább a menekülésre gondolt.³⁵⁰ A polgárság másik csoportja azonban a számára gazdasági szempontból is hasznosabbnak tűnő János királyt várta, aki már 1528 novemberében kapcsolatban állt a pesti bíróval.³⁵¹

1529. szeptember 8-án Buda rövid ostrom után János török szövetségese kezére jutott, aki rövidesen át is adta azt a királynak.³⁵² A német lakosság egy része, élve a szabad elvonulás engedélyével, — a bíró, Freiburger Wolfgang nemes posztókereskedő vezetésével — elvonult a városból, de a törökök, nem messze a várostól ismeretlen okból levágták őket.³⁵³ A többi német később távozott. Így 1529-ben Budán gyakorlatilag megszűnt a német lakosság jelenléte. A király elkobozta és eladományozta az elmenekültek javait.³⁵⁴ (János király később Kassa elfoglalása után ugyancsak eltávolította a németiséget.)³⁵⁵

1529-ben tehát egy kb. 280 éves fejlődés ért véget: a háborús események „elmagyarosították” Budát. A legtekintélyesebb kereskedő családok főként Pozsonyban találtak új otthonot, illetve tértek oda vissza. (Őseik lakóhelyére költöztek például vissza a Kochaimok³⁵⁶ és a Gailsamok.³⁵⁷) Azok, akiknek már korábban is voltak erdélyi érdekeltségeik, az ottani német városokban telepedtek meg.³⁵⁸ Köz-

347 Ld. fenn, 207. jz.

348 Ld. fenn, 206. jz.

349 *Gerédy Rabán: A magyar világi líra kezdetei.* Bp. 1962. 93–118.

350 *A. Kubinyi: Die Nürnberger i. m. 105.*

351 *Iványi B.: Buda és Pest i. m. 36.*

352 *Kubinyi A.: Budapest története i. m. 202–203., 208.*

353 MOL Expeditiones camerales Saec. XVI. sine dato, Fasc. II. fol. 56^v. — *Szerémi Gy.: i. m. 264. sk.* — *Kubinyi A.: Budai kereskedők i. m. 109., 117. 168. jz.*

354 *Kubinyi A.: Budapest története i. m. 208–209.*

355 l. h.

356 *Zay lt. A. 89. — Pozsony v. lt. Okl. 5366. sz. (1534.)*

357 *Radvánszky B.-Závodszy L. (szerk.): i. m. II. 55.*

358 Beszterce város levéltára (= Beszterce v. lt.). *Missiles 1541. évi Nr. 8. — Apothecarius Farkas csak később költözött át. 1536-ban még budai lakos, de már erdélyi érdekeltséggel: uo. 1536. évi Nr. 11.*

tük volt a Hallerek egy része is.³⁵⁹ Ott azonban rövidesen ugyancsak János király jogara alá kerültek.

A fővárosi magyar vezető réteg túlnyomó többsége helyben maradt és híven kitartott János mellett. Buda 1530. évi ostroma alatt a király csupán a budai polgárok hűségének és kitartásának köszönhetette, hogy fővárosával együtt nem került Ferdinánd kezére. Ezért a király számos kiváltsággal jutalmazta a hű Budát és annak vezető polgárságát.³⁶⁰ Többek között megneemesítette az egész polgárságot, és a város kereskedelmét támogató intézkedéseket is tett. Ez azonban azt is mutatja, hogy Buda támogatásra szorult a kereskedelembe bekapcsolódó arakkal szemben. A nemesítést, jellemző módon, azzal indokolta a király, hogy noha a budaiaknak vámmentessége van, ezt egyesek nem ismerik el, mint országos nemeseknek azonban vámmentességük vitán felül áll. A szarvasmarhakereskedelemben is egyre több úr kapcsolódott be; még a Fuggerek is.³⁶¹ Nehezítette a főváros helyzetét, hogy noha az ország kétharmadán János uralkodott, a nyugati határszél városai Ferdinánd országrészébe estek. Visszacsett az olasz kereskedelem is, amelyen ugyan Gritti esetleg segíthetett volna, de 1534-ben megölték.

A harmincas években nőtt a török áruforgalom, de ennek hasznából csak részben részesülhettek a fővárosi kereskedők. Oláh Miklóstól és másunnan tudjuk, hogy török kereskedők gyakran keresték fel a „baráti” Budát.³⁶² (A török követség nagyszámú kíséretében nyilván már Mohács előtt is nem egy kereskedő eljutott a magyar fővárosba.)³⁶³ Megváltozott a nyugati irányú kereskedelem is. Az 1538. évi nagyváradi békéig ugyan hadiállapotban állt egymással a két király, mégis számos budai és pesti kereskedő hozta be Ausztriából hajón vagy szekéren a megszokott nyugati árukat: posztót és késeket.³⁶⁴ Úgy látszik, hogy a marhakereskedők vették át a behozatal intézését és részt vettek az áruk további elosztásában is.³⁶⁵

A dolgok természete szerint csökkent a délnémet befolyás, de a néhány, Budán és Pesten maradt német jó hasznot húzhatott ebből az üzletből. Pestről, ahol amúgy is kevés német élt, úgy látszik, nem költöztek el. Például Hallerek és Eysalerek János király alatt is maradtak a balparti városban és buzgón kereskedtek Ausztriával.³⁶⁶ A budai németek közül csak egy németet, Paur Jánost említhe-

359 G. Gündisch: Haller i. m. 4. skk. — S. Goldenberg: Hallerii i. m. 93. skk.

360 Kiadva: Podhradczky J.: i. m. 57–90.

361 I. m. 64–65. — Gaál L.: i. m. 474.

362 Iványi B.: Buda és Pest i. m. 51.

363 1500-ban pl. egy 130 személyből álló török követség érkezett Budára, 1503-ban pedig 150-en voltak. MTT XIV. 127., 131. — Uo. XXIV. 69.

364 Pozsony v. It. Ok. 5453. sz. — Kriegsarchiv (Wien). Feldakten, 1540 Fasc. 8. Nr. 4. (A regesztát Mályusz Elemérről kaptam.) 1531-ben pestiek mentek áruért Németországba. Hajókkal és szekerekkel hazajövet a törökök megtámadták és kirabolták őket. Szerémi Gy.: i. m. 275–276. — Bánffy János levele ebben az ügyben a nagyvezírhez: Kárfy Ödön: Bánffy János nádor tudósítása Ibrahim pasához a pesti révben megölt német kalmárok felől. Történelmi Tár 1908 317–320. — Kárfy németnek veszi őket a nádor következő szavai alapján: „quidam mercatores ex partibus Alemaniae per aquam Danubii negociacionis gracia Budam venientes” (i. m. 317.). Ez csak annyit mond, hogy a kereskedők Németországból érkeztek, de nem mondja meg, hogy milyen nemzetiségűek voltak. Ezzel szemben a történetet részletesebben leíró Szeréminél ezt olvassuk (i. m. 275.): „In Felhewiz solebat omni anno forus [így!] nundinis, et Pestienses ad Germaniam egressi fuerant propter mercimoniam ad futuram nundinum [így!]; et in aqua super Ister flui venerant...” — Azaz: a pestiek Németországból a budafelhévizi sokadalomra hoztak árukat.

365 Ld. erre a 367. jz.-ben idézett adatot Paurról.

366 A. Kubinyi: Die Nürnberger i. m. 109. és fenn, a 364. jz. elejét.

tünk. Magyar üzlettársakkal hozott létre egy céget, és így kiterjeszthette üzleteit. 1539-ben Bácsi Benedek urai: Paor (!) János és Bornemissza Tamás budai polgárok nevében elismeri, hogy amikor egy beszercei polgár 612 forint 77 dénár adóssága fejében annak ingatlanát le akarták foglalni, a beszercei bíró, 100 forint híján, megfizette az adósságot. Paor társaira még visszatérünk. Paor 1542-ben bécsi és budai kereskedőként fordul elő, és egyike a legnagyobb állatexportőröknek, de egyben jelentős posztóimportőr is volt: 6369 forint értékben hozott be, 11 276 forint 20 dénár értékben vitt ki árukat. Az 1542-ben ismert kereskedők között ő vitt át a határon a harmadik legmagasabb vámértékű árut.³⁶⁷ A posztó- és állatkereskedelem tehát ugyanazok kezében volt.

A Nyugattal üzletelő kereskedők érdekelve voltak a Habsburg-párttal való viszony rendezésében. Ugyanazok a személyek, akik 1529/30-ban a leginkább exponáltak magukat János király oldalán, délnémet eredetű, illetve gazdasági kapcsolatú polgártársaik távozása után megszabadultak azok konkurenciájától, és így eredményesen tudtak bekapcsolódni a nyugati kereskedelembé. Nem véletlen, hogy amikor János király halála után, 1540-ben tanácsadói az elhunyt király csecsemő fia örökösödése mellett álltak ki, kapcsolatokat kerestek a Habsburgokhoz. Buda 1541 tavaszi ostroma idején a tanács egy része, Pálczán Péter bíróhelyettes vezetése alatt, beengedte az ostromló németeket Budára, ahonnan azonban kiverték őket. Az áruló városi tanácstagok elmenekültek. Ezek egyike volt Bornemissza Tamás tanácstag is, akit Paor társaként ismertünk meg, és aki az eseményekről krónikát hagyott hátra. Köztük volt továbbá Paor és Bornemissza 1539. évi megbízottja, Bácsi Benedek. De csak egy német származású, az állatkereskedő³⁶⁸ Drailinger Tamás.³⁶⁹ A németek közül tehát csak néhány marha-kereskedő maradt Budán.

Pálczán korábban a budai János-párt vezére volt. Dél-Magyarországról származott, de már ifjúként Budán élt, ahol a jelek szerint szabó lett. Már 1529 előtt bejutott a város vezetőségébe és az 1530. évi ostrom idején főbíróként nagy érdemeket szerzett a város védelmében. János király teljes bizalmát élvezte, és ő járta ki valamennyi, Buda javára kiadott kiváltságlevelet. Ebben az időben jó kapcsolatban állott Fráter Györggyel, aki Gritti halála után kincstartó és nagyváradi püspök lett.³⁷⁰ A Barát maga is üzletelt,³⁷¹ és feltehetően folytatta azt a kincstári hagyományt, amely szerint a kincstartár pénzét időként állapotokba fektették. (Vö. fentebb Harber Mátýás, illetve Ernuszt Zsigmond eseteivel.) Nem zárható ki, hogy Fráter György üzleteiben a budai polgárok — és főként Pálczán is — részt vettek. Pálczán dúsgazdag ember volt. Amikor 1541-ben menekülnie kellett, házában állítása szerint 60 000 Ft értékű áru és 40 000 Ft készpénz maradt vissza.³⁷² Bár ez nyilvánvaló túlzás, kétségtelenül a főváros egyik legtekintélyesebb keres-

367 Beszerce v. lt. Missiles, 1539. évi Nr. 12. — *Ember Gy.*: Magyarország i. m. 194., 197., 556.

368 *Gárdonyi Albert*: A budai városi tanács árulása 1541-ben. TBM 7(1939) 1–10. — Bornemissza emlékirata kiadása: MonHungHist. II/3. k. Pest, 1857. 195–203.

369 *Gárdonyi A.*: A budai városi tanács i. m. 10.

370 *Horváth Mihály*: Utyeszenich Frater György (Martinuzzi bíbornok) élete. Pest, 1872.

371 Egy 1534. évi jellemzés szerint: „Quaestor maximus, vini, tritici, boum, ovium et velleris et coriorum.” *Georgius Pray*: Epistolae procerum regni Hungariae. Pars II. Posonii 1806. 48. — Feltűnő, hogy ebben a felsorolásban csak az agrártermékek — azok azonban szinte hiánytalanul — szerepelnek. Ez volt a magyar üzletemberek fő árucikke is.

372 MOL Expeditiones camerales Fasc. IV. fol. 251. — *Gárdonyi A.*: A budai városi tanács i. m. 5.

kedője volt. Buda eleste után — részben Ferdinánd segítségével —, sikerült anyagi helyzetét rendeznie³⁷³ és Bornemissza Tamás társa lett. Az 1550-es évek végén Pálczán, Bornemissza, azután a lembergi Wolfgang Cremer és Lorenz Langh kereskedők, továbbá Johann Schrangl egy, a lembergi kereskedelemre specializáló társaságot hoztak létre. Pálczán állítólag 30 000 Ft tőkével lépett be ebbe.³⁷⁴

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a teljes városi vezetőréteg átállt volna Ferdinánd pártjára. Buda egyik legtekintélyesebb polgára, a többszörös városi tanácstag Tétémi István — akinek apja a század elején háromszor töltötte be a városbírói tisztelet³⁷⁵ — Buda török kézre kerülése után is ott maradt. 1543-ban ő a bíró, és az 1546. évi török adólajstrom szerint ingatlanai adómentesek, ugyanis török szpáhi lett.³⁷⁶ A pesti és budai polgárok többsége azonban eltávozott. Nyugaton főként Nagyszombatba, északon Kassára és keleten Nagyváradra költöztek. Nagyszombat szerepe az állatkivitelben volt különösen jelentős.³⁷⁷

Buda és Pest török kézre kerülésével új helyzet keletkezett, s így felesleges azon gondolkodni, hogy mi történt volna, ha ez nem következik be, és a Szapolyaiak királysága megszilárdul. Pedig úgy tűnik, hogy a főváros kiheverte volna a háborús pusztításokat, a németek kitelepítését, és Pálczán és Bornemissza példája alapján erőteljes polgársága segítségével hathatott volna az ország további gazdasági fejlődésére. Azt azonban nagyon hangsúlyoznunk kell, hogy 1541 a két legfejlettebb magyarországi várost és kereskedő polgárságát kiszakította az ország gazdasági életéből. Buda és Pest természetesen továbbra is kereskedett a királyi Magyarországgal és Erdéllyel, de ebben már nem a fővárosi polgárok játszották a vezetőszerepet. A Budán és Pesten felhalmozott kereskedelmi tőke a menekülések következtében több város között forgácsolódott szét. Magyarország központi területé nemcsak politikailag vált el az ország két másik részétől, hanem gazdaságában is nagyobb jelentőségre tett szert a balkáni kapcsolat. A budai piacon nőtt a balkáni áruk jelentősége, és a városi kereskedelem irányítása is a török birodalomból beköltöző üzletemberek kezébe ment át.³⁷⁸

7. Összefoglalás

Különböző okokból a Magyarország és a Nyugat közt a 15. század közepéig jelentős közvetítő szerepet játszó Pozsony gazdasági jelentősége a század második felére csökkent, ami egybeesett Bécs gazdasági nehézségeivel is. Így újra lehetővé vált, hogy Buda és a délnémet városok között közvetlen gazdasági kapcsolatok jöjjenek létre. Az 1470-es években magyarországi marhakereskedés is újból fellendült.³⁷⁹ Mindez egybeesett Buda fővárosi jellegének megerősödésével, és ennek

373 I. m. 5–6.

374 *Gárdonyi Albert*: Buda középkori levéltáráról. LK 12(1934) 167. — *Bessenyei József*: Budai és pesti menekültek Magyarországon a XVI. században. In: *Város és társadalom a XVI–XVIII. században*. Miskolc, 1994. (Studia Miskolcinsia 1.) 35–43.

375 *Kubinyi A.*: Budai és pesti polgárok i. m. 263., 285.

376 I. m. 263.

377 *Gárdonyi Albert*: Pest városa a középkor alkonyán. TBM 6(1938) 12., 15. — *Bessenyei J.*: i. m. 35–43.

378 *Fekete Lajos-Nagy Lajos*: Budapest története a török korban. In: *Budapest története* i. m. II. 375–383.

379 *I. Blanchard*: i. m. 433–434.

gazdasági hatásával, valamint az olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok élénkülésével. Az ország nem különösen nagy külkereskedelmi forgalmának jó része a budai és pesti piacon bonyolódott le, és ezzel kapcsolatban a belkereskedelemben is Buda és Pest vált az ország gazdasági központjává, empóriumává. Buda gazdasági életében az egyik legfontosabb faktor — bár talán nem az egész Jagelló-korban — az olasz kereskedelem és az itt élő olaszok szerepe. Nem véletlenül említette Oláh Miklós az első helyen Budán az olasz kereskedőket. Az azonban nem áll, amit Tárnoky Ilona állított, hogy „ebben az időben a pénzügyi és kereskedelmi élet teljesen olasz kezekben volt.”³⁸⁰ Ez még Mátyás és Beatrix házassága után sem következett be, noha akkor az olaszok tényleg növekvő szerepet játszottak.

Vitán felül jelentősen befolyásolta a főváros gazdasági életét a délnémet kereskedőtöke. Számos, különösen nürnbergi cég tartott fenn gazdasági kapcsolatot a magyar fővárossal, és telepített ide üzleti megbízottat. A legerősebb természetesen a Fugger-cég volt, amellyel szemben 1525-ben néhány nürnbergi lépett fel. A délnémet tőkéktől bizonyos fokú függésben álló budai német vezetőréteg, amelynek tagjai közül egyeseknek utóbb sikerült függetlenedni. Buda e téren hasonlóan hatott a többi magyar város vezetőrétegére, mint a délnémetek Budáéra.

Ezzel egy időben erőteljes réteget jelentettek a kettős város állatkereskedői is, amely üzleti tőkéjét részben a feudális urak pénze bevonásával is növelhette. Pest az ország marhakereskedelmi központja és emellett a Szerémség minőségi borainak fő piaca. Egy — talán másik — kereskedő csoport elsősorban a hazai eredetű áruk kereskedelmében volt érdekelt. Buda és főleg Pest ennek is központjai voltak. A különböző csoportok között természetesen nem volt éles határvonal; ha lehetőségük volt, a bizonyos árukra specializálódó kereskedők más lehetőséget sem hanyagoltak el, de ebben a korszakban még eléggé szétvált a külkereskedelem két ága. Az importőrök akik főként szöveteket hoztak be, és az exportőrök, akik pedig marhákat hajtottak ki, különösen Mátyás pénzreformja óta elkülönültek egymástól. Ez, valamint a belső áruforgalomban szerepet játszóik érdeke a várospolitikára is kihatott.

Mohács és főként 1529 — a németek távozása — új helyzetet teremtett. Megszűnt a német konkurencia, és a budai és pesti magyar polgárság biztosította vezető szerepét. Az exportőrök és importőrök szétválása — talán a németek kikapcsolása következtében — megszűnt. 1541, Buda török kézre kerülése azonban további változást okozott. Buda, Pest és más központi fekvésű városok kiesése az addig a nagyobb városok árnyékában másodvonalú mezővárosok számára tette lehetővé a külkereskedelemben, főként az állatkivitelbe való bekapcsolódást és tőkeképződést.³⁸¹

380 *Ilona Tárnoky*: Ungarn vor Mohács. *Südost-Forschungen* 20(1961) 107.

381 *Ferenc Szakály*: Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in den ungarischen Marktstellen unter der Türkenherrschaft. *O. Pickl* (szerk.): i. m. 135–272. — *Uő.*: Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás árnyékában. Bp. 1994.